

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร)
ปริญญา

เศรษฐศาสตร์เกษตร

สาขา

เศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร

ภาควิชา

เรื่อง การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ปีการเพาะปลูก 2541/42

An Analysis of Income Distribution and Poverty Incidence of Agricultural
Households in Northeastern Region of Thailand, Crop Year 1998/99

نامผู้วิจัย นายสุเมธ อบอุ่น

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์สมพร อิศวิลานนท์, M.A.)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประพิณวดี ศิริสุภลักษณ์, Ph.D.)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วรนนท์ กิตติอัมพานนท์, M.A.)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิติ กันตังกุล, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์วินัย อาจคงหาญ, M.A.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 4 เดือน เมษายน พ.ศ. 2549.

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ปีการเพาะปลูก 2541/42

An Analysis of Income Distribution and Poverty Incidence of Agricultural Households in
Northeastern Region of Thailand, Crop Year 1998/99

โดย

นายสุเมธ อบอุ่น

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร)
พ.ศ. 2549

ISBN 974-16-1446-2

สุเมธ อบอุ่น 2549: การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ปีการเพาะปลูก 2541/42 ปรินญา
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร
ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร ประธานกรรมการที่ปรึกษา:
รองศาสตราจารย์สมพร อิศวิลานนท์, M.A. 95 หน้า
ISBN 974-16-1446-2

การศึกษาในเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างรายได้ ความไม่เท่าเทียมกันของ
การกระจายรายได้ และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดย
ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2541/42
ของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประกอบด้วยรายได้จากกิจกรรมการเกษตรในฟาร์มร้อยละ 42.41 รายได้จากการเกษตรนอก
ฟาร์มร้อยละ 31.58 รายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ร้อยละ 20.51 และรายได้จากนอกการ
เกษตรร้อยละ 5.52 โดยมีค่าดัชนีความไม่เท่าเทียมกันของรายได้เท่ากับ 0.467 โดยองค์
ประกอบของความไม่เท่าเทียมกันของรายได้นั้นเกิดจากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้เป็นสำคัญ รอง
ลงมาได้แก่รายได้นอกฟาร์ม รายได้นอกการเกษตรและรายได้จากการเกษตรในฟาร์มตามลำดับ
นอกจากนี้พบว่าปัจจัยของแหล่งน้ำ ขนาดและลักษณะของการถือครองที่ดิน รวมถึงการเลือกกิจ
กรรมของฟาร์มของครัวเรือนเกษตรกร เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความยากของครัวเรือนเกษตรกรใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลายมือชื่อนิติ

ลายมือชื่อประธานกรรมการ

31 เม.ย. 49

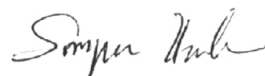
Sumeth Ob-oun 2006: An Analysis of Income Distribution and Poverty
Incidence of Agricultural Households in Northeastern Region of Thailand,
Crop Year 1998/99. Master of Science (Agricultural Economics), Major Field:
Agricultural Economics, Department of Agricultural and Resource Economics.
Thesis Advisor: Associate Professor Somporn Isvilanonda, M.A. 95 pages.
ISBN 974-16-1446-2

This study has objective to examines the general characteristics of income structure, income inequality, and poverty incidence of agricultural households in northeastern region by using survey data from Office of Agricultural Economics, during crop year 1998/99

The results found that the income structure of an agricultural household is composed of the following components: income from on - farm activities (42.41%), income from off - farm activities (31.58%), remittance sent to the household by descendants (20.51%), and income from non - farm activities (5.52%) The analysis also found that the three main sources of income of agricultural households in the northeastern region that affect income inequality were remittance to the household by descendants, non - farm activities, off - farm activities, and on-farm activities, respectively. The analysis of GINI coefficient indicated that the income distribution from the source of remittance to the household by descendants was highly unequal. The analysis of poverty incidence found that water supply, landholding and tenant farmers, and the selection of agricultural activities in the household's farm were important factors influencing the state of poverty and the income inequality among agricultural households in the northeastern region.

Student's Singnature

Thesis Advisor's Singnature

31 04 06

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง
ต่อ รองศาสตราจารย์ สมพร อิศวิลานนท์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ ดร.ประพิณวดี ศิริสุภลักษณ์ กรรมการสาขาวิชาเอก และรองศาสตราจารย์วรนนท์
กิตติอัมพานนท์ กรรมการสาขาวิชารอง ผู้ช่วยศาสตราจารย์นุกูล กรยีนยงค์ ผู้แทนบัณฑิต
วิทยาลัย และคุณวีรศักดิ์ คงฤทธิ์ ผู้ช่วยนักวิจัย ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ จนวิทยานิพนธ์
เล่มนี้สมบูรณ์ ขอขอบคุณบิดา มารดา ผู้มีพระคุณทุกท่านและเพื่อนๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจและ
ให้ความช่วยเหลือตลอดมา

สุเมธ อบอุ่น

มีนาคม 2549

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง (3)

สารบัญภาพ (7)

บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
ขอบเขตการศึกษา	7
วิธีการวิเคราะห์	8
บทที่ 2 การตรวจสอบและโครงสร้างทางทฤษฎี	9
การตรวจเอกสาร	9
กรอบแนวคิดทางทฤษฎี	13
การวัดการกระจายรายได้	15
การวิเคราะห์ความยากจน	18
การวัดภาวะความยากจนแบบสัมบูรณ์ในรูปของ Head-Count Ratio	19
การวัดภาวะความยากจนโดยใช้ดัชนี FGT-Index	20
บทที่ 3 ลักษณะและสภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	24
ลักษณะของที่ตั้งและภูมิประเทศ ประชากร และการคมนาคมขนส่ง	24
ลักษณะสภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกร	26
ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน	26
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน	30
ขนาดของฟาร์มและรายได้ของครัวเรือน	33
ลักษณะการครอบครองหรือการถือครองที่ดินของครัวเรือน	35
แหล่งน้ำชลประทานกับรายได้ของครัวเรือน	37
กิจกรรมการผลิตของฟาร์มและรายได้ของครัวเรือน	39
กิจกรรมการผลิตของฟาร์มและรายได้ของครัวเรือนที่แบ่งตามปัจจัยแหล่งน้ำ	41
การแจกแจงครัวเรือนและรายได้ตามระดับชั้นของรายได้	46
องค์ประกอบของรายได้และรายได้ของครัวเรือน	49

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์	51
การวัดความไม่เท่าเทียมกันการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตร	
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	51
ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	53
องค์ประกอบของปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร	55
ตามระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร	55
ตามลักษณะการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร	57
ตามลักษณะการประกอบอาชีพและตามระดับการศึกษาของหัวหน้า	
ครัวเรือนเกษตรกร	59
ตามลักษณะของการถือครองที่ดินของครัวเรือน	65
ตามขนาดของฟาร์ม	65
ตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก	68
ตามกิจกรรมการทำฟาร์ม	70
ตามกิจกรรมในการทำฟาร์มและตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก	73
ตามกิจกรรมในการทำฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือน	
เกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวม	75
ตามกิจกรรมในการทำฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือน	
เกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน	76
ตามกิจกรรมการทำฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตร	
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง	80
ตามกิจกรรมการทำฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตร	
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง	82
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	86
สรุป	86
ข้อเสนอแนะ	90
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	94

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	รายจ่ายเพื่อการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมในแผนพัฒนาฉบับที่ 1-3 พ.ศ. (2504-2519)	2
2	อัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจและรายได้เฉลี่ยต่อคนของประชากรเฉลี่ยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-8 (พ.ศ.2504-2519)	3
3	เปรียบเทียบตัวชี้วัดฐานะทางการเงินจากการประกอบการทำฟาร์มปีเพาะปลูก 2538/2539 และ 2541/2542	5
4	พื้นที่ผลการดำเนินงานพัฒนาแหล่งน้ำของกรมชลประทานจำแนกตามภาค	6
5	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและลักษณะของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	27
6	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับการศึกษาและรายได้ของครัวเรือนเกษตร	29
7	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตร	31
8	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามขนาดของฟาร์มและรายได้จากการเกษตรของฟาร์มของครัวเรือนเกษตร	34
9	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามลักษณะการถือครองที่ดินและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร	36
10	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนของครัวเรือนตามแหล่งน้ำชลประทานที่ใช้ในการเพาะปลูกและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร	38

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
11	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนของครัวเรือนตามประเภทของกิจกรรมในฟาร์มและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร	40
12	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนของครัวเรือนตามประเภทของกิจกรรมในฟาร์ม ตามแหล่งน้ำชลประทานและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร	44
13	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับชั้นของรายได้และรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร	47
14	องค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามแหล่งของรายได้จากการเกษตรของครัวเรือน	50
15	ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ของรายได้ของครัวเรือนแยกตามองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างตามแหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	52
16	ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ของรายได้ของครัวเรือนแยกตามองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างตามแหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	52
17	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	56
18	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	58

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
19	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	60
20	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน	61
21	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง	63
22	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง	64
23	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามลักษณะการถือครองที่ดินของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	66
24	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามขนาดของฟาร์มของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	67
25	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามสัดส่วนของครัวเรือนตามแหล่งน้ำชลประทานที่ใช้ในการเพาะปลูกและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	69
26	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	71

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
27	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและแยกตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	74
28	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	77
29	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน	78
30	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง	81
31	จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง	83

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

1 แสดงการกระจายรายได้ด้วยเส้นโค้งลอเรนซ์

14

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2504 ปัจจุบัน (2548) ได้อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9. ในแต่ละแผนพัฒนาฯ จะมีช่วงระยะเวลาในการดำเนินการแผนละ 5 ปี ยกเว้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1. ซึ่งมีช่วงระยะเวลา 6 ปี ตลอดระยะเวลาของการดำเนินการตามแผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ มาเป็นระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษ แผนพัฒนาฯ ได้มีส่วนสำคัญต่อการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้เกิดการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจของประเทศ และการเพิ่มขึ้นของรายได้ต่อหัวของประชากรของประเทศ นอกจากนี้ยังได้กระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร และรวมถึงการขยายตัวของเศรษฐกิจระหว่างเมืองและชนบท

ในภาคการเกษตรนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต้นๆ (ตารางที่1) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร โดยเฉพาะการปรับปรุงระบบชลประทาน การคมนาคมขนส่ง ตลอดจนโครงสร้างตลาดสินค้าเกษตร และรวมถึงการวิจัยและพัฒนาทางการเกษตร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) อันเป็นผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และระดับรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ทำให้การขยายตัวของเศรษฐกิจภาคเกษตร ในช่วงระหว่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่1. ถึง ฉบับที่6. ได้มีการขยายตัวด้วยดี ในระดับประมาณร้อยละ 4 ต่อปี (ตารางที่2) อย่างไรก็ตามการขยายตัวของเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรที่ขยายตัวในอัตราที่เร็วกว่าภาคการเกษตรได้มีส่วนทำให้ความสำคัญของภาคการเกษตรต่อเศรษฐกิจของประเทศได้หดตัวลงจากสัดส่วนการขยายตัวร้อยละ 35.81 ในช่วงของแผนพัฒนาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1. เป็นร้อยละ 11.42 ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7.

ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่8. (2540 – 2544) ประเทศไทยได้เข้าสู่ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี 2540 ทั้งนี้เนื่องจากการที่มีทุนสำรองระหว่างประเทศลดต่ำลงอันเป็นผลจากการป้องกันค่าเงินบาท มีการเปลี่ยนแปลงในระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ และรวมถึงการเพิ่มขึ้นสูงของอัตราดอกเบี้ย ซึ่งได้ส่งผลตามมาต่อการขาดเม็ดเงินของการลงทุนและรวมถึงการตกต่ำในภาวะเศรษฐกิจของประเทศ ในส่วนของภาคเกษตรเองก็ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรฯ) ทั้งนี้จากภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซาได้ส่งผลต่อภาวะการบริโภคของครัวเรือนทั้งในเมืองและชนบท อย่างไรก็ตามการลดค่าเงินได้มี

ตารางที่ 1 รายจ่ายเพื่อพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – 3 (พ.ศ. 2504-2519)

สาขา	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1. (2504-2509)		แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2. (2510-2513)		แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3. (2514-2519)	
	งบประมาณรวม	อัตราส่วน	งบประมาณรวม	อัตราส่วน	งบประมาณรวม	อัตราส่วน
	ในการพัฒนา (ล้านบาท)	(เปอร์เซ็นต์)	ในการพัฒนา (ล้านบาท)	(เปอร์เซ็นต์)	ในการพัฒนา (ล้านบาท)	(เปอร์เซ็นต์)
การเกษตรและสหกรณ์	4,526	18.4	11,360	21.1	13,695	13.8
อุตสาหกรรมและเหมืองแร่	1,815	7.4	915	1.7	1,480	1.5
การพลังงาน	2,042	8.3	4,970	9.2	7,875	7.9
การคมนาคมและขนส่ง	8,692	35.3	17,100	31.8	19,475	19.6
การพัฒนาชุมชน						
และสาธารณสุข	4,741	19.3	10,270	19.1	17,630	17.7
การสาธารณสุข	974	4.0	2,570	4.8	6,340	6.4
การศึกษา	1,806	7.3	6,605	12.3	32,910	33.1
รวม	24,596	100.0	53,790	100.0	99,405	100.0

ที่มา: คำนวณประมาณการข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตารางที่ 2 อัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจและรายได้ต่อคนของประชากรเฉลี่ยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 8
(พ.ศ. 2504 – 2544)

แผนพัฒนา	อัตราการขยายตัว (เปอร์เซ็นต์)			รายได้ต่อคน(บาท)		สัดส่วนการขยายตัว(เปอร์เซ็นต์)*		สัดส่วนรายได้
	ภาคเกษตร	นอกภาคเกษตร	รวม	ภาคเกษตร	นอกภาคเกษตร	ภาคเกษตร	นอกภาคเกษตร	
ฉบับที่ 1 (2504-2509)	4.6	10.2	7.3	1,002	6,212	35.81	64.19	1 : 6.2
ฉบับที่ 2 (2510-2514)	4.1	9.2	7.2	1,373	9,418	29.20	70.80	1 : 6.66
ฉบับที่ 3 (2515-2519)	5.2	7.0	6.6	1,797	10,905	25.70	74.30	1 : 6.07
ฉบับที่ 4 (2520-2524)	4.1	6.9	6.3	3,674	20,629	21.24	78.76	1 : 5.61
ฉบับที่ 5 (2525-2529)	3.7	5.7	5.3	5,743	38,357	19.00	81.00	1 : 6.68
ฉบับที่ 6 (2530-2534)	4.6	12.6	11.4	6,943	68,597	14.91	85.09	1 : 9.88
ฉบับที่ 7 (2535-2539)	2.6	9.2	8.5	7,684	102,857	11.42	88.58	1 : 13.38
ฉบับที่ 8 (2540-2544)	1.05	-0.37	-0.22	9,187	100,772	9.54	90.46	1 : 10.97

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545

*คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ผลต่อการกระตุ้นการส่งออกในสินค้าเกษตร และทำให้สินค้าเกษตรส่งออกหลายชนิดได้มีระดับราคาสูงขึ้นตามมา ครุว์เรือนเกษตรมีรายได้มากขึ้น สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรฯ (2543) ได้รายงานว่าความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ของครุว์เรือนเกษตรในระหว่างภูมิภาคต่างๆ ได้ปรับตัวดีขึ้นในช่วงระหว่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8. อย่างไรก็ตามการศึกษาชี้ว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังเป็นภาคที่ครุว์เรือนเกษตรส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำ (ตารางที่ 3)

การศึกษาเกี่ยวกับครุว์เรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีสภาพแวดล้อมการผลิตจำกัดเพราะพื้นที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นพื้นที่แห้งแล้ง และการเพาะปลูกส่วนใหญ่ต้องอาศัยแต่น้ำฝน พื้นที่ชลประทานในภูมิภาคนี้มีค่อนข้างจำกัดประมาณ ร้อยละ 14.18 % ของพื้นที่ชลประทานทั้งประเทศ (ตารางที่ 4) การทำการเกษตรในภูมิภาคนี้ของครุว์เรือนเกษตรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพการทำนา อย่างไรก็ตามการที่ภูมิภาคนี้มีพื้นที่ๆ กว้างใหญ่และมีข้อจำกัดในการทำการเกษตร ครุว์เรือนเกษตรในภูมิภาคนี้ไม่สามารถพึ่งพิงรายได้จากกิจกรรมการเกษตรเพื่อการการเลี้ยงครอบครัวได้อย่างพอเพียงทำให้ต้องดิ้นรนประกอบกิจกรรมอื่นๆ ทั้งในด้านการรับจ้างและการที่จะต้องเคลื่อนย้ายสมาชิกในครอบครัวไปหางานทำในเมืองเพื่อหาเงินส่งกลับมาให้ครอบครัว (สุรเดช, 2541) เนื่องจากครุว์เรือนเกษตรในแต่ละพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีข้อจำกัดในการครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน มีโอกาสในการเข้าถึงระบบชลประทานที่ไม่เท่าเทียมกันและรวมถึงการคมนาคมขนส่ง ซึ่งปัจจัยดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อความแตกต่างในรายได้ของครุว์เรือนเกษตร และอาจมีผลทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมในการกระจายรายได้ภายในภูมิภาคเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้การที่ครุว์เรือนเกษตรไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษา การขาดแคลนที่ดินทำกินอาจจะส่งผลกระทบต่อภาวะความยากจนของครุว์เรือนตามมา การศึกษาในเรื่องนี้จะได้พิจารณาถึงองค์ประกอบของรายได้ของครุว์เรือนเกษตร ความแตกต่างในระดับรายได้และความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ของครุว์เรือนเกษตรภายในภูมิภาค และรวมถึงการพิจารณาถึงปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะความยากจนของครุว์เรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รายได้และการกระจายรายได้ที่แตกต่างกันในส่วนต่างๆ เป็นผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำของรายได้ เป็นช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน กลุ่มคนในภาคอุตสาหกรรมมีรายได้มาก ส่วนกลุ่มคนในภาคการเกษตรมีรายได้น้อยและตกอยู่ภาวะความยากจนสูง จากการศึกษาของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2543) ที่ศึกษาภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของครุว์เรือนเกษตรกร ในปีเพาะปลูก 2541/2542 ซึ่งในการศึกษาดังกล่าวมีขอบเขต การศึกษาครอบคลุม ครุว์เรือนเกษตรในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศโดยรวม ซึ่งโดยภาพรวมแล้วปัญหาความยากจนในภูมิภาคนั้นนั้นลดลงหรือมีการกระจายรายได้ที่ดีขึ้นและเป็นการพิจารณาเปรียบเทียบกันเป็นรายภาค ปัญหาของความยากจนที่เกิดขึ้นและมีมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้จึงเป็นความยากจนที่ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาต่อเพื่อหาสาเหตุของความยากจน และเพื่อให้เห็นภาพของความยากจนที่ชัดเจนมากขึ้นกว่าการรู้แต่เพียงที่ว่าภาคนี้มีความยากจนมากกว่าภูมิภาคอื่นและประเด็นที่จะทำการศึกษา จะพิจารณาจากโครงสร้างของรายได้ของครุว์เรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียง

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบตัวชี้วัดฐานะทางการเงินจากการประกอบการทำฟาร์ม ปีเพาะปลูก 2538/39 และ 2541/42

	ปีเพาะปลูก 2538/39					ปีเพาะปลูก 2542/42					ส่วนต่างเพิ่ม+(ลด-)				
	หน่วย:บาทต่อครัวเรือน					หน่วย:บาทต่อครัวเรือน					หน่วย:เปอร์เซ็นต์				
	ภาคตะวันออก					ภาคตะวันออก					ภาคตะวันออก				
	ทั่วประเทศ	ภาคเหนือ	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้	ทั่วประเทศ	ภาคเหนือ	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้	ทั่วประเทศ	ภาคเหนือ	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
รายได้เงินสด															
เกษตรในไร่นา	61,817.68	31,191.23	57,654.84	124,384.21	104,201.82	68,659.06	38,913.97	63,559.25	163,478.02	80,857.20	11.07	24.44	10.24	31.43	-22.4
รายได้เงินสด															
นอกไร่นา	51,058.82	50,890.95	38,662.07	65,736.85	58,323.64	58,213.92	56,862.19	44,012.21	74,671.85	67,864.03	14.01	11.73	13.84	13.59	16.36
ผลิตผลเกษตร															
ที่นำมาใช้บริโภค	6,104.76	7,897.85	5,218.79	4,634.78	3,440.74	5,247.55	6,677.99	6,152.06	2,778.03	1,622.60	-14.04	-15.45	17.88	-40.06	-52.84
รายจ่ายเงินสด															
เกษตรในไร่นา	32,006.11	19,386.22	31,561.08	68,812.38	37,098.77	40,721.20	23,817.55	39,369.48	102,223.44	37,626.74	27.23	22.86	24.74	48.55	1.42
รวมรายจ่าย															
เงินสดนอกไร่นา	59,721.76	44,479.87	50,278.00	87,891.53	95,732.12	59,827.93	47,216.89	47,273.40	92,396.94	88,059.68	0.18	6.15	-5.98	5.13	-8.01
รายได้เงินสด															
สุทธิเกษตร	29,811.57	11,805.01	26,093.76	55,571.83	67,103.05	27,937.86	14,996.42	24,189.78	61,254.57	43,230.46	-6.29	27.03	-7.3	10.23	-35.58
รายได้เงินสด															
สุทธิครัวเรือน	80,870.39	62,695.96	64,755.83	121,308.68	125,426.69	86,151.77	71,858.61	68,201.99	135,926.42	111,094.49	6.53	14.61	5.32	12.05	-11.43
รายได้สุทธิ															
เกษตร	37,911.27	19,019.19	38,550.71	71,448.13	63,480.33	25,939.47	11,852.14	25,725.65	59,460.10	39,457.65	-31.58	-37.68	-33.27	-16.78	-37.84
รายได้สุทธิ															
ครัวเรือนต่อหัว	18,535.44	13,816.23	17,956.46	28,169.40	24,409.61	17,718.51	13,796.64	16,314.06	29,965.41	21,563.55	-4.41	-0.14	-9.15	6.38	-11.66

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะครัวเรือนเกษตรหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปีเพาะปลูก 2541/42 สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร

ตารางที่ 4 พื้นที่ผลการดำเนินงานพัฒนาแหล่งน้ำของกรมชลประทานจำแนกตามภาค

โครงการ	ภาคเหนือ		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		รวมภาคกลาง		ภาคใต้		รวมทุกภาค	
	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่รับประโยชน์	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่รับประโยชน์	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่รับประโยชน์	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่รับประโยชน์	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่รับประโยชน์
ชลประทานขนาดใหญ่	1,676,640	-	1,736,530	-	11,408,535	-	1,851,394	-	16,673,099	-
ชลประทานขนาดกลาง	1,841,519	-	1,492,929	-	1,388,639	-	1,384,825	-	6,107,912	-
รวม	3,518,159	-	3,229,459	-	12,797,174	-	3,236,219	-	22,781,011	-
ชลประทานขนาดเล็ก	-	3,578,254	-	2,399,824	-	2,024,158	-	1,426,283	-	9,428,519
กปร	-	652,389	-	196,740	-	133,357	-	201,435	-	1,183,921
ป้องกันตนเองชายแดน	-	95,475	-	40,007	-	53,714	-	47,000	-	236,196
ขุดลอกหนองน้ำ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
และคลองธรรมชาติ	-	1,387,019	-	485,345	-	2,116,903	-	547,532	-	4,536,799
เกษตรที่สูง	-	133,326	-	-	-	-	-	-	-	133,326
ถ่ายโอนโครงการ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ขุดลอกฯ ให้ อบต.	-	292,147	-	73,328	-	205,185	-	85,745	-	656,405
รวม	3,518,159	6,138,610	3,229,459	3,195,244	12,797,174	4,533,317	3,236,219	2,307,995	22,781,011	16,175,166
สัดส่วนพื้นที่ชลประทานทั่วประเทศ										
รวมทุกโครงการ	15.44	37.95	14.18	19.75	56.17	28.03	14.21	14.27	100.00	100.00

ที่มา: กรมชลประทาน

เหนือ ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจที่แบ่งตามปัจจัยทางรายได้ เพื่อดูว่าในภาคเดียวกันนั้นมีความยากจนอยู่ระดับไหนบ้างมีความแตกต่างกันอย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างพื้นที่ตามการแบ่งเป็นกลุ่มและเปรียบเทียบกับปัจจัยที่มีผลต่อการกระจายรายได้เป็นอย่างไรมีความเหลื่อมล้ำในรายได้แตกต่างกันมากน้อยแค่ไหน และมีปัจจัยใดเป็นตัวประกอบของรายได้ของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและหาสาเหตุของความยากจนที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะทั่วไปของโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อวัดการกระจายรายได้และวิเคราะห์องค์ประกอบของความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อวิเคราะห์ภาวะความยากจนระหว่างกลุ่มครัวเรือนเกษตรตามการจัดแบ่งพื้นที่ และตามปัจจัยทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาในครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงลักษณะทั่วไปของโครงสร้างทางรายได้และการกระจายรายได้ รวมถึงลำดับความสำคัญของปัจจัยทางเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อความแตกต่างกันของรายได้หรือความไม่เท่าเทียมกันในรายได้ และระดับความยากจนของครัวเรือนเกษตร นอกจากนี้การจัดแบ่งเป็นกลุ่มครัวเรือนตามลักษณะของพื้นที่ยังสะท้อนให้เห็นสาเหตุและความชัดเจนของปัญหาที่เกิดขึ้นลักษณะความเป็นอยู่ทางสังคมกับภาวะความยากจนและโครงสร้างทางรายได้ในแต่ละกลุ่มครัวเรือนด้วย

ขอบเขตการศึกษา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีพื้นที่ 1 ใน 3 ของประเทศ แบ่งออกเป็น 19 จังหวัด มีลักษณะของทรัพยากรทางธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก เป็นพื้นที่ดินเค็มและดินทราย มีฝนตกน้อยและไม่สม่ำเสมอ ฤดูร้อนก็ร้อนมาก หนาวก็หนาวมาก ประชากรส่วนใหญ่ของภาคนี้ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ผลผลิตที่ได้จึงขึ้นอยู่กับลักษณะทางทรัพยากรทางธรรมชาติ การศึกษาจึงแบ่งการพิจารณาออกตามลักษณะทางภูมิประเทศเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน, 2. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง, และ 3. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

การศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์การกระจายรายได้และความยากจนของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการศึกษาจะใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกร ปีการเพาะปลูก 2541/2542 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และพิจารณาแยกเป็น กลุ่มพื้นที่ ตามลักษณะทางภูมิประเทศ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประกอบด้วย 7 จังหวัดได้แก่จังหวัดหนองคาย เลย หนองบัวลำภู อุดรธานี สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร มีเนื้อที่ประมาณ 53,804.54 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนบนของภาคและติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, 2. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประกอบด้วย 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ มหาสารคาม และร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ประมาณ 44,202.16 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม, และ 3. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ประกอบด้วย 7 จังหวัด คือ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ยโสธร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี มีเนื้อที่ประมาณ 70,847.65 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนล่างของภาคมีพื้นที่ติดกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีลักษณะทางภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง

วิธีการวิเคราะห์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ภาคตัดขวางของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งที่ได้จัดทำการรวบรวมไว้ ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลของปีการเพาะปลูก 2541/2542 เป็นสำคัญ ข้อมูลประกอบอื่นๆ ในการประกอบการอธิบายในบางประเด็นเป็นรายงานจากและสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลรายงานทางวิชาการที่พิมพ์เผยแพร่ หนังสือ ตำราเรียน และเอกสารสิ่งพิมพ์ วิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาก่อนหน้านี้และที่หาได้จากหน่วยงานของรัฐแห่งอื่นๆ เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นต้น

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและโครงร่างทางทฤษฎี

ในบทนี้เป็นการอธิบายเค้าโครงการวิเคราะห์ทางทฤษฎี ซึ่งประกอบด้วยการตรวจสอบเอกสารการวิจัยที่ผ่านมา วิธีการวิเคราะห์ และแบบจำลองที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การตรวจสอบเอกสาร

ในช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา จากการตรวจสอบเอกสารได้พบว่ามีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการกระจายรายได้ โดยมีรายงานที่สำคัญได้แก่

เมธี (2520) ได้ทำการศึกษาการกระจายรายได้ในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2515 โดยใช้ข้อมูลทฤษฎีจากการสำรวจค่าใช้จ่ายของครัวเรือนทั่วประเทศของสำนักงานสถิติแห่งชาติ 3 ปี คือ ปี พ.ศ. 2505/2506, 2511/2512 และ ปี พ.ศ. 2515/2516 จากการศึกษาพบว่า เมื่อแบ่งรายได้ในรูปของตัวเงินของครัวเรือนออกเป็น 8 ชั้น คือ ต่ำกว่า 3,000 บาท 3,000 – 5,999 บาท, 6,000 – 8,999 บาท, 9,000 – 11,999 บาท, 12,000 – 14,999 บาท, 15,000 – 17,999 บาท, 18,000 – 29,999 บาท และมากกว่า 30,000 บาทขึ้นไป พบว่าในปี พ.ศ.2505/2506 นั้นครัวเรือนร้อยละ 48.1 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนของการมีรายได้ชั้นต่ำกว่า 3,000 บาท เพียงร้อยละ 48.1 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนของการกระจายรายได้ในชั้นต่ำกว่า 3,000 บาท เพียงร้อยละ 13.0 ของรายได้ทั้งหมด แต่ในปี พ.ศ. 2511/2512 ครัวเรือนร้อยละ 24.1 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนดังกล่าวเท่ากับร้อยละ 3.7 ของรายได้ทั้งหมด ปีพ.ศ. 2514/2515 ครัวเรือนร้อยละ 27.4 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนดังกล่าวเพียงร้อยละ 3.8 ของรายได้ทั้งหมด เมื่อพิจารณารายได้สูงสุดมากกว่า 30,000 บาทขึ้นไป จะพบว่าในปี พ.ศ. 2505/2506 ครัวเรือนร้อยละ 5.8 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนรายได้เท่ากับ 33.5 ของรายได้ทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2511/2512 ครัวเรือนร้อยละ 14.8 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนรายได้เท่ากับ 52.3 ของรายได้ทั้งหมด และในปี พ.ศ. 2514/2515 ครัวเรือนร้อยละ 6.9 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนของรายได้เท่ากับ 41.0 ของรายได้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของรายได้ดังกล่าวจะเพิ่มขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป และนอกจากนี้ยังวัดค่าสัมประสิทธิ์จีไน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีค่าเท่ากับ 0.56, 0.55 และ 0.60 ในปี พ.ศ. 2505/2506, 2511/2512 และ ปีพ.ศ. 2514/2515 ตามลำดับ

สมศักดิ์ (2526) ได้ทำการศึกษาเรื่องโครงสร้างเศรษฐกิจของครัวเรือนในชนบทไทยและแนวทางพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ผลการศึกษาพบว่าปัญหาความยากจนของเกษตรกรยังคงมีอยู่โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แหล่งที่มาของรายได้มิได้มาจากการทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว และก็ไม่ได้มาจากการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนและการรับจ้าง ลักษณะขององค์ประกอบของรายได้ของเกษตรกรในหมู่บ้านยากจนยังมีความแตกต่างกันอยู่มากยากที่จะสรุปรูปแบบที่แน่นอนได้ เนื่องมาจากปัญหาความยากจนเกี่ยวโยงอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่างเช่น ขนาดของเนื้อที่เพาะปลูก แหล่งน้ำ ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้าน และทักษะที่ใช้เป็นต้น จากลักษณะความซ้ำซ้อนดังกล่าวทำให้การกำหนดแนวทางของนโยบายและโครงการที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความยากจนในชนบทของรัฐจะต้องยุ่งยากและซับซ้อนยิ่งขึ้น ดังนั้นนโยบายและโครงการที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรจะต้องมีการผสมผสานกันหลายด้าน ประการแรก คือ การพัฒนาเศรษฐกิจโดยตรง ประการที่สอง คือ การพัฒนาส่งเสริมและเพิ่มโอกาสการประกอบหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ประการที่สาม คือ การพัฒนาแหล่งของงานเพื่อสร้างโอกาสในการรับจ้าง ให้แก่เกษตรกร นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ควรพิจารณาควบคู่กันในการแก้ปัญหาความยากจน คือ ในเรื่องค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร ผลการศึกษาปรากฏว่า ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนที่ยากจนในกิจกรรมและพิธีกรรมตามประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ สูงมาก รองลงมาจากค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารคือประมาณร้อยละ 10 ของรายจ่ายในครัวเรือน ทำให้อัตราการออม ของครัวเรือนลดลง มีผลต่อการขยายการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้

ประสาน (2527) ได้ทำการศึกษาเรื่องผลของการเปลี่ยนแปลงราคาของข้าวต่อระดับความยากจนและการกระจายรายได้ของประเทศไทย โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม ปี พ.ศ. 2518-2519 โดยใช้วิธีการวิเคราะห์โดยคำนวณหาเส้นแห่งความยากจน (Poverty Line) ของประชากรในเมืองและชนบท แล้วให้ราคาข้าวสูงขึ้น 10%, 30%, 40%, 50% แล้วครัวเรือนใดข้ามเส้นความยากจนจากฐานะปกติไปสู่ความยากจน หรือข้ามจากความยากจนไปสู่ฐานะปกติ นอกจากนี้ผู้ศึกษายังใช้การวัดค่าสัมประสิทธิ์ จินีและดัชนีไทล์ (Gini Coefficient and Theil's entropy Index) เป็นตัววัดการกระจายรายได้ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าถ้าราคาข้าวสูงขึ้นจะไม่มีผลมากนักต่อการจัดความยากจนภายในประเทศ นอกจากนี้แล้วยังพบอีกว่า ประมาณร้อยละ 25 ของชาวนาไทยที่ผลิตข้าวไม่พอกับความต้องการกับการบริโภคของตนเอง และครัวเรือน ส่วนผลกระทบต่อการกระจายรายได้มีไม่มากนักเช่นเดียวกัน

Jisuchon (1987) ได้ทำการศึกษาถึงแหล่งที่มาของการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันและแนวโน้มของการกระจายรายได้ในประเทศไทย โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม ปี 1975 / 1976 และปี 1981 โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ค่าดัชนี 3 ค่าในการวัดการกระจายรายได้ คือ ค่าสัมประสิทธิ์จินี (Gini Coefficient), ค่าความแปรปรวนของรายได้ ในรูปลอการิทึม (Variance of Income Logarithm) และค่าความแปรปรวนของรายได้ในรูป

ดัชนีชอร์ร็อก (Shorrocks Index) โดยทำการแบ่งปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือปัจจัยทางภูมิภาค ปัจจัยทางประชากร และปัจจัยทางสาขาอาชีพและการทำงาน ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าปัจจัยทางสาขาอาชีพและการทำงานซึ่งประกอบด้วยชนชั้นของครัวเรือนทางเศรษฐกิจและสังคมอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน และสาขาการผลิต มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้มากที่สุด โดยมีปัจจัยทางภูมิภาคและทางประชากรมีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ลดลงตามลำดับ และเมื่อพิจารณาการกระจายรายได้ตลอดช่วงเวลา ปี 1975/1976 และ 1981 พบว่าการเปลี่ยนแปลงการกระจายรายได้มีแนวโน้มที่เลวลง แต่มีอัตราการเพิ่มของความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ที่ช้าลง และสามารถสรุปสาเหตุของการกระจายรายได้ที่เลวลงออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก การกระจายรายได้ในแต่ละกลุ่มย่อยของครัวเรือน มีแนวโน้มลดลง ส่วนที่สอง ช่องว่างของรายได้ระหว่างกลุ่มย่อยของประชากร มีแนวโน้มห่างกันมากขึ้น แม้ว่าการเคลื่อนย้ายของประชากรจากกลุ่มที่มีรายได้ต่ำไปสู่กลุ่มย่อยที่มีรายได้สูงกว่า แต่ผลการศึกษายังพบอีกว่าการกระจายรายได้ของประเทศไทยนั้นไม่ได้ดีขึ้นเลย

เดชรัต (2534) ได้ทำการศึกษาการกระจายรายได้ของครัวเรือนประมงทะเล วัตถุประสงค์ในการศึกษานั้นจะศึกษาลักษณะโครงสร้างรายได้และวัดการกระจายรายได้ของครัวเรือนประมงทะเล ตลอดจนวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจของกรมประมง ในโครงการฟาร์มทะเลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลของกรมประมง โดยมีตัวอย่างของข้อมูลทั้งสิ้น 259 ครัวเรือนใน 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดระยอง, พังงา, สงขลา, และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในปี 2532/2533 ผลการศึกษา พบว่าครัวเรือนประมงทะเลมีการกระจายรายได้ที่มีความไม่เท่าเทียมกันสูงและมีความไม่เท่าเทียมกันสูงกว่าการกระจายรายได้ของครัวเรือนทั้งประเทศ และเมื่อทำการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการกระจายรายได้ พบว่า ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ เกิดจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำการประมงทะเล และการแปรรูปสัตว์น้ำเป็นหลัก และส่วนสำคัญของลักษณะของครัวเรือน พบว่า ความแตกต่างกันในการถือครองทุน ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรและคุณภาพของแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันของครัวเรือนประมงทะเล ดังนั้นการพัฒนาทักษะการประกอบการประกอบอาชีพให้กับครอบครัวประมงขนาดเล็ก เพื่อเพิ่มโอกาสและเพิ่มขีดความสามารถในการหาแหล่งอื่นเพิ่มมากขึ้น อาจจะช่วยบรรเทาปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ของภาคประมงทะเลได้

สุรเดช (2541) ได้ทำการศึกษาการวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทั่วไปของโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนในประเทศไทย และวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งภาวะความยากจนระหว่างกลุ่มครัวเรือน โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนเกษตรกรปีการเพาะปลูก พ.ศ. 2539/2539 โดยการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้นั้นจะใช้ 3 วิธี คือ ค่าดัชนีเชอร์ร็อก ค่าความแปรปรวนของรายได้ในรูปลอการิธึม และค่าสัมประสิทธิ์จินี และ

วิเคราะห์ภาวะความยากจน โดยใช้ดัชนี FGT – Index โดยการศึกษาการกระจายรายได้นั้นจะแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือปัจจัยทางทำเลที่ตั้ง ปัจจัยด้านการถือครองที่ดิน ปัจจัยด้านกิจกรรมของฟาร์ม และปัจจัยด้านการประกอบอาชีพและการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างทางรายได้เกิดจากการกิจกรรมในฟาร์มร้อยละ 33.41 รายได้เกิดจากกิจกรรมนอกฟาร์มร้อยละ 3.14 และรายได้จากกิจกรรมนอกการเกษตรร้อยละ 31.68 และรายได้ที่ได้รับจากบุตรหลานร้อยละ 1.94 จากการศึกษาพบว่าชนิดของกิจกรรมการผลิตพืชและสัตว์ในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ และภาวะความยากจนของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความยากจนมากที่สุดของครัวเรือนทั่วประเทศ และความยากจนพบในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการเกษตร นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับขนาดของฟาร์มและลักษณะของฟาร์มด้วย

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2543) ได้ทำการศึกษาภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตร ปีการเพาะปลูก 2541/42 เพื่อวิเคราะห์หาความแตกต่างของรายได้ที่เกิดจากปัจจัยทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตร ศึกษาความไม่เท่าเทียมกันของรายได้และการวิเคราะห์ความยากจนและปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะความยากจน ตลอดจนการกระจายรายได้ทางด้านการเกษตรและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนเกษตร โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตร ปีการเพาะปลูก 2541/42 ของศูนย์สถิติการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ผลการศึกษาการกระจายรายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยทั่วประเทศ พบว่าครัวเรือนเกษตรมีการกระจายรายได้ที่ดีขึ้นกว่าปีการเพาะปลูก 2538/39 พบว่ามีค่าจินีเท่ากับร้อยละ 0.5269 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการกระจายรายได้นั้นมีการปรับตัวในทางที่ดีขึ้น ส่วนความยากจนที่พบจากผลของการศึกษา พบความยากจนในครัวเรือนเกษตรเท่ากับร้อยละ 29.15 โดยมีครัวเรือนยากจนสูงสุดอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่ากับร้อยละ 40.47 รองลงมาได้แก่ภาคเหนือร้อยละ 34.36 และมีค่าดัชนี FGT – Index เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับภาวะความยากจนด้วย โดยพบว่าความยากจนเกิดจากปัจจัยทางด้านขนาดของฟาร์มกับครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดของฟาร์มในการทำการเกษตร ต่ำกว่า 10 ไร่ จะเป็นกลุ่มครัวเรือนยากจนสูงสุด

Varana (2001) ได้ทำการศึกษาความไม่เท่าเทียมกันของรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรในภาคเหนือของประเทศไทย ปีการเพาะปลูก 2541/2542 โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนเกษตรปีการเพาะปลูก 2541/2542 ของสำนักเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ ศึกษาความไม่เท่าเทียมกันและองค์ประกอบของรายได้ที่เป็นตัวกำหนดความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ ปัจจัยที่มีผลต่อความยากจน สถานะครัวเรือนเกษตรและภาวะความยากจนในภาคเหนือ ซึ่งการศึกษาผู้ศึกษาศึกษาจากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 2,983 ครัวเรือน และการแบ่งพื้นที่ในภาคเหนือออกเป็น 2 ส่วน คือ ภาคเหนือตอนล่าง 8 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกำแพงเพชร, นครสวรรค์,

เพชรบูรณ์, พิจิตร, พิษณุโลก, สุโขทัย, อุทัยธานี, อุตรดิตถ์, และภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย 9 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่, เชียงราย, ลำปาง, ลำพูน, แม่ฮ่องสอน, น่าน, พะเยา, แพร่, ตาก และการศึกษาโดยทำการวัดการกระจายรายได้ จากค่าสัมประสิทธิ์จีนิ (Gini Coefficient) พบค่าจีนิเท่ากับ 0.4643 ในภาคเหนือตอนล่าง และค่า 0.4564 ในภาคเหนือตอนบน และวัดภาวะความยากจนโดยใช้ดัชนี FGT - Index ผลการศึกษาพบว่าครัวเรือนเกษตรภาคเหนือตอนบนมีความยากจนมากกว่าครัวเรือนเกษตรภาคเหนือตอนล่างและครัวเรือนทั้งภาคมีรายได้เฉลี่ย 20,753 บาทต่อคนต่อปี และภาคเหนือตอนบนมีรายได้เฉลี่ย 17,113.34 บาทต่อคนต่อปี, ภาคเหนือตอนล่างมีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 23,924.57 บาทต่อคนต่อปี ครัวเรือนเกษตรกรสัดส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ร้อยละ 50 ประกอบอาชีพทางการเกษตร และมีรายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้

กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

อาชีพเกษตรกรรมนั้นมีความหลากหลายในกระบวนการผลิตทั้งในการเพาะปลูกและในการเลี้ยงสัตว์ และขึ้นอยู่กับข้อจำกัดทางปัจจัยทางธรรมชาติ รวมถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรนั้นๆ ในสังคมของครัวเรือนเกษตรนั้นจะมีฐานะหรือแหล่งที่มาของรายได้ที่แตกต่างกัน และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและบริการของรัฐที่ต่างกักัน ซึ่งจะมีผลทั้งต่อรายได้ และการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตร

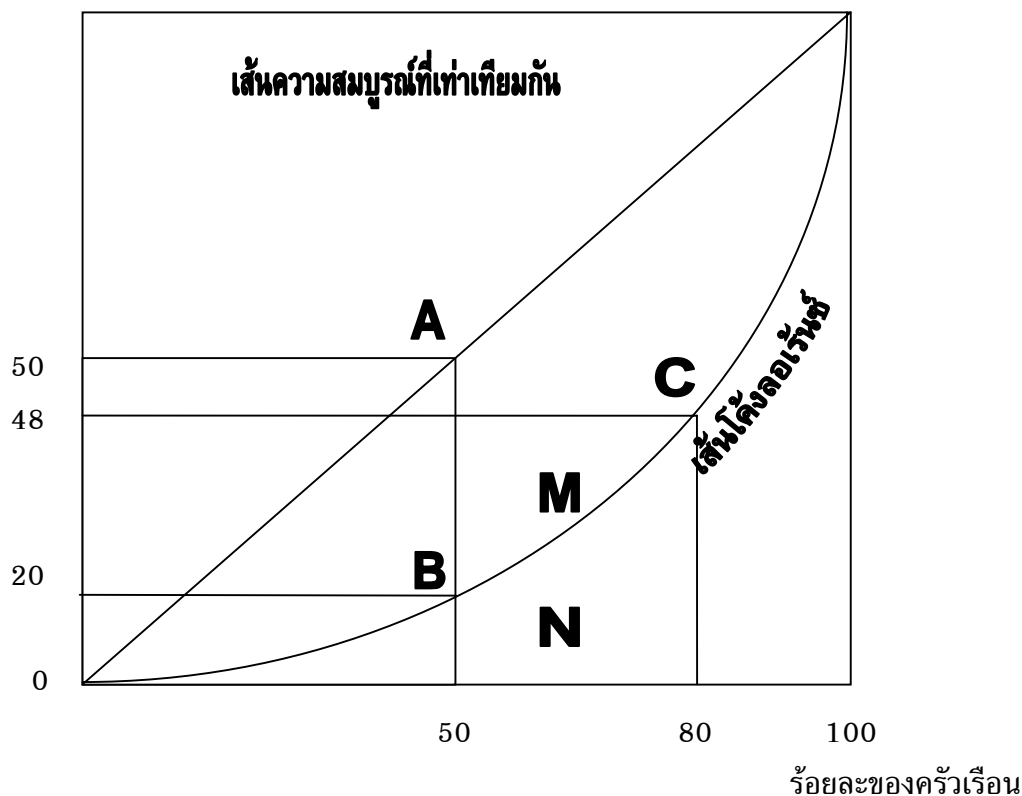
ในการวัดการกระจายรายได้ส่วนใหญ่

ในการวัดการกระจายรายได้ส่วนใหญ่ที่ผู้สนใจหรือผู้ที่วิจัยเรื่องเกี่ยวกับการวัดการกระจายรายได้โดยทั่วไปจะใช้วิธีการวัดการกระจายรายได้โดยวิธีการวัดค่าสัมประสิทธิ์จีนิซึ่งเป็นการพัฒนามาจากยุคแรกๆ ที่มีการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับรายได้ Kuznets (1963) โดยการใช้เส้นโค้งลอเรนซ์ในการอธิบายการวัดการกระจายรายได้ ที่มีตัวค่าสัมประสิทธิ์จีนิที่เรียงลำดับตามรายได้ของครัวเรือนจากน้อยไปหามาก แล้วทำการแบ่งกลุ่มตามลำดับที่ของครัวเรือน และหาร้อยละของความถี่สะสมทั้งจำนวนครัวเรือนและรายได้ เพื่อนำมาสร้างเป็นแนวเส้นที่เรียกว่าเส้นโค้งลอเรนซ์ (Lorenz Curve)

ร้อยละของรายได้

100

T

ภาพที่ 1 แสดงการกระจายรายได้ด้วยวิธีเส้นโค้ง Lorence

ในภาพที่ 1 นี้ เส้นความเท่าเทียมกันโดยสมบูรณ์ (Equalitarian Line) คือเส้นตรงที่ลากจากจุดศูนย์ (หรือจุดกำเนิด) OAT ซึ่งเป็นจุดร้อยละของความถี่สะสมของจำนวนครัวเรือนเชื่อมกับจุดร้อยละของรายได้เป็น 100 (หรือคือเส้นตรงทะแยงมุม 45 องศา) เส้นความเท่าเทียมกันโดยสมบูรณ์นี้จะแสดงให้เห็นร้อยละของจำนวนครัวเรือนกับร้อยละของรายได้มีค่าเท่ากัน ซึ่งหมายความว่าครัวเรือนร้อยละ 50 ของครัวเรือนทั้งหมดมีรายได้เท่ากับร้อยละ 50 ของรายได้ทั้งหมด ในขณะที่การกระจายรายได้จริงจะเป็นเส้นโค้งที่ห่างออกมาจากเส้นความเท่าเทียมกัน สมบูรณ์ดังภาพที่ 1 (เส้น OBCT) ซึ่งหมายถึง จำนวนครัวเรือนร้อยละ 50 แรกจะมีส่วนแบ่งของรายได้เพียงร้อยละ 20 (ที่จุด B) และที่จำนวนครัวเรือนอีกร้อยละ 80 หลังจะมีส่วนแบ่งรายได้ร้อยละ 48 (ที่จุด C) ของรายได้ทั้งหมด ทำให้เห็นได้ว่าจำนวนครัวเรือนอีกร้อยละ 20 จะมีส่วนแบ่งของรายได้คิดเป็นร้อยละ 52 ของรายได้ทั้งหมดทันที ซึ่งถ้าเส้นโค้งลอเรนซ์มีความห่างจากเส้นความสมบูรณ์มากเท่าไร ก็จะเกิดความไม่เท่าเทียมกันในรายได้หรือเกิดเป็นความเหลื่อมล้ำกันของรายได้จะยิ่งมีมากขึ้น ซึ่งจากหลักการนี้จึงนำไปสู่การวัดค่าสัมประสิทธิ์จินี (Gini Coefficient) เพื่อใช้วัดการกระจายรายได้ หรือคือ

$$\text{ค่าสัมประสิทธิ์จີนี่} = \frac{\text{พื้นที่ระหว่างเส้นโค้งลอเรนซ์และเส้นทะแยงมุม}}{\text{พื้นที่ทั้งหมดภายใต้เส้นทะแยงมุม}}$$

ค่าสัมประสิทธิ์จີนี่จะมีค่าตั้งแต่ 0 ถึง 1 ซึ่งค่า 0 หมายถึง การกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์ หรือคือเส้น OAT ส่วนค่าสัมประสิทธิ์จີนี่เท่ากับ 1 หมายถึงการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์ เส้นโค้งลอเรนซ์จะหักมุมเป็นเส้น OBCT

และการวัดค่าสัมประสิทธิ์ของการกระจายรายได้ในที่นี่จะใช้วิธีวิเคราะห์และเทคนิคของ Fei, Ranis, and Kuo (1978) ซึ่งให้ความสำคัญของการกระจายรายได้ตามองค์ประกอบของรายได้จากแหล่งต่างๆ ของครัวเรือนเกษตร เพราะแหล่งของรายได้มีผลต่อความไม่เท่าเทียมกันของรายได้หรือทำให้เกิดความแตกต่างกันในรายได้ของครัวเรือนที่แตกต่างกัน การวัดองค์ประกอบกระทำดังนี้

โดยสมมติว่ามีครัวเรือนเกษตรอยู่จำนวน n ครัวเรือนและแต่ละครัวเรือนมีรายได้ p แหล่ง ดังนั้น

$$G_y = (2/n) U_y - \frac{(n+1)}{n} \quad (\text{สมการที่ 1.})$$

$$\begin{aligned} \text{โดยกำหนดให้} \quad G_y &= \text{สัมประสิทธิ์จີนี่} \\ n &= \text{จำนวนกลุ่มครัวเรือนตัวอย่าง} \\ U_y &= \text{ค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักตามระดับของรายได้} \\ U_y &= 1(y_1) + 2(y_2) + 3(y_3) + \dots + n(y_n) \end{aligned}$$

$$\text{โดยที่} \quad y = (y_1, y_2, y_3, \dots, y_n) = (Y_1/S_y, Y_2/S_y, \dots, Y_n/S_y) \quad \text{และ} \quad Y_1 < Y_2 < Y_3, \dots, < Y_n$$

$$\begin{aligned} Y_n &= \text{รายได้ของครัวเรือนในแต่ละแหล่ง} \\ S_y &= \text{รายได้ของครัวเรือนทั้งหมด} \end{aligned}$$

ค่าของ U_y แสดงถึงลำดับของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างที่ 1, 2, ..., n

ในการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนตามแหล่งรายได้ ดังกล่าว การหาค่าสัมประสิทธิ์จีนิของแต่ละแหล่งจะเรียงลำดับแหล่งรายได้จากน้อยไปหามากของแต่ละแหล่งรายได้ จึงเรียกค่าสัมประสิทธิ์นี้ว่า Factor Gini นั่นคือ

$$G_j = \frac{(2/n) U_j - (n+1)}{n} \quad (\text{สมการที่ 2.})$$

โดยที่กำหนดให้

$$\begin{aligned} G_j &= \text{ค่าจีนิตามแหล่งของรายได้} \\ n &= \text{จำนวนกลุ่มย่อยในแต่ละแหล่งของรายได้} \\ j &= 1, 2, 3, \dots, m \\ U_j &= 1(W_1^j) + 2(W_2^j) + 3(W_3^j) + \dots + n(W_n^j) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{โดยที่ } (W_1^j, W_2^j, W_3^j, \dots, W_n^j) &= (W_1^j / S_j, W_2^j / S_j, \dots, W_n^j / S_j)^j \\ \text{และ } W_1^j &< W_2^j < W_3^j < \dots < W_n^j \end{aligned}$$

ค่าจีนิตามแหล่งของรายได้เป็นค่าที่จัดเรียงตามรายได้ในแต่ละแหล่ง ไม่ได้เป็นการจัดเรียงตามลำดับของรายได้ทั้งหมด ดังนั้นจึงไม่สามารถสะท้อนผลของรายได้ในแต่ละแหล่งที่มีความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ เราจึงต้องมีค่าสัมประสิทธิ์จีนิของรายได้ในแต่ละแหล่งที่เรียงตามลำดับของรายได้ทั้งหมด ดังนั้นในแต่ละแหล่งรายได้จึงไม่ได้เรียงลำดับจากน้อยไปมาก เราเรียกค่าสัมประสิทธิ์นี้ว่าค่าสัมประสิทธิ์จีนิเทียม (Pseudo Factor Gini) โดยที่ค่าดังกล่าวจะเป็นตัวสะท้อนถึงผลของรายได้ในแหล่งนั้นว่ามีผลทำให้การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้นหรือน้อยลง โดยแหล่งรายได้ที่มีค่าสัมประสิทธิ์จีนิเทียมต่ำกว่าค่าสัมประสิทธิ์จีนิทั้งหมด แสดงว่ารายได้แหล่งนั้นจะมีส่วนที่ตกอยู่กับครัวเรือนที่มีรายได้น้อยมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้มาก ดังนั้นจึงมีส่วนที่ทำให้การกระจายรายได้ทั้งหมดดีขึ้น การหาค่าสัมประสิทธิ์จีนิเทียมทำได้โดย

$$\bar{G}_j = \frac{(2/N) \bar{U}_j - (n+1)}{n} \quad (\text{สมการที่ 3.})$$

โดยกำหนดให้

$$\bar{G}_j = \text{ค่าสัมประสิทธิ์จีนี้เทียม}$$

$$\bar{U}_j = 1(W_{i1}^j) + 2(W_{i2}^j) + 3(W_{i3}^j) + \dots + n(W_{in}^j)$$

$$W_{in}^j = \text{รายได้จากแหล่งที่ } j \text{ ของครัวเรือนตัวอย่างที่เรียงลำดับตามรายได้ทั้งหมด}$$

$$\text{โดยที่ } (W_{i1}^j, W_{i2}^j, W_{i3}^j, \dots, W_{in}^j) = (W_{i1}^j / S_j, W_{i2}^j / S_j, \dots, W_{in}^j / S_j)$$

จากนั้นจะนำผลรวมของรายได้ในแต่ละแหล่งที่มีต่อการกระจายรายได้รวมเป็นค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ทั้งหมด ดังสมการต่อไปนี้

$$\bar{G}_y = \bar{\partial}_1 R_1 G_1 + \bar{\partial}_2 R_2 G_2 + \dots + \bar{\partial}_m R_m G_m \quad (\text{สมการที่ 4.})$$

$$R_j = \bar{G}_j / G_j ; j = 1, 2, \dots, m$$

และสามารถหาค่าของลักษณะความสัมพันธ์ของแหล่งรายได้ โดยกำหนดให้

$$R_j = \text{ค่าลักษณะความสัมพันธ์ของแหล่งรายได้ (Factor Correlation Charateristic)}$$

$$G_j = \text{ค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ตามแหล่งรายได้}$$

$$\bar{G}_j = \text{ค่าสัมประสิทธิ์จีนี้เทียม}$$

$$j = 1, 2, \dots, m$$

และ $\partial_1 R_1 \bar{G}_1$ คือส่วนของแหล่งรายได้ที่ j ที่มีผลต่อการกระจายรายได้ทั้งหมด (ซึ่งมีผลต่อค่าจีนี้ทั้งหมด) โดยการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งแหล่งที่มาของรายได้ออกเป็น 4 แหล่ง คือ

1. รายได้ในฟาร์ม (On – farm Income) เป็นรายได้เงินสดสุทธิ ที่เกิดจากการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และนำผลผลิตที่ผลิตได้ทางการเกษตรนั้นๆ ออกขาย รวมถึงการหักค่าใช้จ่ายของปัจจัยการผลิตออกแล้วด้วย เช่น การเพาะปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น ทำไร่ ทำนาและสัตว์เลี้ยงต่างๆ เป็นต้น

2. รายได้นอกฟาร์ม (Off – farm Income) เป็นรายได้เงินสดสุทธิที่เกิดจากกิจกรรมทางการเกษตร แต่มาทำในครัวเรือน หรือทำนอกครัวเรือน ซึ่งไม่เกิดจากการผลิตในฟาร์ม ได้แก่ การรับจ้างทางการเกษตร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร หัตถกรรมเกษตร เป็นต้น

3. รายได้นอกการเกษตร (Non – Agricultural Income) เป็นรายได้เงินสดสุทธิที่เกิดจากการทำกิจกรรมนอกการเกษตร แต่ทำในครัวเรือนของเกษตรกร เช่น การรับจ้าง เงินเดือน ค่าเช่าที่เกิดจากการนำที่ดินให้เช่า นำเครื่องมือทางการเกษตรออกไปรับจ้าง เป็นต้น

4. รายได้ที่บุตรหลานส่งมาให้ (Remittance) เป็นรายได้ที่เกิดมาจากการทำงานของบุตรหลานที่เกิดขึ้นนอกฟาร์มและนอกครัวเรือน หรือคือเงินที่บุตรหลานออกไปทำงานในโรงงานแล้วส่งเงินกลับมาให้ที่บ้าน

วิธีการวิเคราะห์ความยากจน

การวัดระดับภาวะความยากจนของครัวเรือนโดยทั่วไปที่มีการพัฒนามาจากอดีตส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยของธนาคารโลก โดย Meesook (1979) และ World Bank (1980) ก่อนที่เมธี และปราณี (2528) Hutaserini and Jitsuchon (1980) Krongkaew et al. (1992) และถูกพัฒนามาใช้กับประเทศไทยในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจขยายตัวอย่างมากและรัฐบาลให้ความสำคัญกับภาคการเกษตรที่ต้องการดูว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นกระจายไปให้กับกลุ่มประชากรทุกกลุ่มหรือไม่ (เมธี ครองแก้ว ปราณี ทินกร, 2528; Kakawani and Krongkaew, 1997; สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2537) และในส่วนของวิธีการวัดความยากจนนี้ยังพิจารณาไปถึงในส่วนของกลุ่มการเกษตร ประชากรในกลุ่มภาคการเกษตรหรือของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งการวัดความยากจนนั้นจะกำหนดเป็นระดับเส้นความยากจน โดยกำหนด “เส้นความยากจนทางโภชนาการ” หรือ Food Poverty Lines โดยดูปริมาณความจำเป็นพื้นฐานในการบริโภคสารอาหารขั้นต่ำต่อวันต่อคนของครัวเรือนและแปลงให้อยู่ในรูปของตัวเงิน

ในการคำนวณหาเส้นความยากจนหรือการกำหนดระดับเส้นความยากจน จะใช้วิธีการคำนวณเส้นความยากจนจากการบริโภคทางโภชนาการหรือสารอาหาร (Food Poverty Line) ที่จำเป็นต่อร่างกาย และเส้นความยากจนที่ไม่ใช่อาหาร (Non Food Poverty Line) โดยเส้นความยากจนจากการบริโภคทางโภชนาการหรือสารอาหาร จะคำนวณจากค่าใช้จ่ายหรือระดับต้นทุนของอาหารหรือโภชนาการที่ครัวเรือนหรือบุคคลต้องใช้เพื่อตอบสนองความต้องการทางสารอาหารขั้นต่ำ (Minimum nutritional requirement) ที่จำเป็นต่อร่างกาย โดยมีการกำหนดเป็นปริมาณความต้องการสารอาหารในอาหารซึ่งกำหนดเป็นจำนวน แคลอรีต่อวันต่อคน และยังแบ่งแยกตามแผน

การบริโภคในแต่ละหมวดอาหาร ก่อนที่จะแปลงเป็นตัวเงินของการบริโภค ส่วนการคำนวณหาเส้นความยากจนที่ไม่ใช่อาหารจะกำหนดให้เป็นสัดส่วนกับเส้นความยากจนทางโภชนาการ ซึ่งส่วนใหญ่จะกำหนดโดยผู้วิจัยเอง หรือให้เท่ากับสัดส่วนจริงจากข้อมูลการใช้จ่ายของครัวเรือนที่ถือว่ายากจน เช่น ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดที่ 20 เปอร์เซนต์แรก หลังจากนั้นจึงนำค่าที่คำนวณได้ทั้งสองกรณีมารวมกันเพื่อกำหนดดัชนีสถานะความยากจน โดยในการคำนวณจะใช้หลักของ Head – Count Ratio ซึ่งเป็นการวัดสัดส่วนภาวะความยากจนของประชากรที่มีรายได้ต่ำกว่าหรือเท่ากับเส้นความยากจนโดยเทียบกับสัดส่วนของประชากรทั้งหมด ดังสมการต่อไปนี้

1. การวัดภาวะความยากจนแบบสมบูรณ์ในรูปของ Head – Count Ratio ซึ่งจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของจำนวนประชากรที่มีรายได้ของครัวเรือนทั้งหมดเฉลี่ยต่อคนต่อปี ต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจน หรือเรียกว่า อัตราส่วนความยากจน ซึ่งสามารถหาได้จาก

$$H - \text{Ratio Index} = q / n \quad (\text{สมการที่ 5.})$$

$$\text{โดยที่ } H - \text{Ratio} = \text{Head} - \text{Count Ratio Index}$$

q = จำนวนประชากรที่มีรายได้ของครัวเรือนทั้งหมดเฉลี่ยต่อคนต่อปีที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน

$$n = \text{จำนวนประชากรทั้งหมด}$$

ถ้าค่า Head – Count Ratio มีค่ามากก็แสดงว่าในกลุ่มประชกรนั้นๆ หรือครัวเรือนนั้นมีสัดส่วนของคนยากจนอยู่เป็นจำนวนมากนั่นเองซึ่งในการวัดความยากจนโดยใช้ค่า Head – Count Ratio นี้ก็ยังมีข้อบกพร่องบางประการ คือการหาค่า Head – Count Ratio ยังไม่เป็นไปตามหลักการของ monotonicity axioms และ transfer axioms

โดยที่ monotonicity axioms กล่าวไว้ว่าถ้าสังคมหรือกลุ่มประชากรใดเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้รายได้ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ยากจน (อยู่ใต้เส้นความยากจน) ลดลง สังคมนั้นหรือกลุ่มประชกรนั้นจะต้องมีภาวะความยากจนมากขึ้น

ในส่วนของ transfer axioms กล่าวไว้ว่าถ้าสังคมใดหรือกลุ่มประชกรใดเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้รายได้บางส่วนบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ยากจน (อยู่ใต้เส้นความยากจน) มีการเคลื่อนย้ายไปยังบุคคลที่มีรายได้มากกว่า (รวยกว่า) สังคมนั้นหรือกลุ่มประชกรนั้นจะต้องมีภาวะความยากจนมากขึ้น ซึ่งจากหลักการ ทั้ง 2 ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลง

ตามหลักการข้อใดข้อหนึ่งในสังคมหรือกลุ่มประชากร แล้ว ค่า Head – Count Ratio ที่ใช้ในการวัดภาวะความยากจนจะไม่มีเปลี่ยนแปลง เนื่องจากค่า Head – Count Ratio ไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของรายได้ของคนที่ยากจน กับให้ความสนใจเฉพาะจำนวนประชากรที่ประชากรอยู่ต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจนเท่านั้น เพื่อที่จะลดความบกพร่องของค่าดัชนีหรือตัวชี้วัดดังกล่าวจึงได้มีนักเศรษฐศาสตร์ ได้สร้างตัวชี้วัดที่คำนึงถึงหลักของ monotonicity และ transfer axioms เพื่อถ่วงน้ำหนักของความแตกต่างของรายได้ของกลุ่มคนจนที่แตกต่างกันไปจากระดับเส้นแห่งความยากจนในระดับที่แตกต่างกันเราเรียกว่าดัชนีเครื่องชี้วัด Foster–Greer–Thorbeck (FGT index) (Foster – Greer – Thorbeck, 1984) ดังสมการต่อไปนี้

2. การวัดความยากจนโดยใช้ดัชนี FGT – Index

$$\text{FGT - Index} = \frac{1}{nz^2} \sum_{i=1}^q g_i^2 \quad (\text{สมการที่ 6.})$$

โดยที่ FGT – Index = Foster – Greer – Thorbeck Index

Z = ระดับของเส้นแห่งความยากจน

n = จำนวนของครัวเรือนทั้งหมด

q = จำนวนของครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นแห่งความ

ยากจน (ครัวเรือนยากจน)

g_i = ผลต่างของรายได้ของครัวเรือนยากจนที่ I กับเส้น

ความยากจน ($z-y_i$)

ถ้าค่า FGT-Index มีค่ามากก็แสดงว่าสังคมนั้นมีภาวะความยากจนมาก ค่าดัชนี FGT- Index เป็นการวัดระดับความยากจนโดยใช้ผลต่างของเส้นความยากจนกับรายได้ของครัวเรือนที่ยากจน เพราะฉะนั้นการที่รายได้ของครัวเรือนที่ยากจนเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ย่อมมีผลต่อค่าดัชนี กล่าวคือ ถ้าสังคมใดเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้มีการเคลื่อนย้ายรายได้ส่วนหนึ่งจากครัวเรือนที่ยากจนไปให้กับครัวเรือนที่ร่ำรวยกว่า ค่าดัชนี FGT-Index ก็จะมีค่ามากขึ้นทันที ในขณะที่การวัดความยากจนโดยใช้ Headcount – Ratio ไม่สามารถบอกผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้

นอกจากนี้ถ้ากลุ่มประชากรสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามปัจจัยต่างๆ ได้ ค่าดัชนี FGT-Index ยังสามารถพิจารณาถึงส่วนแบ่งของภาวะความยากจนในแต่ละกลุ่มย่อยที่มีผลต่อภาวะความยากจนโดยรวมได้อีกด้วย ซึ่งค่าดัชนี FGT-Index ทั้งหมดที่หามาจากส่วนแบ่งของภาวะความยากจนของแต่ละกลุ่มย่อยสามารถหาได้โดย

$$\text{Total FGT - Index} = \sum_{j=1}^M \frac{n_j}{n} \text{FGT}_j \quad (\text{สมการที่ 7.})$$

โดยที่ Total FGT - Index = ค่าดัชนี FGT ทั้งหมด

J = จำนวนกลุ่มย่อย m กลุ่ม ที่แบ่งตามปัจจัยหนึ่ง ๆ

FGT_j = ค่าดัชนี FGT ของกลุ่มย่อยที่ j

n_j = จำนวนประชากรในกลุ่มย่อยที่ j

n = จำนวนประชากรทั้งหมด

$n_j / n \text{ FGT}_j$ เป็นส่วนแบ่งของภาวะความยากจนแต่ละกลุ่มย่อยที่มีต่อภาวะความยากจนทั้งหมด (ค่าดัชนี FGT ทั้งหมด) และเพื่อให้สอดคล้องกับการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ในการศึกษานี้จึงได้ใช้ปัจจัยที่มีผลกับความยากจนในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางประชากรที่มีผลต่อความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ ในการแบ่งครัวเรือนตัวอย่างออกเป็นกลุ่มย่อยโดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนรวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพเข้ามาร่วมพิจารณา ประกอบด้วย 4 ปัจจัยหลัก คือ

1. ปัจจัยทางทำเลที่ตั้ง ซึ่งในการศึกษารั้งนี้ ผู้ศึกษาจะแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะทางกายภาพของทำเลที่ตั้งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยแบ่งเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างเพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบถึงผลกระทบและผลผลิตที่ได้รับซึ่งจะมีผลกับรายได้ของเกษตรกรในท้องถิ่นนั้น ๆ ว่าทำเลที่ตั้งมีผลต่อรายได้หรือไม่อย่างไร

2. ปัจจัยทางการผลิตซึ่งจะรวมถึง ที่ดิน แหล่งของเงินทุนและเครื่องจักรอุปกรณ์ทางการเกษตรด้วย แต่ในกรณีนี้ปัจจัยทางการผลิตจะหมายถึง

2.1 ขนาดของการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีผลกับผลผลิตที่เกษตรกรจะผลิตได้และอำนาจในการต่อรองทางการตลาดของครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินขนาดใหญ่ ในกรณีนี้จะแบ่งขนาดของที่ดินออกเป็น 4 ขนาด คือ ขนาดไม่เกิน 10 ไร่, ขนาด 10 – 29 ไร่, ขนาด 30 – 59 ไร่ และขนาด 60 ไร่ขึ้นไป

2.2 ลักษณะของการถือครองที่ดิน การถือครองที่ดินจะมีผลต่อรายได้และส่วนแบ่งของผลผลิตที่เกิดขึ้นในที่ดินที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกและยังขึ้นอยู่กับความตั้งใจของเกษตรกรที่จะใช้ที่ดินให้เหมาะสมกับขนาดของแรงงานเกษตรกรและเงินลงทุนด้วย โดยส่วนใหญ่จะมีทั้งที่เป็นที่ดินของตัวเอง, เช่าผู้อื่น, และเป็นของตัวเองและเช่าบางส่วน เป็นต้น

2.3 แหล่งน้ำชลประทาน น้ำเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเพาะปลูกของครัวเรือนเกษตรกร เกษตรกรจะอาศัยแหล่งน้ำในการเพาะปลูกจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติตามฤดูกาล จากคู คลอง บ่อน้ำบาดาล และแหล่งน้ำจากการชลประทาน ซึ่งจะมีทั้งพื้นที่ที่ครัวเรือนเกษตรกรมีแหล่งน้ำชลประทานเข้าถึง กับพื้นที่ ที่แหล่งน้ำชลประทานไม่มี โดยแหล่งน้ำก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะมีผลกับผลผลิตที่เกษตรกรจะได้รับจากการเพาะปลูกในปีการเพาะปลูกนั้น ซึ่งบางครั้งเกษตรกรที่ขยันๆ สามารถปลูกพืชปีหนึ่งได้หลายรอบการผลิต ซึ่งจะเป็นผลสะท้อนในเรื่องของรายได้ของเกษตรกรเองด้วย แหล่งน้ำจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญอันหนึ่ง

3. ปัจจัยทางด้านการจัดการการผลิต การผลิตในแต่ละอย่างจะเป็นตัวสะท้อนทักษะในการทำการเกษตรที่แตกต่างกันของตัวเกษตรกร โดยในที่นี้จะแบ่งกิจกรรมการผลิตของครัวเรือนออกเป็น กลุ่มครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว, ครัวเรือนเกษตรกรผู้ทำการเกษตรพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ, ครัวเรือนเกษตรกรทำฟาร์มผสมผสานหลายอย่างกิจกรรม การจัดแบ่งในที่นี้จะแบ่งออกตามความเหมาะสมของจำนวนประชากร (ครัวเรือนตัวอย่าง) บางกลุ่มกิจกรรมมีจำนวนตัวอย่างน้อยจึงต้องนำมารวมกันเป็นกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มครัวเรือนเกษตรกรพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ จะเป็นกลุ่มครัวเรือนที่เกิดจากการทำการเกษตรพืชไร่, ไม้ผลและไม้ยืนต้น, พืชผักและไม้ดอก, ปศุสัตว์, การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดของกลุ่มอาชีพนี้จะมีรายได้และผลผลิตที่ต่างกันไป รวมทั้งผลของขนาดของการครอบครองที่ดินของตัวเกษตรกรเองด้วยที่มีผลต่อรายได้ซึ่งจะเป็นตัวบอกฐานะความเป็นอยู่และความยากจนที่เกิดขึ้นได้

4. ปัจจัยด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนมีผลต่อความยากจนที่ต่างกัน โดยแบ่งออกเป็น การศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าภาคบังคับ, และสูงกว่าภาคบังคับ ซึ่งจากอดีตนั้นผู้ที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำจะมีความยากจนสูง

5. ปัจจัยทางด้านการประกอบอาชีพ จะเป็นการพิจารณาลักษณะการประกอบอาชีพของครัวเรือนเกษตรกรที่นำมาซึ่งรายได้แก่ครัวเรือน การพิจารณาในครั้งนี้จะแบ่งออกเป็น ครัวเรือน

เกษตรกรที่ทำฟาร์มแต่เพียงอย่างเดียว, ครั้วเรือนเกษตรกรที่ออกไปรับจ้างแรงงาน, ครั้วเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรในไร่นาและรับจ้าง, ครั้วเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรในไร่นาและการค้าขาย, และครั้วเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรอื่น ๆ

บทที่ 3

ลักษณะและสภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะของที่ตั้งและภูมิประเทศ ประชากรและการคมนาคมขนส่ง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 168,854.35 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 32.91 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ โดยแบ่งออกเป็น 19 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ยโสธร ชัยภูมิ อำนาจเจริญ หนองบัวลำภู ขอนแก่น อุดรธานี เลย หนองคาย มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม และ มุกดาหาร โดยมีเขตการปกครองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 278 อำเภอ 43 กิ่งอำเภอ, 2,678 ตำบล, 30,529 หมู่บ้าน, 4,636,682 บ้าน, 345 เทศบาล, 2,614 สุขาภิบาล

ภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะเป็นที่ราบสูงเกิดจากการยกตัวของแผ่นดินด้านตะวันตกและด้านใต้แยกตัวออกไปจากที่ราบภาคกลาง ในเขตจังหวัดชัยภูมิและ นครราชสีมา ซึ่งเป็นเส้นที่กั้นแยกภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกจากภาคเหนือ เทือกเขาด้านสันกำแพงในเขตจังหวัดนครราชสีมาและพนมดงรักในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและ อุบลราชธานี ทอดตัวเป็นแนวยาวด้านตะวันตกกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชา นอกจากนี้ บริเวณพื้นที่ค่อนข้างตอนบนของภาคยังมีเทือกเขาภูพาน เรียงรายไปตามแนวตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันออกเฉียงใต้จากจังหวัดเลยถึงจังหวัดนครพนม มีแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวไหลผ่านทางด้านเหนือของภาค พื้นที่สองในสามของภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นดินเค็มและดินทรายเป็นเหตุให้พื้นที่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์

จากลักษณะภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีเทือกเขาสูงทางด้านใต้และด้านตะวันตก จึงปิดกั้นกระแสอากาศและไอน้ำที่มีความชื้นจากทะเล ทำให้ภาคนี้มีฝนตกน้อยและไม่สม่ำเสมอ โดยฝนจะตกน้อยทางด้านตะวันออกและค่อยๆ ตกมากขึ้นทางด้านตะวันออกของภาคในฤดูหนาวอากาศจะหนาวจัดเพราะได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเต็มที่ ฤดูร้อนก็จะมีร้อนจัดเพราะพื้นดินแห้งแล้งและห่างไกลทะเล พื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งได้เป็น 3 บริเวณ คือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประกอบด้วย 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด หนองบัวลำภู อุดรธานี เลย หนองคาย สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร มีเนื้อที่โดยประมาณ

53,804.54 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนบนของภาคติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำสายเล็กๆ ที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำเหือง แม่น้ำเลย และแม่น้ำสงคราม ในปี พ.ศ. 2541 จังหวัดนครพนมมีฝนตกมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ปริมาณสูงถึง 1,601.3 มิลลิเมตร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประกอบด้วย 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ มีเนื้อที่ 44,202.16 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำชีไหลผ่าน ในปี พ.ศ. 2541 จังหวัดร้อยเอ็ดมีฝนตกชุกมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางปริมาณสูงถึง 1,258.1 มิลลิเมตร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ประกอบด้วย 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ มีเนื้อที่ 70,847.65 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนล่างของภาคมีเขตติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเส้นกั้นเขตแดน ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารต่างๆ ที่ไหลสู่แม่น้ำมูล ในปีพ.ศ.2541 ที่สถานีตรวจอากาศทางรองจังหวัดบุรีรัมย์มีฝนตกมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปริมาณสูงสุดถึง 1,325.2 มิลลิเมตร

ในปีพ.ศ. 2542 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 21,379,428 คน คิดเป็นร้อยละ 34.7 ของประชากรทั้งประเทศ โดยแบ่งเป็นเพศชาย 10,696,677 คน และเพศหญิง 10,682,751 คน ซึ่งสัดส่วนระหว่างชายและหญิงใกล้เคียงกัน จังหวัดที่มีประชากรมากที่สุด คือ จังหวัดนครราชสีมา มีจำนวน 2,540,662 คน ส่วนจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุด คือ จังหวัดมุกดาหาร มีประชากรเพียง 333,035 คน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ เส้นทางทางบกจะมีทั้งรถยนต์และรถไฟ ทางหลวงสายหลักคือทางหลวงหมายเลข 1 จากสระบุรีไปหนองคาย โดยผ่านจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี ซึ่งเส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเส้นทางบางเส้นทางจะเริ่มต้นที่จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่นและอุดรธานี ซึ่งจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่นและอุดรธานี จะเป็นเหมือนศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น เส้นทาง ทางหลวงหมายเลข 226 ที่เริ่มจากจังหวัดนครราชสีมาไปอุบลราชธานี ทางหลวงหมายเลข 202 ไปชัยภูมิ จากจังหวัดขอนแก่น ทางหลวงหมายเลข 23 ผ่านจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร และไปสิ้นสุดที่อุบลราชธานี จากจังหวัดอุดรธานี ทางหลวงหมายเลข 22 ผ่านจังหวัดสกลนครไปสิ้นสุดที่นครพนมและจังหวัดเลย

ส่วนเส้นทางคมนาคมทางอากาศ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสนามบินพาณิชย์ 6 แห่ง ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น นครราชสีมา อุบลราชธานี สกลนครและเลย

ลักษณะสภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตร

ข้อมูลครัวเรือนเกษตร ที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เป็นข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีการเพาะปลูก 2541/2542 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยมีการสำรวจทั่วประเทศ จำนวน 3,500 หมู่บ้าน และมีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างทั้งสิ้น 12,767 ครัวเรือนตัวอย่าง แต่ในการศึกษาค้างนี้ผู้ศึกษาจะนำข้อมูลมาเฉพาะข้อมูลในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีข้อมูลของภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมดจำนวน 3,593 ครัวเรือน และผู้ศึกษาจะแบ่งข้อมูลตัวอย่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 1,200 ครัวเรือน ตอนกลาง 974 ครัวเรือน ตอนล่าง 1,419 ครัวเรือน และผู้ศึกษาจะทำการศึกษาลักษณะทั่วไปและปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละกลุ่ม ซึ่งปัจจัยที่ศึกษาจะเป็นตัวชี้วัดและสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดและคุณภาพของทรัพยากรแรงงานได้เป็นอย่างดี เช่น ปัจจัยในเรื่อง เพศ อายุ ระดับของการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน ขนาดของครัวเรือน ประเภทของกิจกรรมที่ทำการผลิต แหล่งน้ำ โดยปัจจัยเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดปริมาณผลผลิตที่ครัวเรือนจะได้รับ และการศึกษาในครั้งนี้จะกำหนดให้หัวหน้าครัวเรือนเป็นตัวแทนของครัวเรือนนั้นๆ เพื่อสะท้อนภาพของครัวเรือนนั้นๆ ออกมา เพราะหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่จะเป็นผู้กำหนดหรือตัดสินใจทำการผลิตและจัดการการผลิตกับผลผลิตที่ได้ ปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นยังมีผลต่อความมั่งคั่งและระดับความเป็นอยู่ ความรู้และการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ รวมทั้งการแสวงหารายได้ให้กับครอบครัวอีกด้วย และจากข้อมูลที่ได้ในเบื้องต้นจะนำมาวิเคราะห์เพื่อหาว่าปัจจัยใดมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตร

ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน

จากข้อมูลที่ได้ (ตารางที่ 5) แสดงลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร ที่จะแยกตามเพศ จะเห็นได้ว่า หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นเพศชายร้อยละ 88.56 และเป็นเพศหญิงร้อยละ 11.44 (มีขนาดของครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 4.58 คนต่อครัวเรือน และมีขนาดของแรงงานเฉลี่ยต่อครัวเรือน อยู่ที่ร้อยละ 3.16 คนต่อครัวเรือน) มีขนาดอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนอยู่ที่ 51 – 53 ปี ส่วนการศึกษาพบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำ คือ มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับ อยู่ในอัตราที่สูงที่สุดร้อยละ 90.43 ส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับมีร้อยละ

ตารางที่ 5 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและลักษณะของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่างแบ่งเป็นเปอร์เซ็นต์	33.40	27.11	39.49	100.00
ขนาดของครัวเรือนเฉลี่ย (คน / ครัวเรือน)	4.53	4.54	4.68	4.58
ขนาดของแรงงานเฉลี่ย (คน / ครัวเรือน)	3.17	3.07	3.25	3.16
อายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือน (ปี)	51.86	53.53	51.29	52.23
เปอร์เซ็นต์ของหัวหน้าครัวเรือนแยกตามเพศ				
เพศชาย	88.50	87.89	89.08	88.56
เพศหญิง	11.50	12.11	10.92	11.44
ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (เปอร์เซ็นต์)				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	89.17	91.17	90.98	90.43
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	10.83	8.83	9.02	9.57
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน (เปอร์เซ็นต์)				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	38.17	44.35	47.92	43.48
รับจ้างแรงงาน	7.58	4.00	4.37	5.32
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	31.33	29.06	25.16	28.52
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	4.25	4.11	3.31	3.89
ทำการเกษตรอื่น ๆ	18.67	18.48	19.24	18.80
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

9.57 ของจำนวนประชากรทั้งหมดของภาค และในกรณีที่แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มภาคอีสานตอนบนมีผู้ไม่รู้หนังสือและการศึกษาไม่เกินภาคบังคับ อยู่ร้อยละ 89.17 ตอนกลางร้อยละ 91.17 ตอนล่างร้อยละ 90.98

ลักษณะของการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จะทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวร้อยละ 43.48 เฉลี่ยของทั้งภาค และแบ่งออกเป็นกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรตอนบนร้อยละ 38.17 ตอนกลางร้อยละ 44.35 ตอนล่างร้อยละ 47.92 ส่วนอาชีพรองลงมาคือ การรับจ้างแรงงานซึ่งของทั้งภาคเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 5.32 และแบ่งออกเป็นกลุ่มพบในกลุ่มตอนบนร้อยละ 7.58 ตอนกลางร้อยละ 4.00 ตอนล่างร้อยละ 4.37 ส่วนอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง โดยพบเฉลี่ยของทั้งภาคร้อยละ 28.52 และแบ่งออกเป็นกลุ่มจะพบว่าตอนบนมีอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างที่ร้อยละ 31.33 ตอนกลางร้อยละ 29.06 และตอนล่างที่ร้อยละ 25.16 อาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขายเฉลี่ยของทั้งภาคร้อยละ 3.89 แบ่งออกเป็นตอนบนร้อยละ 4.25 ตอนกลางร้อยละ 4.11 ตอนล่างร้อยละ 3.31 ส่วนอาชีพสุดท้ายคือทำการเกษตรอื่นๆ โดยพบเฉลี่ยของทั้งภาคร้อยละ 18.80 เป็นตอนบนร้อยละ 18.67 ตอนกลางร้อยละ 18.48 ตอนล่างร้อยละ 18.80 ซึ่งจากตัวเลขจะเห็นได้ว่าหัวหน้าครัวเรือนหรือครัวเรือนเกษตรกรที่สำรวจในภูมิภาคนี้ จะประกอบอาชีพทำการเกษตรไร่นาของตนเองอย่างเดียวในสัดส่วนที่สูงที่สุด และรองลงมาเป็นลักษณะการประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาและรับจ้าง สำหรับในส่วนของการจ้าง มีการใช้แรงงานในสัดส่วนที่สูงประมาณร้อยละ 72 - 75 ของแรงงานคนต่อขนาดของครัวเรือนหรือ 3 ใน 4 คนของครัวเรือน การใช้ทรัพยากรที่มากนี้ก็เพื่อนำมาซึ่งรายได้ที่มากพอในการเลี้ยงดูครอบครัว ให้มีกินมีใช้

ขนาดของครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เฉลี่ยทั้งภาค จะมีจำนวน 4.58 คนต่อครัวเรือน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม จะพบว่าตอนบนอยู่ที่ร้อยละ 4.53 ตอนกลาง ร้อยละ 4.54 และตอนล่าง ร้อยละ 4.68 คนต่อครัวเรือน ซึ่งตัวเลขจะใกล้เคียงกันมากทั้ง 3 กลุ่ม ส่วนขนาดของแรงงานเฉลี่ยคนต่อครัวเรือน กลุ่มตอนบนอยู่ที่ ร้อยละ 3.17 ตอนกลาง ร้อยละ 3.07 และตอนล่างร้อยละ 3.25 คนต่อครัวเรือน จากตัวเลขที่ได้คิดเป็นขนาดของแรงงานต่อครัวเรือนจะอยู่ที่ร้อยละ 72 - 75 คนต่อครัวเรือน ซึ่งขนาดของแรงงานนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่ใช้ในการผลิตของการทำไร่นาหรือเป็นส่วนที่จะช่วยเหลือครอบครัวในการประกอบอาชีพและหารายได้มาเลี้ยงครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำหรับในส่วนของการรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร (ตารางที่ 6) การศึกษาก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตทางการเกษตร เพราะการศึกษามีผลต่อการผลิตทำให้มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรด้วย จากข้อมูลรายได้เฉลี่ยสุทธิทางการเกษตรในไร่นาของครัวเรือนเฉลี่ยรวมทั้ง

ตารางที่ 6 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับการศึกษาและรายได้ของครัวเรือนเกษตร

ระดับการศึกษาของครัวเรือนตัวอย่าง	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	1,070	888	1,291	3,249
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	130	86	128	344
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	89.17	91.17	90.98	90.43
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	10.83	8.83	9.02	9.57
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	7,695.79	7,060.39	7,846.74	7,582.11
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	7,308.91	10,504.12	11,779.02	9,771.01
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	19,222.85	16,957.53	17,115.20	17,766.22
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	22,394.38	25,809.64	24,841.73	24,158.84
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	19,566.43	17,739.14	17,812.17	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

ภาคเกษตรกรรมด้วย จากข้อมูลรายได้เฉลี่ยสุทธิทางการเกษตรในไร่นาของครัวเรือนเฉลี่ยรวมทั้งภาคจะพบว่าผู้มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับจะมีรายได้ต่ำสุดที่ 7,582.11 บาทต่อคน ในระดับการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับจะมีรายได้ที่ 9,771.01 บาทต่อคน และเมื่อพิจารณาในแต่ละกลุ่มของภาคนั้น กลุ่มครัวเรือนตอนล่างจะมีรายได้ที่ต่ำกว่ากลุ่มตอนบนและตอนกลาง ส่วนรายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือนพบว่ารายได้ต่ำสุดอยู่ในระดับ 17,766.22 บาทต่อคน ซึ่งพบในกลุ่มคนที่ไม่รู้หนังสือและมีการศึกษต่ำกว่าภาคบังคับ รายได้สูงสุดอยู่ที่ 24,158.84 บาทต่อคน พบในกลุ่มคนที่มีการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ ซึ่งรายได้จะเรียงจากน้อยไปหามากตามระดับของการศึกษา และเมื่อพิจารณาจากรายได้เฉลี่ยสุทธิพบว่าผู้ที่ไม่รู้หนังสือและมีการศึกษต่ำกว่าภาคบังคับจะมีรายได้เฉลี่ยสุทธิที่ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยสุทธิรวมทั้งหมด และจะพบในกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและตอนกลางของภาค ซึ่งเมื่อนำข้อมูลการศึกษาและรายได้ที่ครัวเรือนเกษตรกรรมได้รับ มาพิจารณาพบว่าผู้ที่มีการศึกษต่ำสุดจะพบมากในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง มีผู้ไม่รู้หนังสือและมีการศึกษต่ำกว่าภาคบังคับมากที่สุดของภูมิภาคและในกลุ่มนี้ยังมีรายได้ต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆ ด้วย จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาย่อมมีผลต่อความสามารถในการหารายได้ของครัวเรือนเกษตรกรรม ซึ่งในการผลิตนั้นจะต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และเทคนิคของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ รวมถึงระบบการเกษตรในสมัยใหม่ยังต้องอาศัยความรู้ความชำนาญในการใช้เครื่องมือทุนแรงที่เหมาะสมต่อการผลิต เทคโนโลยีใหม่ๆ และแรงงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้ต้นทุนทางการผลิตที่ต่ำและนำมาซึ่งรายได้ให้กับครัวเรือนเกษตรกรรม การศึกษาจึงมีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรรม

อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตร

อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เฉลี่ยทั้งภาคจะอยู่ที่อาชีพการทำไร่นาของตนเองอย่างเดียวน้อยที่สุดร้อยละ 43.48 โดยมีกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่ร้อยละ 38.17 ตอนกลางที่ร้อยละ 44.35 ตอนล่างมากที่สุดร้อยละ 47.92 ส่วนอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างจะพบเป็นระดับรองลงมา เฉลี่ยทั้งภาคร้อยละ 28.52 มีกลุ่มตอนบนมากที่สุดที่ร้อยละ 31.33 ตอนกลางที่ร้อยละ 29.06 และกลุ่มตอนล่างที่ร้อยละ 25.16 ส่วนอาชีพทำการเกษตรอื่นๆ มาเป็นลำดับที่ 3 พบเฉลี่ยทั้งภาคร้อยละ 18.80 และพบว่ามิติตัวเลขของอาชีพใกล้เคียงกันในทุกกลุ่ม ตอนบนอยู่ที่ร้อยละ 18.67 ตอนกลางที่ร้อยละ 18.48 และตอนล่างที่ร้อยละ 19.24 (ตารางที่ 7) และเมื่อนำอาชีพที่หัวหน้าครัวเรือนประกอบอยู่กับรายได้ที่หัวหน้าครัวเรือนได้รับจากการประกอบอาชีพจะเห็นได้ว่ารายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือนจะมีมากที่สุดในส่วนของการอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยรวมทั้งภาค 22,255.07 บาทต่อคน โดยมีกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางมีรายได้มากที่สุดที่ 23,557.15 บาทต่อคน ตอนล่าง 22,843.54 บาทต่อคน และตอนบน

ตารางที่ 7 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตร

อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	458	432	680	1,570
รับจ้างแรงงาน	91	39	62	192
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	376	283	357	1,016
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	51	40	47	138
ทำการเกษตรอื่น ๆ	224	180	273	677
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	38.17	44.35	47.92	43.48
รับจ้างแรงงาน	7.58	4.00	4.37	5.32
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	31.33	29.06	25.16	28.52
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	4.25	4.11	3.31	3.89
ทำการเกษตรอื่น ๆ	18.67	18.48	19.24	18.80
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	9,482.64	8,390.90	8,745.87	8,863.12
รับจ้างแรงงาน	6,243.36	5,542.67	6,212.82	6,091.49
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	6,635.36	6,115.22	6,580.36	6,471.15
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	6,775.75	7,251.07	11,816.95	8,630.46
ทำการเกษตรอื่น ๆ	6,397.36	7,284.97	8,794.26	7,599.90
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

ตารางที่ 7 (ต่อ)

อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	23,031.35	18,208.25	18,491.32	19,737.85
รับจ้างแรงงาน	16,456.50	12,949.72	13,311.36	14,728.57
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	15,112.75	15,618.91	15,245.35	15,300.33
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	20,691.52	23,557.15	22,843.54	22,255.07
ทำการเกษตรอื่น ๆ	20,964.95	19,691.56	19,633.08	20,089.31
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	19,566.43	17,739.14	17,812.17	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

20,691.52 บาทต่อคน ซึ่งรายได้ที่เกิดกับครัวเรือนในอาชีพนี้จะเป็นครัวเรือนตัวอย่างที่มีสัดส่วนที่น้อยของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ประกอบอาชีพทุกชนิด (ร้อยละ 3.89 ของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างรวมทั้งภาค) ส่วนอาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดรองลงมา คือ อาชีพทำการเกษตรอื่น ๆ มีรายได้ 20,089.31 บาทต่อคน (ร้อยละ 18.80 ของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างรวมทั้งภาค) และถ้าพิจารณาแบ่งเป็นกลุ่มจะพบว่าครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีรายได้ 20,964.95 บาทต่อคน ตอนกลาง 19,691.56 บาทต่อคน ตอนล่าง 19,633.08 บาทต่อคน ส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่มีอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวที่มีผู้ประกอบอาชีพนี้มากที่สุด (ร้อยละ 43.48) มีรายได้เฉลี่ยทั้งหมด ที่ 19,737.85 บาทต่อคน ซึ่งจะเป็นอาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดอยู่ในระดับที่ 3. และแยกเป็นกลุ่มได้ ตอนบนที่ 23,031.35 บาทต่อคน (มากที่สุด) ตอนล่างที่ 18,491.32 บาทต่อ คน และตอนกลางที่ 18,208.25 บาทต่อคน ส่วนผู้ที่ทำอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างด้วยนั้นมีผู้ประกอบอาชีพนี้มากเป็นลำดับที่ 2. (ร้อยละ 28.52) จะมีรายได้มาเป็นลำดับที่ 4. และมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมด 15,300.33 บาทต่อคน โดยในแต่ละกลุ่มจะมีรายได้ที่ใกล้เคียงกันทั้ง 3 กลุ่ม จากรายได้เฉลี่ยทั้งหมดเมื่อนำมาหาเป็นรายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือนแล้ว อาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยสุทธิมากที่สุดจะเป็นครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว มีรายได้เฉลี่ยสุทธิอยู่ที่ 8,863.12 บาทต่อคน แยกเป็นกลุ่ม ตอนบนมีรายได้มากที่สุด 9,482.64 บาทต่อคน ตอนล่าง 8,745.87 บาทต่อคน และตอนกลาง 8,390.90 บาทต่อคน ส่วนอาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยสุทธิรองลงมา คือ อาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย โดยมีรายได้เฉลี่ยสุทธิอยู่ที่ 8,630.46 บาทต่อคน แยกเป็นกลุ่มได้ ตอนล่างมีรายได้มากที่สุดที่ 11,816.95 บาทต่อคน ตอนกลางที่ 7,251.07

บาทต่อคน ตอนบนที่ 6,775.75 บาทต่อคน ส่วนอาชีพที่มีรายได้เป็นอันดับรองลงมาอีก คือ อาชีพทำการเกษตรอื่นๆ และอาชีพการทำการเกษตรและมิใช่การทำการเกษตรหรือรับจ้างแรงงาน

ขนาดของฟาร์มและรายได้ของครัวเรือน

ขนาดและการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกร ที่ดินถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตทางการเกษตร ขนาดที่ครัวเรือนถือครองหรือครอบครองอยู่จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญทางการผลิตของครัวเรือนเกษตรกร และขนาดที่ดินในการถือครองที่แตกต่างกันก็นำมาซึ่งผลผลิตที่แตกต่างกัน ขนาดถือครองที่ดินจึงมีผลโดยตรงต่อปริมาณผลผลิตที่ได้รับ และเป็นผลกับรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร การวิเคราะห์ในครั้งนี้จะทำการแบ่งขนาดของฟาร์มหรือการครอบครองที่ดินออกเป็น 4 ขนาด (ตารางที่ 8) โดยครัวเรือนที่มีขนาดของฟาร์ม 10 – 29 ไร่ มีสัดส่วนสูงที่สุด คือ ร้อยละ 52.04 รองลงมาได้แก่ครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์ม 30 – 59 ไร่ ร้อยละ 22.03 ขนาดของฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ มีร้อยละ 19.00 และในขนาดของฟาร์มที่มากกว่า 60 ไร่ มีร้อยละ 6.93 ของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างของทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเมื่อแยกตามกลุ่มและขนาดของฟาร์ม ทั้ง 4 ขนาด จะพบว่าที่ขนาดของฟาร์ม 10 – 29 ไร่ พบมากในทุกกลุ่มและทุกขนาดของฟาร์ม คือตอนกลางมากที่สุดที่ร้อยละ 56.37 ตอนล่างที่ร้อยละ 51.09 และตอนบนที่ร้อยละ 48.67 ส่วนขนาดรองลงมาที่พบ คือ ขนาดของฟาร์ม 30 – 59 ไร่ พบมากในกลุ่มตอนล่างที่ร้อยละ 26.00 ตอนบนที่ร้อยละ 23.25 และตอนกลางที่ร้อยละ 16.84 สำหรับในส่วนขนาดของฟาร์มที่น้อยกว่า 10 ไร่ มีร้อยละ 19.00 พบมากที่กลุ่มตอนกลางที่ร้อยละ 22.90 ตอนบนที่ร้อยละ 19.08 ตอนล่างที่ร้อยละ 15.01 และสำหรับขนาดของฟาร์มที่มากกว่า 60 ไร่ จะมีน้อยมากมีร้อยละ 6.93 โดยพบมากที่กลุ่มตอนบนที่ร้อยละ 9.00 ตอนล่างที่ร้อยละ 7.89 และตอนกลางที่ร้อยละ 3.90 และเมื่อนำขนาดของฟาร์มมาพิจารณาพร้อมกับรายได้ที่ครัวเรือนได้รับ พบว่าทั้งรายได้เฉลี่ยทั้งหมดและรายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือนเกษตรกร มีแนวโน้มสูงขึ้นตามขนาดที่สูงขึ้นของการถือครองที่ดิน ซึ่งครัวเรือนที่มีรายได้มากที่สุดจะพบในครัวเรือนที่มีขนาดของฟาร์มที่มากกว่า 60 ไร่ โดยมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมด 27,813.82 บาทต่อคน และพบว่าครัวเรือนที่มีรายได้น้อยที่สุดมีขนาดของฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ มีรายได้น้อยที่สุดที่ 14,424.10 บาทต่อคน จากข้อมูลที่ได้ยังพบอีกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้ต่ำที่สุดอยู่ในกลุ่มตอนกลางของภาค โดยมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดที่ 17,737.14 บาทต่อคน และรายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรอยู่ที่ 7,364.45 บาทต่อคน และยังเป็นครัวเรือนที่มีการถือครองที่ดินที่ขนาดของฟาร์ม 10 – 29 ไร่ ในสัดส่วนที่มากที่สุดของภาคด้วย

ตารางที่ 8 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามขนาดของฟาร์ม
และรายได้จากการเกษตรของฟาร์มของครัวเรือนเกษตร

ขนาดของฟาร์มครัวเรือนตัวอย่าง	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)				
น้อยกว่า 10 ไร่	229	223	213	665
10 - 29 ไร่	584	549	725	1,858
30 - 59 ไร่	279	164	369	812
มากกว่า 60 ไร่	108	38	112	258
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)				
น้อยกว่า 10 ไร่	19.08	22.90	15.01	19.00
10 - 29 ไร่	48.67	56.37	51.09	52.04
30 - 59 ไร่	23.25	16.84	26.00	22.03
มากกว่า 60 ไร่	9.00	3.90	7.89	6.93
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
น้อยกว่า 10 ไร่	4,626.16	4,016.12	5,060.30	4,560.64
10 - 29 ไร่	6,998.75	6,695.08	6,721.00	6,800.64
30 - 59 ไร่	9,747.19	11,972.00	11,079.69	10,802.07
มากกว่า 60 ไร่	12,208.65	16,799.35	14,275.75	13,782.15
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
น้อยกว่า 10 ไร่	16,317.86	13,113.02	13,760.70	14,424.10
10 - 29 ไร่	18,041.52	16,118.00	15,296.32	16,401.97
30 - 59 ไร่	23,356.00	24,555.61	22,349.08	23,140.70
มากกว่า 60 ไร่	24,910.68	38,889.91	26,855.32	27,813.82
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	19,566.43	17,737.14	17,812.17	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

ลักษณะการครอบครองหรือการถือครองที่ดินของครัวเรือน

การถือครองที่ดินของครัวเรือนเป็นการแสดงกรรมสิทธิในที่ดินที่ตนเองใช้ทำประโยชน์เพื่อการเกษตรที่ตนเองทำการผลิต เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพทางการผลิตที่สูงที่สุด ซึ่งปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่ได้จะเป็นปัจจัยที่สำคัญของรายได้ที่ครัวเรือนเกษตรกรจะได้รับ สำหรับลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ เป็นของตนเอง เข้าผู้อื่น เป็นของตนเองและเข้าบางส่วน (ตารางที่ 9) โดยมีจำนวนครัวเรือนที่ครอบครองในแต่ละลักษณะดังนี้ คือมีลักษณะเป็นของตนเองร้อยละ 77.13 แบ่งเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ร้อยละ 78.37 ตอนกลางร้อยละ 77.62 ตอนบนร้อยละ 75.42 ลักษณะของการเข้าผู้อื่นร้อยละ 11.80 แบ่งเป็นตอนบนร้อยละ 14.50 ตอนกลางที่ร้อยละ 12.22 ตอนล่างร้อยละ 8.67 และในส่วนของผู้ที่ดินที่เป็นของตนเองและเข้าบางส่วน พบร้อยละ 11.07 แบ่งเป็น ตอนล่างร้อยละ 12.97 ตอนกลางร้อยละ 10.16 ตอนบนที่ร้อยละ 10.08 จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรมีลักษณะการถือครองที่ดินเป็นของตนเองเป็นส่วนใหญ่

สำหรับรายได้ที่ขึ้นกับลักษณะของการถือครองที่ดิน พบว่าในรายได้เฉลี่ยทั้งหมดที่มีที่ดินเป็นของตนเองและเข้าบางส่วนมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดมากที่สุดที่ 19,938.26 บาทต่อคน แบ่งออกเป็นตอนบนที่ 23,343.93 บาทต่อคน ตอนกลางที่ 20,180.32 บาทต่อคน ตอนล่างที่ 17,568.43 บาทต่อคน รองลงมา มีลักษณะของการถือครองแบบมีที่ดินเป็นของตนเอง มีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดที่ 18,896.12 บาทต่อคน แบ่งเป็นตอนบน 20,022.36 บาทต่อคน ตอนล่าง 18,417.95 บาทต่อคน ตอนกลาง 18,251.26 บาทต่อคน ส่วนลักษณะของผู้ที่ดินที่ครัวเรือนเข้าผู้อื่น จะมีรายได้น้อยที่สุดที่เฉลี่ยทั้งหมดที่ 13,411.28 บาทต่อคน แบ่งเป็นตอนบน 14,568.17 บาทต่อคน ตอนล่าง 12,700.14 บาทต่อคน ตอนกลาง 12,454.74 บาทต่อคน จากข้อมูลยังพบอีกว่าในแต่ละลักษณะของการถือครองที่ดิน รายได้ที่ได้จะแตกต่างกันตามพื้นที่ด้วย คือ รายได้เฉลี่ยมากที่สุดพบในครัวเรือนที่มีลักษณะของการถือครองที่ดินแบบเป็นของตนเองและเข้าบางส่วน และพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งเป็นครัวเรือนตัวอย่างส่วนน้อยที่สุดของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ส่วนในรายได้เฉลี่ยสุทธิการเกษตรในโรันนั้น พบว่าครัวเรือนที่มีลักษณะของการถือครองที่ดินเป็นของตนเองและเข้าบางส่วน มีรายได้เฉลี่ยสุทธิมากที่สุด และพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่ 9,256.33 บาทต่อคน ส่วนครัวเรือนที่เข้าที่ดินผู้อื่นจะมีรายได้น้อยที่สุดและพบมากที่ตอนกลางของภาคที่ 5,179.92 บาทต่อคน

ตารางที่ 9 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามลักษณะการถือครองที่ดินและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร

ลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือน	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)				
เป็นของตนเอง	905	756	1,112	2,773
เช่าผู้อื่น	174	119	123	416
ของตนเองและเช่าบางส่วน	121	99	184	404
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)				
เป็นของตนเอง	75.42	77.62	78.37	77.13
เช่าผู้อื่น	14.50	12.22	8.67	11.80
ของตนเองและเช่าบางส่วน	10.08	10.16	12.97	11.07
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
เป็นของตนเอง	7,707.20	7,460.57	8,461.03	7,942.25
เช่าผู้อื่น	6,709.97	5,179.92	5,223.39	5,832.75
ของตนเองและเช่าบางส่วน	8,612.49	9,256.33	8,623.47	8,775.26
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
เป็นของตนเอง	20,022.36	18,251.26	18,417.95	18,896.12
เช่าผู้อื่น	14,568.17	12,454.74	12,700.14	13,411.28
ของตนเองและเช่าบางส่วน	23,343.93	20,180.32	17,568.43	19,938.26
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	19,566.43	17,739.14	17,812.17	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

แหล่งน้ำชลประทานกับรายได้ของครัวเรือน

แหล่งน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเพาะปลูก และนำมาซึ่งรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติน้อย สภาพของพื้นที่เป็นดินร่วนปนทรายไม่กักเก็บน้ำ และยังเป็นดินเค็ม รวมถึงความชุ่มชื้นในดินที่น้อยซึ่งในการเพาะปลูกของครัวเรือนเกษตรกรจึงต้องอาศัยแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น บ่อน้ำ สระน้ำ คลอง และแหล่งชลประทานที่รัฐจัดสรรให้ แหล่งน้ำชลประทานจึงเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญต่อครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่นี้มาก แต่แหล่งน้ำชลประทานในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ก็ยังมีความสำคัญน้อยกว่าภูมิภาคอื่นของประเทศ (ตารางที่ 10) หรือแม้แต่ในพื้นที่ทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีแหล่งน้ำชลประทานที่ผ่านครัวเรือนเกษตรกรเพียง ร้อยละ 18.64 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด และในส่วนที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานนั้นจะมีอัตราที่สูงมาก คือ ร้อยละ 81.36 ส่วนที่เหลือต้องอาศัยฤดูกาล ร่อนฝนตกหรืออาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ พื้นที่ที่มีแหล่งน้ำชลประทานเข้าถึง พบมากที่ตอนกลางร้อยละ 28.23 ตอนบนร้อยละ 14.92 ตอนล่างร้อยละ 12.76 ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานผ่าน จะพบมากที่สุดที่ตอนล่างร้อยละ 87.24 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงที่สุด ตอนบนร้อยละ 85.08 และตอนกลางร้อยละ 71.77 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด

ความสำคัญของแหล่งน้ำจะมีผลต่อการผลิตและผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรจะได้รับ และยังนำมาซึ่งรายได้แก่ครัวเรือนเกษตรกรด้วย รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน จะอยู่ที่ 18,408.92 บาทต่อคน แบ่งออกเป็นตอนบน 20,000.12 บาทต่อคน ตอนกลาง 17,615 บาทต่อคน ตอนล่าง 17,544.77 บาทต่อคน ส่วนครัวเรือนที่มีแหล่งน้ำชลประทานผ่าน จะมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดอยู่ที่ 18,235.47 บาทต่อคน แบ่งเป็น ตอนล่าง 18,235.47 บาทต่อคน ตอนกลาง 18,054.16 บาทต่อคน ตอนบน 17,092.68 บาทต่อคน และในส่วนของการรายได้สุทธินั้น พื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำจะมีรายได้สุทธิอยู่ที่ 7,763.87 บาทต่อคน และแบ่งออกเป็นตอนล่าง 8,141.63 บาทต่อคน ตอนบน 7,712.11 บาทต่อคน ตอนกลาง 7,170.43 บาทต่อคน ในส่วนของครัวเรือนที่มีแหล่งน้ำชลประทานเข้าถึง พบว่ามีรายได้เฉลี่ยสุทธิ 7,921.21 บาทต่อคน แบ่งออกเป็นตอนล่าง 8,610.65 บาทต่อคน ตอนกลาง 7,857.61 บาทต่อคน ตอนบน 7,321.78 บาทต่อคน และเมื่อพิจารณาภาพรวมทั้งหมดจะเห็นได้ว่าพื้นที่แหล่งน้ำเข้าถึงน้อยหรือไม่มีแหล่งน้ำชลประทานเข้าถึง จะมีผลและทำให้การผลิตของครัวเรือนไม่ดีเท่าที่ควร รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรจึงมีรายได้น้อย ระบบการชลประทานก็มีอุปสรรคในการพัฒนาเพราะปัญหาความเหมาะสมของพื้นที่และสภาพทางกายภาพของผืนดิน ปัญหาเหล่านี้จึงพบมากที่สุดที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางของภาค

ตารางที่ 10 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนของครัวเรือนตามแหล่งน้ำชลประทานที่ใช้ในการเพาะปลูกและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร

แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)				
มีแหล่งน้ำชลประทาน	179	275	181	635
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	1,021	699	1,238	2,958
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)				
มีแหล่งน้ำชลประทาน	14.92	28.23	12.76	18.64
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	85.08	71.77	87.24	81.36
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
มีแหล่งน้ำชลประทาน	7,321.78	7,857.61	8,610.65	7,921.21
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	7,712.11	7,170.43	8,141.63	7,763.87
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
มีแหล่งน้ำชลประทาน	17,092.68	18,054.16	19,641.12	18,235.47
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	20,000.12	17,615.20	17,544.77	18,408.92
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	19,566.43	17,739.14	17,812.17	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

กิจกรรมการผลิตของฟาร์มและรายได้ของครัวเรือน

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรและในการประกอบอาชีพทางการเกษตรจะมีความแตกต่างกันในขบวนการผลิตของกิจกรรมแต่ละประเภท กิจกรรมแต่ละประเภทที่ครัวเรือนเกษตรกรผลิตได้บางครั้งลักษณะของกิจกรรมต้องขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่ครัวเรือนเกษตรกรอาศัยอยู่ บางครั้งต้องอาศัยระบบการตลาดหรือกลไกของราคาและปัจจัยอย่างอื่น ๆ ประกอบด้วย ดังนั้นประเภทของกิจกรรมจึงมีผลต่อรายได้ของครัวเรือน (ตารางที่ 11) ประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบกันมาก คือ ประเภทกิจกรรมการปลูกข้าว มีครัวเรือนเกษตรกรเพาะปลูกข้าวที่ ร้อยละ 43.11 พบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางร้อยละ 50.51 ตอนบนที่ร้อยละ 42.50 ตอนล่างที่ร้อยละ 38.55 กิจกรรมรองลงมา คือ กลุ่มกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ พบที่ร้อยละ 30.81 พบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างที่ร้อยละ 37.14 ตอนกลางที่ร้อยละ 29.98 ตอนบนที่ร้อยละ 24.00 ตามลำดับ ส่วนกิจกรรมประเภทที่มีการทำกันมากอันดับสาม คือ ประเภทกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรม มีร้อยละ 26.08 พบมากตอนบนที่ร้อยละ 33.50 ตอนล่างที่ร้อยละ 24.31 ตอนกลางที่ร้อยละ 19.51 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่น้อยที่สุดที่มีครัวเรือนเกษตรกรประกอบของทั้งภาคและเป็นประเภทกิจกรรมที่มีจำนวนครัวเรือนน้อยที่สุดด้วย

และเมื่อนำกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรทำการผลิตมาพิจารณาประกอบกับรายได้ จะพบว่ารายได้ที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับมีความแตกต่างกัน ประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนผลิต พื้นที่ที่ครัวเรือนอาศัยอยู่มีผลโดยตรงต่อรายได้ที่ครัวเรือนได้รับ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดมากที่สุดคือกลุ่มครัวเรือนประเภทกิจกรรมกลุ่มที่สาม กลุ่มครัวเรือนประกอบกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรม จะมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือนสูงสุดที่ 18,747.44 บาทต่อคน ซึ่งพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่รายได้เฉลี่ย 19,303.82 บาทต่อคน ตอนกลางที่รายได้เฉลี่ย 18,899.49 บาทต่อคน และตอนล่างที่รายได้เฉลี่ย 17,408.39 บาทต่อคน ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้เฉลี่ยรองลงมาก็คือกลุ่มครัวเรือนที่เพาะปลูกข้าวจะมีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดอยู่ที่ 18,464.80 บาทต่อคน ซึ่งพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่รายได้เฉลี่ย 18,464.80 บาทต่อคน ตอนกลางที่รายได้เฉลี่ย 16,315.06 บาทต่อคน และตอนล่างที่รายได้เฉลี่ย 17,592.92 บาทต่อคน ส่วนกลุ่มกิจกรรมประเภทที่มีรายได้น้อยที่สุดคือกลุ่มกิจกรรมที่สามคือกลุ่มครัวเรือนที่เพาะปลูกพืชไร่, เลี้ยงสัตว์ และอื่น ๆ มีรายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือนสูงสุดที่ 17,944.70 บาทต่อคน ซึ่งพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่รายได้เฉลี่ย 17,944.70 บาทต่อคน ตอนกลางที่รายได้เฉลี่ย 15,836.75 บาทต่อคน และตอนล่างที่รายได้เฉลี่ย 17,643.58 บาทต่อคน และเมื่อนำมาพิจารณาเป็นรายได้เฉลี่ยสุทธิพบว่าครัวเรือนที่ประกอบกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมมีรายได้เฉลี่ยสุทธิที่ต่ำกว่ากิจกรรมประเภทอื่น ๆ และที่กล่าวมา

แล้วทั้งหมด จะเห็นความแตกต่างในรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรตามกลุ่มประเภทกิจกรรมที่ครัวเรือนทำการเกษตรแต่ละกลุ่มว่ามีความแตกต่างกันในรายได้ ซึ่งสรุปได้ว่าประเภทกิจกรรมที่ครัวเรือนเลือกประกอบนั้นมีผลต่อรายได้ที่ครัวเรือนได้รับในแต่ละกลุ่มประเภทกิจกรรมการผลิต

ตารางที่ 11 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนของครัวเรือนตามประเภทของกิจกรรมในฟาร์มและรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร

ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)				
ข้าว	510	492	547	1,549
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	288	292	527	1,107
ผสมผสานหลายกิจกรรม	402	190	345	937
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)				
ข้าว	42.50	50.51	38.55	43.11
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	24.00	29.98	37.14	30.81
ผสมผสานหลายกิจกรรม	33.50	19.51	24.31	26.08
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
ข้าว	8,152.89	6,927.67	8,092.65	7,742.46
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	9,001.60	7,247.21	7,884.72	8,007.13
ผสมผสานหลายกิจกรรม	7,731.98	7,471.74	7,567.09	7,618.50
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	8,215.58	7,129.60	7,887.90	7,791.68
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
ข้าว	18,464.80	16,315.06	17,592.92	18,464.80
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	17,944.70	15,836.75	17,643.58	17,944.70
ผสมผสานหลายกิจกรรม	18,747.44	16,663.93	18,140.64	18,747.44
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	18,378.26	16,239.72	17,744.90	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

กิจกรรมการผลิตของฟาร์มและรายได้ของครัวเรือนที่แบ่งตามปัจจัยแหล่งน้ำ

ความแตกต่างที่เกิดจากการผลิตและประเภทของกิจกรรมของฟาร์มที่ครัวเรือนเกษตรทำการผลิต นำมาซึ่งรายได้ที่แตกต่างกันของครัวเรือนเกษตรกร การผลิตและปริมาณของผลผลิตที่เกิดขึ้นบางส่วนเกิดจากปัจจัยแหล่งน้ำที่มีผลต่อกิจกรรมการผลิตนั้นๆ ด้วย เพราะกิจกรรมที่ต้องอาศัยปัจจัยน้ำเพื่อใช้ในการผลิตให้มีประสิทธิภาพ จะนำมาซึ่งรายได้ที่ดีให้กับครัวเรือนเกษตรกร และในการวิเคราะห์ครั้งนี้จะแบ่งประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรประกอบออกเป็น ส่วนๆ ตามแหล่งที่มีการชลประทานและแหล่งที่ไม่มีการชลประทาน เพื่อพิจารณาความแตกต่างของกิจกรรมกับแหล่งน้ำว่าจะมีผลต่อรายได้มากน้อยเพียงใด (ตารางที่ 12) ประเภทของกิจกรรมในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำชลประทาน กิจกรรมที่พบมาก คือ กิจกรรมการปลูกข้าวที่ร้อยละ 50.11 กิจกรรมพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ ที่ร้อยละ 25.74 กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 24.15 ส่วนกิจกรรมประเภทที่ทำในพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน กิจกรรมที่พบมาก คือ กิจกรรมการปลูกข้าวที่ร้อยละ 40.83 กิจกรรมพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ ที่ร้อยละ 32.46 กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 26.71

จากข้อมูลที่ได้จะเห็นว่าไม่ว่าจะมีแหล่งน้ำหรือไม่มีแหล่งน้ำชลประทานกิจกรรมที่ครัวเรือนยังผลิตมากที่สุด คือ กิจกรรมประเภทการปลูกข้าว โดยพบมากในตอนกลางของภาคในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำชลประทานที่ร้อยละ 57.06 และยังมีสัดส่วนที่สูงกว่ากิจกรรมประเภทอื่นๆ ด้วย ส่วนในพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน พบว่าในพื้นที่แห่งนี้มีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกข้าวมากเช่นกัน โดยพบมากในตอนกลางของภาคที่ร้อยละ 47.22 ส่วนกิจกรรมที่ทำรองลงมาในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำชลประทานเป็นกิจกรรมประเภทพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ ที่ร้อยละ 25.74 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมในฟาร์มร้อยละ 24.15 ส่วนในพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานกิจกรรมประเภทพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ เป็นกิจกรรมที่มีจำนวนครัวเรือนทำกันมากอันดับสองโดยมีอยู่ที่ร้อยละ 32.46 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 26.71 จากประเภทของกิจกรรมที่ประกอบในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทาน เมื่อนำมาหารายได้ที่แต่ละครัวเรือนได้รับในกิจกรรมแต่ละประเภท (ตารางที่ 12.ต่อ) จะพบว่าประเภทกิจกรรมที่มีรายได้เฉลี่ยสูงที่สุดจากการเกษตรในไร่นามากที่สุด คือ กิจกรรมประเภทพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ มีรายได้ที่ 10,861.66 บาทต่อคน มีมากที่สุดในตอนบนที่รายได้ 11,625.970 บาทต่อคน ตอนกลาง 11,285.68 บาทต่อคน ตอนล่าง 10,034.83 บาทต่อคน กิจกรรมที่มีรายได้รองลงมา คือ กิจกรรมประเภทผสมผสานหลายกิจกรรม มีรายได้เฉลี่ย 9,467.24 บาทต่อคน พบว่าในตอนกลางของภูมิภาคมีรายได้มากที่สุดที่ 10,751.10 บาทต่อคน ตอนล่างมีรายได้ 10,613 บาทต่อคน จะเห็นได้ว่าทั้งตอนกลางและล่างมีรายได้ที่ใกล้เคียงกันมาก ซึ่งรายได้จากกิจกรรมประเภทนี้จะแตกต่างกับตอนบนของภูมิภาคมากที่มีรายได้อยู่ที่ 7,489.26 บาทต่อคน ส่วนกิจกรรมประเภทที่ทำรายได้อันดับ 3 คือ กิจกรรมประเภทการปลูกข้าว ครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจะมีรายได้อยู่ในระดับที่น้อยและแตกต่างกว่า

กิจกรรมทั้งสองประเภทมากโดยเฉลี่ยรวมทั้งภาคของรายได้อยู่ที่ 5,951.24 บาทต่อคน และพบครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างมีรายได้อยู่ที่ 6,492.54 บาทต่อคน ตอนบนมีรายได้อยู่ที่ 6,040.66 บาทต่อคน และตอนกลางมีรายได้อยู่ที่ 5,466.17 บาทต่อคน ซึ่งความแตกต่างของรายได้ในกิจกรรมประเภทข้าวในแต่ละส่วนของภาคจะแตกต่างกันไม่ค่อนมาก และจากรายได้ที่เกิดขึ้นจากประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรประกอบตามปัจจัยของแหล่งน้ำ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกิจกรรมในพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานจะพบว่ารายได้ของกิจกรรมประเภทพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ มีรายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาส่งกว่ากิจกรรมประเภทอื่นอยู่ที่ 10,766.27 บาทต่อคน และยังพบว่าตอนบนและตอนกลางของภาคมีรายได้ที่ดีและแตกต่างกับตอนล่างของภาคมาก โดยครัวเรือนเกษตรกรตอนบนมีรายได้อยู่ที่ 11,537.85 บาทต่อคน ตอนกลางมีรายได้อยู่ที่ 11,391.16 บาทต่อคน และในตอนล่างมีรายได้อยู่ที่ 10,046.70 บาทต่อคน ส่วนกิจกรรมที่ทำรายได้ดีอันดับสองคือกิจกรรมประเภทผสมผสานหลายกิจกรรมมีรายได้เฉลี่ยสุทธิรวมทั้งภาคอยู่ที่ 7,867.30 บาทต่อคน พบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างที่ 8,551.98 บาทต่อคน ตอนบนมีรายได้ที่ 7,698.59 บาทต่อคน และครัวเรือนเกษตรกรตอนกลางมีรายได้ที่ 6,777.83 บาทต่อคน จะเห็นได้ว่ากิจกรรมประเภทนี้ครัวเรือนเกษตรกรในแต่ละส่วนของภูมิภาคจะมีความแตกต่างกันของรายได้มากทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ส่วนกิจกรรมประเภทข้าวครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยสุทธิอยู่ที่ 5,160.52 บาทต่อคน พบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างมากที่สุดที่รายได้ 5,749.87 บาทต่อคน ตอนบนที่รายได้ 5,291.15 บาทต่อคน ตอนกลางที่รายได้ 4,221.93 บาทต่อคน และยังพบว่าป็นรายได้ต่อครัวเรือนที่น้อยที่สุดของภาคด้วย ในส่วนของรายได้เฉลี่ยสุทธิทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรกรจะพบว่ารายได้ของครัวเรือนเกษตรกรตามประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนประกอบกับปัจจัยของแหล่งน้ำชลประทานจะพบในลักษณะเดียวกับรายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือนเกษตรกรที่พบว่ากิจกรรมที่ทำในแหล่งน้ำมีรายได้ที่ดีกว่ากิจกรรมที่ทำในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำ และพบประเภทกิจกรรมที่ทำรายได้ดีในลักษณะเดียวกัน คือรายได้ที่เกิดจากกิจกรรมประเภทพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ มีรายได้มากกว่ารวมเฉลี่ยทั้งภาคอยู่ที่ 21,899.17 บาทต่อคน กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรม ที่รายได้เฉลี่ย 18,563.06 บาทต่อคน และกิจกรรมประเภทข้าวที่รายได้เฉลี่ย 15,836.34 บาทต่อคน

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายได้รวมทั้งภาคที่เกิดขึ้นจากประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรเลือกประกอบที่อยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำชลประทานและในพื้นที่ที่ไม่มีอยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำชลประทาน จะเห็นว่าทั้งรายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาและรายได้เฉลี่ยสุทธิทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ที่อยู่ในแหล่งน้ำมีรายได้ดีกว่าครัวเรือนในพื้นที่ที่ไม่มีอยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำชลประทาน และถ้าพิจารณาตามพื้นที่ในแต่ละส่วนของภูมิภาคทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง เปรียบเทียบในแต่ละส่วนของพื้นที่และประเภทกิจกรรมจะพบว่ากิจกรรมที่ทำในแหล่งน้ำและกิจกรรมที่ทำในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำจะมีความแตกต่างของรายได้มากทุกประเภทกิจกรรมและทุก

ส่วนของภาค ยกเว้นเพียงกิจกรรมประเภทพืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่น ๆ ทั้งพื้นที่ที่อยู่ในแหล่งน้ำชลประทานและพื้นที่ที่ไม่อยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำชลประทานที่มีรายได้ที่ใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 12 จำนวนครีวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครีวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนของครีวเรือนตามประเภทของกิจกรรมในฟาร์มตามแหล่งน้ำชลประทานและรายได้จากการเกษตรของครีวเรือนเกษตร

ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	ในพื้นที่แหล่งน้ำชลประทาน				ในพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครีวเรือนตัวอย่าง (ราย)								
ข้าว	107	186	149	442	403	306	398	1,107
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	59	75	93	227	229	217	434	880
ผสมผสานหลายกิจกรรม	81	65	67	213	321	125	278	724
รวมทั้งหมด	247	326	309	882	953	648	1,110	2,711
จำนวนครีวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)								
ข้าว	43.32	57.06	48.22	50.11	42.29	47.22	35.86	40.83
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	23.89	23.01	30.10	25.74	24.03	33.49	39.10	32.46
ผสมผสานหลายกิจกรรม	32.79	19.94	21.68	24.15	33.68	19.29	25.05	26.71
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,849.85	7,858.76	8,452.10	8,064.13	7,603.09	7,115.78	8,131.68	7,703.04

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครีวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	ในพื้นที่แหล่งน้ำชลประทาน				ในพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)								
ข้าว	6,040.66	5,466.17	6,492.54	5,451.59	5,291.15	4,221.93	5,749.87	5,364.04
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ	11,625.97	11,285.68	10,034.83	10,854.91	11,537.85	11,391.16	10,046.70	10,763.65
ผสมผสานหลายกิจกรรม	7,489.26	10,751.10	10,613.00	9,042.31	7,698.59	6,777.83	8,551.98	7,979.10
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,849.85	7,858.76	8,452.10	8,064.13	7,603.09	7,115.78	8,131.68	7,703.04
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)								
ข้าว	15,930.58	14,667.98	17,107.55	15,727.77	17,632.97	13,659.12	15,699.43	15,860.48
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ	22,911.17	22,817.93	19,632.27	22,588.41	24,267.08	23,353.62	19,922.53	21,579.91
ผสมผสานหลายกิจกรรม	17,279.48	19,623.75	18,538.75	18,202.43	19,814.63	18,522.88	17,135.96	18,623.77
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	18,040.36	17,531.08	18,177.74	17,900.25	19,961.96	17,843.81	17,710.40	18,533.78

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

การแจกแจงคร่าวเรือนและรายได้ตามระดับชั้นของรายได้

จากตารางที่ 13 แสดงการแจกแจงคร่าวเรือนตามระดับชั้นของรายได้ พบว่าในภาพรวมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีคร่าวเรือนเกษตรในระดับชั้นของรายได้ที่น้อยกว่า 10,001 บาทต่อคน ในสัดส่วนที่มากที่สุดคือร้อยละ 40.13 รองลงมาคือในระดับชั้นของรายได้ 10,001 - 20,000 บาทต่อคน, ระดับชั้นของรายได้ 20,001 - 30,000 บาทต่อคน, ระดับชั้นของรายได้ 30,001 - 40,000 บาทต่อคน ซึ่งมีจำนวนร้อยละ 32.03, 12.50, และ 5.73 ตามลำดับ และในขณะที่ชั้นของรายได้ลำดับอื่นๆ ที่มีรายได้มากกว่า 40,001 บาทต่อคน ขึ้นไป มีสัดส่วนของคร่าวเรือนเกษตรค่อนข้างต่ำคืออยู่ที่ประมาณร้อยละ 0.89 - 3.53 ซึ่งการกระจายตัวของคร่าวเรือนเกษตรตามระดับชั้นของรายได้สุทธิทั้งหมดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีลักษณะที่ไปในแนวทางเดียวกัน คือ ระดับชั้นของรายได้เพิ่มขึ้น คร่าวเรือนเกษตรก็มีรายได้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้น แต่จำนวนเปอร์เซ็นต์ของคร่าวเรือนเกษตรที่มีรายได้เพิ่มกับมีปริมาณที่ลดลงสวนทางกับระดับชั้นของรายได้

เมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยทั้งหมดของคร่าวเรือนเกษตร (ตารางที่ 13 ต่อ) พบว่ารายได้เฉลี่ยสุทธิต่อคนต่อคร่าวเรือน ตามระดับชั้นของรายได้ในระดับชั้นต่างๆ ชั้นของรายได้ต่ำที่สุด (มีรายได้น้อยกว่า 10,001 บาทต่อคน) มีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 2,979.29 บาทต่อคน พบในคร่าวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่มีรายได้ 2,552.63 บาทต่อคน ตอนบนมีรายได้ 2,931.30 บาทต่อคน ตอนล่างมีรายได้ 3,305.91 บาทต่อคน รายได้ต่ำสุดที่พบจะอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางและมีจำนวนคร่าวเรือนอยู่ในระดับร้อยละ 40.35 ซึ่งเป็นระดับที่สูงส่วนในชั้นของรายได้สูงสุด คือระดับชั้นของรายได้ที่มากกว่า 100,000 บาทต่อคน มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 67,677.72 บาทต่อคน และพบผู้มีรายได้มากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างที่มีรายได้ 88,650.97 บาทต่อคน ตอนกลางมีรายได้ 71,670.75 บาทต่อคน และตอนบนมีรายได้ 28,105.78 บาทต่อคน ซึ่งคร่าวเรือนที่มีรายได้มากที่สุดนี้จะมีปริมาณคร่าวเรือน ร้อยละ 0.92 ของคร่าวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ซึ่งจากข้อมูลจะเห็นได้ว่ารายได้ที่มากที่สุดและน้อยที่สุดจะมีความแตกต่างกันทั้งรายได้และจำนวนคร่าวเรือนที่แตกต่างกันอย่างมาก

ตารางที่ 13 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับชั้นของรายได้และรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร

ระดับชั้นของรายได้	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (ราย)			
น้อยกว่า 10,001	467	393	582	1,442
10,001 – 20,000	347	332	472	1,151
20,001 – 30,000	159	112	178	449
30,001 – 40,000	82	47	77	206
40,001 – 50,000	54	36	37	127
50,001 – 60,000	35	19	28	82
60,001 – 70,000	21	11	15	47
70,001 – 80,000	11	6	6	23
80,001 – 90,000	12	3	6	21
90,001 – 100,000	4	4	5	13
มากกว่า 100,000	8	11	13	32
รวมทั้งหมด	1,200	974	1,419	3,593
	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง (เปอร์เซ็นต์)			
น้อยกว่า 10,001	38.92	40.35	41.01	40.13
10,001 – 20,000	28.92	34.09	33.26	32.03
20,001 – 30,000	13.25	11.50	12.54	12.50
30,001 – 40,000	6.83	4.83	5.43	5.73
40,001 – 50,000	4.50	3.70	2.61	3.53
50,001 – 60,000	2.92	1.95	1.97	2.28
60,001 – 70,000	1.75	1.13	1.06	1.31
70,001 – 80,000	0.92	0.62	0.42	0.64
80,001 – 90,000	1.00	0.31	0.42	0.58
90,001 – 100,000	0.33	0.41	0.35	0.36
มากกว่า 100,000	0.67	1.13	0.92	0.89
รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

ตารางที่ 13 (ต่อ)

ระดับชั้นของรายได้	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
น้อยกว่า 10,001	2,931.30	2,552.63	3,305.91	2,979.29
10,001 – 20,000	7,053.40	6,684.82	7,323.14	7,057.70
20,001 – 30,000	10,313.27	9,848.33	11,874.44	10,816.20
30,001 – 40,000	15,292.33	13,640.59	13,088.04	14,091.55
40,001 – 50,000	15,351.79	14,902.02	17,893.14	15,964.69
50,001 – 60,000	16,859.53	17,615.30	18,829.63	17,707.37
60,001 – 70,000	20,323.71	17,696.66	21,197.70	19,987.80
70,001 – 80,000	13,964.52	24,894.33	30,115.51	21,029.08
80,001 – 90,000	15,711.19	25,488.09	26,345.17	20,146.17
90,001 – 100,000	15,390.83	31,569.84	27,481.18	25,019.12
มากกว่า 100,000	28,105.78	71,670.75	88,650.97	67,677.72
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68
รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
น้อยกว่า 10,001	6,077.58	5,714.60	6,401.57	6,109.42
10,001 – 20,000	14,445.97	14,331.39	14,280.26	14,344.97
20,001 – 30,000	24,172.67	24,364.09	24,321.82	24,279.55
30,001 – 40,000	34,331.19	33,790.77	34,268.29	34,184.38
40,001 – 50,000	44,232.60	44,213.08	44,187.04	44,213.79
50,001 – 60,000	54,701.44	56,385.54	54,103.70	54,887.55
60,001 – 70,000	63,934.14	66,045.47	64,739.16	64,685.20
70,001 – 80,000	73,954.16	73,684.32	75,210.31	74,211.46
80,001 – 90,000	84,016.48	83,507.73	83,459.29	83,784.60
90,001 – 100,000	92,623.58	94,787.74	95,588.02	94,429.65
มากกว่า 100,000	141,525.85	135,985.35	176,204.69	153,709.58
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	19,566.43	17,739.14	17,812.17	18,378.26

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

องค์ประกอบของรายได้และรายได้ของครัวเรือน

จากตารางที่ 14 แสดงองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนเกษตร พบว่ารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรมีมากที่สุดที่ 7,791.68 บาทต่อคน เป็นรายได้มาจากแหล่งของรายได้ การเกษตรในฟาร์ม และพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างมีรายได้ 8,201.45 บาทต่อคน ตอนบนมีรายได้ 7,653.88 บาทต่อคน ตอนกลางมีรายได้ 7,364.45 บาทต่อคน รองลงมาพบได้จากแหล่งของรายได้จากการเกษตรนอกฟาร์มมีรายได้เฉลี่ย 5,803.60 บาทต่อคน ซึ่งพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและตอนล่างอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน คือ 5,854.08 บาทต่อคน, 5,851.54 บาทต่อคน ตามลำดับและตอนบนมีรายได้ที่ 5,704.93 บาทต่อคน ลำดับที่ 3 คือครัวเรือนที่มีรายได้จากแหล่งเงินที่บุตรหลานส่งมาให้มีรายได้เฉลี่ยที่ 3,768.66 บาทต่อคน พบในตอนบนมีรายได้ที่ 5,273.69 บาทต่อคน ตอนกลางมีรายได้ 3,262.61 บาทต่อคน และตอนล่างมีรายได้ 2,843.25 บาทต่อคน สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้ในลำดับที่น้อยที่สุด พบมากในแหล่งของรายได้จากการเกษตรมีรายได้เฉลี่ย 1,014.33 บาทต่อคน พบตอนกลางมีรายได้ 1,260.33 บาทต่อคน ตอนบนมีรายได้ 933.86 บาทต่อคน และตอนล่างมีรายได้ 913.39 บาทต่อคน และเมื่อพิจารณาเป็นเปอร์เซ็นต์แหล่งของรายได้กับรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน จะพบว่ารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 42.40 มีรายได้ที่เกิดจากแหล่งของรายได้จากการเกษตรในฟาร์ม รองลงมาเป็นรายได้ที่เกิดจากแหล่งของการเกษตรนอกฟาร์มร้อยละ 31.58 และรายได้อันดับ 3 คือ รายได้ที่เกิดจากแหล่งรายได้ที่บุตรหลานส่งมาให้ที่ร้อยละ 20.51 ส่วนรายได้ที่มีสัดส่วนน้อยที่สุดเป็นรายได้ที่เกิดจากแหล่งของรายได้จากการเกษตรที่ร้อยละ 5.52 และเมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนจะพบว่ารายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ เป็นรายได้ที่เกิดจากการทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นทำการเกษตรในฟาร์มหรือนอกฟาร์มครัวเรือนจะมีรายได้อยู่ในระดับที่สูง และยังมีเงินบางส่วนที่บุตรหลานส่งมาให้ ซึ่งอาจเกิดจากการเข้ามาทำงานทำในกรุงเทพฯ หรือในเขตเมืองของภูมิภาคต่างๆ ของบุตรหลานแล้วส่งเงินที่ได้กลับไปให้กับพ่อแม่ของตน แต่ปริมาณของรายได้ที่เกิดจากแหล่งของรายได้ส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นรายได้ที่เกิดจากการทำการเกษตรร้อยละ 73.98 ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังต้องอาศัยรายได้หลักจากการเกษตร กิจกรรมทางการเกษตรจึงยังมีบทบาทที่สำคัญ และจำเป็นต่อครัวเรือนในทุกส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จะนำมาซึ่งรายได้แก่ครัวเรือน

ในบทต่อไปจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพในเชิงเปรียบเทียบภายในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้จัดแยกภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกเป็นสามส่วน คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง และตอนล่าง แล้วทำการเปรียบเทียบความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ในส่วนของพื้นที่กลุ่มดังกล่าว นอกจากการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้

แล้วยังจะได้นำเสนอองค์ประกอบของปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรในกลุ่มต่างๆ

ตารางที่ 14 องค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างและเปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนตัวอย่างตามแหล่งของรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนเกษตร

แหล่งของรายได้	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
รายได้เฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรในไร่นาของครัวเรือน (บาทต่อคน)				
การเกษตรในฟาร์ม	7,653.88	7,364.45	8,201.45	7,791.68
การเกษตรนอกฟาร์ม	5,704.99	5,851.54	5,854.08	5,803.60
นอกการเกษตร	933.86	1,260.53	913.39	1,014.33
เงินที่บุตรหลานส่งมาให้	5,273.69	3,262.61	2,843.25	3,768.66
รายได้รวมทั้งหมด	19,566.43	17,739.14	17,812.17	18,378.26
รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน (เปอร์เซ็นต์)				
การเกษตรในฟาร์ม	39.12	41.52	46.04	42.40
การเกษตรนอกฟาร์ม	29.16	32.99	32.87	31.58
นอกการเกษตร	4.77	7.11	5.13	5.52
เงินที่บุตรหลานส่งมาให้	26.95	18.39	15.96	20.51
รายได้รวมทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์

การวัดความไม่เท่าเทียมกันการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์จีไน และการสร้างดัชนีชี้วัดเชิงปริมาณเพื่อวัดภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตัวอย่างรวมถึงการวัดความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ ค่าสัมประสิทธิ์จีไนของรายได้จากการวิเคราะห์ในครั้งนี้จะแบ่งแยกตามแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรและรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่าค่าสัมประสิทธิ์จีไนของการกระจายรายได้โดยรวมมีค่าเท่ากับ 0.4668 ตามตารางที่ 15 ซึ่งจากค่าที่ได้ในตารางแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันค่อนข้างสูง โดยความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้มาจาก แหล่งของรายได้จากทั้ง 4 แหล่ง คือ จากแหล่งการเกษตรในฟาร์มได้ค่าสัมประสิทธิ์จีไน 0.5225 แหล่งการเกษตรนอกฟาร์มได้ค่าสัมประสิทธิ์จีไน 0.6726 แหล่งกิจกรรมนอกการเกษตรมีค่าสัมประสิทธิ์จีไน 0.6215 และจากแหล่งรายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้มีค่าสัมประสิทธิ์จีไน 0.8511 และจากตารางที่ 16 แสดงค่าสัมประสิทธิ์จีไนที่แยกตามแหล่งของรายได้ จากการเปรียบเทียบจะพบความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรในแต่ละแหล่งที่มาของรายได้ ส่วนความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรเมื่อเปรียบเทียบกันในแต่ละภูมิภาคย่อยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือความแตกต่างจะมีไม่มากนัก โดยค่าสัมประสิทธิ์จีไนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีค่าเท่ากับ 0.4671 ตอนกลางมีค่าเท่ากับ 0.4743 และตอนล่างที่ค่าเท่ากับ 0.4582 ซึ่งครัวเรือนเกษตรตอนกลางจะมีค่าสัมประสิทธิ์จีไนสูงมากกว่าพื้นที่ส่วนอื่นของภาค และจากค่าสัมประสิทธิ์จีไนที่ได้เมื่อนำไปคูณกับสัดส่วนของรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามแหล่งของรายได้ในแต่ละแหล่ง เพื่อวิเคราะห์หาองค์ประกอบที่มาของค่าสัมประสิทธิ์โดยองค์ประกอบของค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้จะมาจากแหล่งรายได้จากการเกษตรในฟาร์ม (0.2215) และรายได้จากการเกษตรนอกฟาร์ม (0.2124) รายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ (0.1746) ส่วนในรายได้ที่ได้รับจากแหล่งนอกการเกษตร (0.0343) มีค่าเพียงเล็กน้อยในการหาองค์ประกอบของค่าสัมประสิทธิ์จีไน

เมื่อพิจารณาเหตุของความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรในแต่ละภูมิภาคย่อยและแต่ละแหล่งของรายได้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏว่าพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง มีค่าสัมประสิทธิ์จีไนในแต่ละแหล่งของรายได้ที่มีความแตกต่างกันสูง และพบเหตุของความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ที่สูงของครัว

ตารางที่ 15 ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ของรายได้ของครัวเรือนแยกตามองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างตามแหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	1,200	974	1,419	3,593
แหล่งของรายได้	ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ตามแหล่งของรายได้			
การเกษตรในฟาร์ม	0.4929	0.5615	0.5187	0.5225
การเกษตรนอกฟาร์ม	0.6789	0.7015	0.6279	0.6726
นอกการเกษตร	0.6150	0.6239	0.6246	0.6215
เงินที่บุตรหลานส่งมาให้	0.8347	0.8478	0.8478	0.8511
รายได้รวมทั้งหมด	0.4671	0.4743	0.4582	0.4668

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

ตารางที่ 16 ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ของรายได้ของครัวเรือนแยกตามองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างตามแหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	1,200	974	1,419	3,593
แหล่งของรายได้	ค่าสัมประสิทธิ์ Pseudo - Gini ตามแหล่งของรายได้			
การเกษตรในฟาร์ม	0.3676	0.4408	0.4087	0.5225
การเกษตรนอกฟาร์ม	0.4371	0.4794	0.4840	0.6726
นอกการเกษตร	0.3090	0.2986	0.2823	0.6215
เงินที่บุตรหลานส่งมาให้	0.6718	0.6086	0.5999	0.8511
รายได้รวมทั้งหมด	0.4671	0.4743	0.4582	0.4668

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

เรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางมาจากแหล่งรายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ รายได้จากแหล่งการเกษตรนอกฟาร์ม และแหล่งการเกษตรในฟาร์ม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำชลประทานมากและครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเองครัวเรือนเกษตรจึงเลือกทำการเกษตรและค้าขายเป็นหลัก แรงงานที่เหลือในครัวเรือนจึงออกมารับจ้างแรงงานแล้วส่งเงินกลับบ้าน ส่วนพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนความไม่เท่าเทียมกันส่วนใหญ่มาจากการเกษตรนอกฟาร์ม และรายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ เนื่องมาจากพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางภูมิประเทศ และสภาพทางภูมิอากาศจึงมีข้อจำกัดในการทำการเกษตรของครัวเรือนเกษตร ประกอบกับครัวเรือนเกษตรในพื้นที่ตอนบนนี้จะเลือกประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มแบบผสมผสานหลายกิจกรรมและเป็นแหล่งของรายได้ที่ดี ส่วนพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างความไม่เท่าเทียมกันส่วนใหญ่มาจากการเกษตรนอกฟาร์ม และการเกษตรในฟาร์มตามลำดับ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพื้นที่ในตอนล่างเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำชลประทานน้อยกว่าทุกส่วนของภูมิภาค การทำการเกษตรจึงต้องอาศัยน้ำจากน้ำฝนที่ตกลงมา ความชุ่มชื้นของดินจึงมีน้อยไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกเท่าที่ควร สมาชิกในครัวเรือนจึงออกไปหางานในต่างถิ่นทำนอกฤดูกาลเพาะปลูกแล้วส่งเงินกลับมา ส่วนสมาชิกในครัวเรือนที่เหลือก็จะทำการเกษตรทั้งในฟาร์มและนอกฟาร์มเพื่อเป็นแหล่งของรายได้ของครัวเรือนอีกทาง และเมื่อเปรียบเทียบในทุกแหล่งกับพื้นที่ทุกส่วนของภาคจะเห็นได้ว่าแหล่งของรายได้จากแหล่งนอกการเกษตรในทุกส่วนพื้นที่ของภาคจะมีความเท่าเทียมกันค่อนข้างมาก และตามลักษณะที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรยังพบอีกว่าพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางนั้นมีการทำกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวในแหล่งน้ำชลประทานสูงกว่าในพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของภูมิภาค และมีรายได้เฉลี่ยในภาคการเกษตรนอกฟาร์มและนอกการเกษตรสูงกว่าพื้นที่ในส่วนอื่นๆ ของภูมิภาคด้วย รวมถึงการมีรายได้จากการรับจ้างทำการเกษตรนอกฟาร์มที่นำปัจจัยการผลิตในฟาร์มไปรับจ้างนอกฟาร์ม และจากการได้รับค่าจ้างแรงงานจากการไปทำงานในที่ต่างๆ แล้วส่งเงินกลับมา ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนพบว่าความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้มีสูงกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งเป็นเหตุมาจากแหล่งของรายได้จากเงินที่บุตรหลานส่งมาให้มีอยู่ในระดับที่สูงเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นในภูมิภาค ทั้งนี้อาจเป็นเหตุมาจากครัวเรือนเกษตรในพื้นที่ตอนบนนี้มีระดับการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับในอัตราที่สูงกว่าพื้นที่ตอนกลางและตอนล่าง (ตารางที่ 5) สมาชิกของครัวเรือนเกษตรอาจออกไปรับจ้างแรงงานแล้วส่งเงินกลับมาให้ครอบครัว

ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อเราพิจารณาเห็นความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความแตกต่างกันค่อนข้างสูงในแต่ละพื้นที่ และในแต่ละแหล่งของรายได้ การเป็นเจ้าของแหล่งเพาะปลูก กิจกรรมอาชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรทำการผลิต ข้อจำกัดในเหตุ

ต่างๆ ในการผลิต ทั้งปัจจัยทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกร ฐานะรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง รวมถึงความรู้ทางการศึกษาและการเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่น่ามาใช้ในการประกอบการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกร สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การมีรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร และนำมาซึ่งความแตกต่างกันของรายได้ในแต่ละพื้นที่แต่ละครัวเรือนเกษตรกร และเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในที่สุด ปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัญหาที่ถูกกล่าวถึงและได้รับการแก้ไขมาโดยตลอด และเป็นปัญหาที่ถูกให้ความสำคัญอย่างมากในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเกือบทุกฉบับ รวมถึงการพัฒนาผลิตผลทางการเกษตรและการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานในด้านต่างๆ รวมถึงงานก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกและกระจายผลผลิตของครัวเรือนเกษตรกรไปสู่ผู้บริโภคเพื่อเพิ่มรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้แก่ครัวเรือนเกษตรกร

และจากการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ใช้รายได้ของกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรเป็นตัวพิจารณา โดยรายได้ที่ใช้พิจารณาในครั้งนี้จัดทำโดยกองประเมินผลพัฒนา สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งคำนวณเส้นความยากจนของครัวเรือนในชนบทมีค่าเท่ากับ 840 บาทต่อคนต่อเดือน หรือเท่ากับ 10,080 บาทต่อคนต่อปี รายได้ของกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่ได้นี้จะนำมาวิเคราะห์หาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรและหาองค์ประกอบของภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร ในการวิเคราะห์หาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรจะวิเคราะห์จากค่าดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนซึ่งเป็นหลักการของค่าดัชนี Head - Count Ratio ซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดความยากจนแบบสัมบูรณ์ โดยเป็นการแสดงถึงสัดส่วนของครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจนหรือเรียกว่าสัดส่วนของความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งถ้าค่า Head - Count Ratio Index ที่ได้มีค่ามากแสดงว่าในกลุ่มครัวเรือนหรือสังคมนั้นมีสัดส่วนของภาวะความยากจนอยู่เป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามการวัดภาวะความยากจนโดยใช้หลักการของ Head - Count Ratio ในการวิเคราะห์มีข้อจำกัดอยู่บ้าง และเพื่อให้เป็นที่ยอมรับและเพื่อลดข้อบกพร่องของค่าดัชนี Head - Count Ratio ในการหาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร การวิเคราะห์ในครั้งนี้จึงใช้ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนอีกหนึ่งตัว โดยใช้หลักการของ Foster - Greer - Therbeck (FGT - Index) โดยให้มีการถ่วงน้ำหนักของความแตกต่างของรายได้ของกลุ่มครัวเรือนยากจนกับระดับเส้นแห่งความยากจน ถ้าค่าดัชนี FGT - Index ที่ได้มีค่ามากแสดงว่ากลุ่มครัวเรือนเกษตรกรนั้นมีภาวะความยากจนมาก และถ้าแบ่งกลุ่มครัวเรือนออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามลักษณะองค์ประกอบของปัจจัยต่างๆ ค่าดัชนี FGT - Index ที่ได้สามารถเปรียบเทียบความยากจนในแต่ละกลุ่มได้ว่ามีผลกระทบต่อความยากจนโดยรวมอย่างไร

ตารางที่ 17 แสดงภาวะคว่ำเรือนที่ยากจนตามองค์ประกอบทางการศึกษาและกลุ่มคว่ำเรือนเกษตรกรที่ยากจนตามค่าดัชนี Head – Count Ratio จากตารางพบว่าสัดส่วนความยากจนของคว่ำเรือนเกษตรกรที่ประมาณร้อยละ 40.47 เป็นคว่ำเรือนยากจน และพบคว่ำเรือนยากจนในกลุ่มคว่ำเรือนเกษตรตอนล่าง ที่ค่าดัชนี Head – Count Ratio ที่ 40.58 ซึ่งมีค่าที่สูงกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและตอนกลางที่ค่าดัชนีที่ 32.19 และ 27.23 ตามลำดับ ส่วนการศึกษาของหัวหน้าคว่ำเรือนเกษตรกรมีผลต่อความยากจนและการกระจายรายได้ของคว่ำเรือนเกษตร พบว่าคว่ำเรือนที่มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำไม่เกินภาคบังคับจะพบภาวะคว่ำเรือนยากจนมากกว่ากลุ่มของคว่ำเรือนที่มีระดับของการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับ ค่าดัชนี Head – Count Ratio ที่ได้จึงมีลักษณะที่ลดน้อยลงตามระดับการศึกษาที่สูงขึ้นในทุกส่วน ทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างของภาค และเมื่อคำนวณค่าดัชนีชี้วัด FGT ก็จะได้พบภาวะคว่ำเรือนยากจนในลักษณะเดียวกันกับ ค่าดัชนี Head – Count Ratio คว่ำเรือนที่มีระดับของการศึกษาต่ำไม่เกินภาคบังคับจะพบภาวะคว่ำเรือนยากจนมากกว่าคว่ำเรือนที่มีระดับของการศึกษาสูงจะพบความยากจนน้อย และจากรายงานผลการศึกษา เรื่องภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของคว่ำเรือนเกษตรกรของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ทำไว้โดย รศ. สมพร อิศวิลานนท์ และคุณวีระศักดิ์ คงฤทธิ (2543) พบว่าคว่ำเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความยากจนมากที่สุดร้อยละ 40.47 และมีส่วนแบ่งของคว่ำเรือนยากจนในกลุ่มเมื่อเปรียบเทียบกับคว่ำเรือนยากจนทั้งประเทศที่ร้อยละ 39.08 และจากเหตุที่คว่ำเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความยากจนมากกว่าคว่ำเรือนเกษตรกรในภูมิภาคอื่นๆ นำมาซึ่งข้อสงสัยว่าเกิดจากสาเหตุและปัจจัยใดที่นำไปสู่ความยากจนมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ

องค์ประกอบของปัจจัยที่นำไปสู่ภาวะความยากจนของคว่ำเรือนเกษตรกร

ความยากจนนั้นมีความเกี่ยวเนื่องมาจากปัจจัยภายในคว่ำเรือนของเกษตรกร เช่น การศึกษา ลักษณะการประกอบอาชีพ ขนาดและลักษณะของการถือครองที่ดิน เป็นต้น และปัจจัยภายนอกคว่ำเรือน เช่น การเข้าถึงแหล่งน้ำชลประทาน เป็นต้น ทั้งนี้จะได้วิเคราะห์ความแตกต่างในลักษณะของปัจจัยนั้นๆ ว่าจะมีผลต่อความยากจนอย่างไร

1) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของคว่ำเรือนเกษตรกรตามระดับการศึกษาของหัวหน้าคว่ำเรือนเกษตรกร

ระดับการศึกษาของหัวหน้าคว่ำเรือนเกษตรกรมีผลต่อภาวะความยากจนของคว่ำเรือนเกษตรกรและนำมาซึ่งรายได้ที่แตกต่างกัน (ตารางที่ 17) แสดงสัดส่วนกลุ่มภาวะคว่ำเรือน

ตารางที่ 17 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ครัวเรือนที่ยากจนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)				
ระดับการศึกษาของครัวเรือนตัวอย่าง	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	422	371	542	1,335
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	46	25	48	119
รวมทั้งหมด	468	396	590	1,454
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	39.44	41.78	41.98	41.09
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	35.38	29.07	37.50	34.59
รวมทั้งหมด	39.00	40.66	41.58	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index				
การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	0.08389	0.10446	0.07770	0.08705
การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	0.06548	0.06183	0.06151	0.06309
รวมทั้งหมด	0.08189	0.10069	0.07624	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

เกษตรกรที่ยากจนตามระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร พบค่าดัชนี Head – Count Ratio ว่าครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาต่ำจะมีสัดส่วนภาวะความยากจนสูง และกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาสูงจะมีภาวะครัวเรือนที่มีความยากจนในระดับที่ต่ำกว่า และพบได้กับครัวเรือนทุกส่วนของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง โดยในส่วน of ตอนล่างจะพบกลุ่มครัวเรือนเกษตรที่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับสูงกว่าส่วนอื่นๆ ของภูมิภาคที่ประสบภาวะครัวเรือนยากจนเมื่อเทียบกับตอนบนและตอนกลางของภาค ค่าดัชนี Head – Count Ratio ในตอนกลางและล่างมีภาวะความยากจนมากกว่าตอนบน ที่ค่าดัชนีที่ 40.66, 41.58, และ 39.00 ตามลำดับ ส่วนค่าดัชนี FGT รวมทั้งภาคจะพบว่าตอนบนและตอนกลางมีภาวะครัวเรือนยากจนสูงกว่าตอนล่าง โดยมีค่าดัชนี FGT เท่ากับ 0.08189, 0.10069 และ 0.07624 ตามลำดับ ซึ่งครัวเรือนเกษตรในตอนกลางจะพบภาวะความยากจนสูง ทั้งนี้พบว่าครัวเรือนเกษตรกรตอนกลางมีการศึกษาที่ต่ำกว่าภาคบังคับจำนวนมาก ครัวเรือนเกษตรกรตอนกลางที่มีการศึกษาต่ำจึงมีความจำกัดทางการผลิตและหารายได้ ซึ่งค่าดัชนี FGT ที่ได้เท่ากับ 0.10446 จึงให้ผลเหมือนค่าดัชนี Head – Count Ratio และจากการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรทั้งสองค่าดัชนีจะเห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในทุกส่วนของภาคจะประสบภาวะความยากจนสูง ค่าดัชนี Head – Count Ratio ที่เท่ากับ 41.09 และค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 0.08705

2) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรตามลักษณะการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนตามลักษณะการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร (ตารางที่ 18) พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่รับจ้างแรงงานมีภาวะความยากจนสูงกว่าการประกอบอาชีพในลักษณะอื่นๆ ที่ค่าดัชนี Head – Count Ratio เท่ากับ 47.40 และพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่ร้อยละ 51.28 และเมื่อคำนวณค่าดัชนี FGT จะพบว่าการประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวของหัวหน้าครัวเรือนตอนกลางมีค่า FGT ที่สูงกว่าครัวเรือนในตอนบนและตอนล่าง จึงพบความยากจนในตอนกลางกับการประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวที่ร้อยละ 0.11859 และพบความยากจนสูงสุดโดยรวมทั้งหมดที่ร้อยละ 0.10069 ของอาชีพทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรกรตอนกลาง แสดงว่ากลุ่มครัวเรือนเกษตรที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวในตอนกลางมีความยากจนมากกว่ากลุ่มครัวเรือนที่ประกอบอาชีพอย่างอื่น ๆ ในส่วนอื่นๆ ของภูมิภาค ซึ่งการทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว จะมีรายได้มาจากผลผลิตในไร่นาของตนเองแต่เพียงอย่างเดียว และผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรทำได้ออมเป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ ทั้งแหล่งน้ำ สภาวะแวดล้อม ภูมิอากาศ และลักษณะที่ดินที่ทำการเกษตร รวมถึงสภาพทางกายภาพของพื้นที่ที่เพาะปลูกด้วย ซึ่งภูมิภาคตอนกลางเป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้งค่อนข้างสูงและมีพื้นที่เป็นดินเค็ม

ตารางที่ 18 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน
และค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ครัวเรือนที่ยากจนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)				
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	188	200	270	658
รับจ้างแรงงาน	24	20	26	70
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	154	100	176	430
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	16	7	14	37
ทำการเกษตรอื่น ๆ	86	69	104	259
รวมทั้งหมด	468	396	590	1,454
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	31.00	46.30	39.71	38.98
รับจ้างแรงงาน	49.45	51.28	41.94	47.40
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	48.40	35.34	49.30	45.08
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	27.45	17.50	29.79	25.36
ทำการเกษตรอื่น ๆ	37.95	38.33	38.10	38.11
รวมทั้งหมด	39.00	40.66	41.58	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index				
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	0.06025	0.11859	0.06996	0.08051
รับจ้างแรงงาน	0.10512	0.09841	0.07939	0.09545
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	0.11091	0.08464	0.10063	0.09998
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	0.03756	0.01759	0.03771	0.03182
ทำการเกษตรอื่น ๆ	0.07812	0.10194	0.06590	0.07953
รวมทั้งหมด	0.08189	0.10069	0.07624	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

มากกว่าส่วนอื่นๆ ของภูมิภาค การบำรุงและปรับปรุงดินย่อมมีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่า ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่ปลูกข้าว การดูแลเพื่อให้ได้ปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่ดีย่อมมีผลต่อรายได้สุทธิของครัวเรือนเกษตรกรด้วย

3) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรตามลักษณะการประกอบอาชีพและตามระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร

จากตารางที่ 19 แสดงการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรตามลักษณะของการประกอบอาชีพและตามระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน พบว่ากลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาต่ำจะมีสัดส่วนของครัวเรือนยากจนสูง และกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาในระดับที่สูงจะมีสัดส่วนครัวเรือนยากจนต่ำในทุกลักษณะการประกอบอาชีพ โดยผู้ที่การศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับจะพบความยากจนในอัตราที่สูง มีค่า Head - Count Ratio รวม 41.38 ส่วนครัวเรือนที่มีการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับมีค่า Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 30.00 และเมื่อคำนวณค่าดัชนี FGT - Index พบว่าค่าภาวะความยากจนไปในทิศทางเดียวกัน ที่ 0.08902 กับครัวเรือนที่มีการศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับและที่ค่าเท่ากับ 0.04788 กับครัวเรือนที่มีการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับแสดงว่าการศึกษามีผลต่อการเลือกการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทั้งการทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว การรับจ้างแรงงาน การทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและออกไปรับจ้างและการทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและการค้าขาย ซึ่งจากการวิเคราะห์เราจะพบว่าการศึกษากับการเลือกประกอบอาชีพทางการเกษตรมีผลต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร โดยอาชีพที่พบครัวเรือนยากจนมากในระดับการศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับ คือ อาชีพรับจ้างแรงงาน ดัชนีชี้วัดความยากจน Head - Count Ratio มีค่าเท่ากับ 53.85 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาน้อยจะมีรายได้หลักจากการขายแรงงาน และค่าดัชนี FGT ก็พบภาวะความยากจนมากเช่นกันที่ค่าเท่ากับ 0.18305 ในส่วนอาชีพที่พบครัวเรือนยากจนมากในระดับการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับ คือ ทำอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง ดัชนีชี้วัดความยากจน Head - Count Ratio มีค่าเท่ากับ 66.67 ซึ่งเป็นระดับที่สูงที่สุดที่การศึกษามีผลต่อการเลือกอาชีพ และเมื่อคำนวณเป็นค่าดัชนี FGT ค่าที่ได้ของอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างกับการศึกษา จะพบค่าที่ 0.12945 ซึ่งมีค่าสูงแต่ก็ยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าอาชีพรับจ้างแรงงาน และถ้าเราทำการศึกษาวิเคราะห์แยกออกตามพื้นที่ส่วนต่างๆ ของภูมิภาค (ตารางที่ 20) เราจะพบความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนโดยรวมที่ค่า Head-Count Ratio เท่ากับร้อยละ 39.00 และพบความยากจนของครัวเรือนแยกตามการศึกษาและการประกอบอาชีพ โดยครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับจะพบภาวะครัวเรือนยากจนในประเภทอาชีพรับจ้างแรงงานมากที่สุดที่ค่า Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 50.00 และค่าดัชนี FGT ที่ค่าเท่ากับ 0.10628 รองลงมาคือครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างที่ค่าดัชนี Head-Count Ratio และค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 47.52 และ 0.11077 ตามลำดับ

ตารางที่ 19 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพ
ของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ครัวเรือนที่ยากจนตามการศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)			
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง	การศึกษาไม่เกิน ภาคบังคับ	การศึกษาสูงกว่า ภาคบังคับ	รวมทั้งหมด
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	578.00	34.00	612.00
รับจ้างแรงงาน	88.00	2.00	90.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	424.00	34.00	458.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	29.00	6.00	35.00
ทำการเกษตรอื่น ๆ	216.00	43.00	259.00
รวมทั้งหมด	1,335.00	119.00	1,454.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	39.45	37.50	38.98
รับจ้างแรงงาน	53.85	-	47.40
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	44.92	66.67	45.08
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	27.27	33.33	25.36
ทำการเกษตรอื่น ๆ	37.93	16.67	38.11
รวมทั้งหมด	41.38	30.00	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	0.07746	0.05296	0.08051
รับจ้างแรงงาน	0.18305	-	0.09545
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	0.10985	0.12945	0.09998
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	0.15184	0.08441	0.03182
ทำการเกษตรอื่น ๆ	0.10319	0.01839	0.07953
รวมทั้งหมด	0.08902	0.04788	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

ตารางที่ 20 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของ
หัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน

ครัวเรือนที่ยากจนตามการศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (ราย)			
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง	การศึกษาไม่เกิน ภาคบังคับ	การศึกษาสูงกว่า ภาคบังคับ	รวมทั้งหมด
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	133.00	9.00	142.00
รับจ้างแรงงาน	45.00	–	45.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	163.00	19.00	182.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	12.00	2.00	14.00
ทำการเกษตรอื่น ๆ	69.00	16.00	85.00
รวมทั้งหมด	422.00	46.00	468.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	31.37	26.47	31.00
รับจ้างแรงงาน	50.00	–	49.45
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	47.52	57.58	48.40
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	25.53	50.00	27.45
ทำการเกษตรอื่น ๆ	41.57	27.59	37.95
รวมทั้งหมด	39.44	35.30	39.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	0.06207	0.03755	0.06025
รับจ้างแรงงาน	0.10628	–	0.10512
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	0.11077	0.11232	0.11091
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	0.03321	0.08867	0.03756
ทำการเกษตรอื่น ๆ	0.08629	0.05474	0.07812
รวมทั้งหมด	0.08389	0.06548	0.08189

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

ส่วนครัวเรือนที่มีการศึกษาระดับที่สูงกว่าภาคบังคับจะพบภาวะครัวเรือนยากจนในประเภทอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างมากที่สุดที่ค่า Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 57.58 และค่าดัชนี FGT ที่ค่าเท่ากับ 0.11232 รองลงมาคือครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขายที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio และค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 50.00 และ 0.08867 ตามลำดับ จากการวิเคราะห์จะเห็นว่าครัวเรือนเกษตรที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าภาคบังคับจะพบภาวะความยากจนมากกว่าครัวเรือนเกษตรที่มีการศึกษาสูงและการที่ครัวเรือนเกษตรประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่ากลุ่มอาชีพอื่น ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนเกษตรมีการศึกษาในระดับที่ต่ำและครัวเรือนส่วนใหญ่จะทำการเกษตรในไร่นาของตนเองที่ขนาด 10 - 29 ไร่ ซึ่งการทำการเกษตรต้องอาศัยความรู้และความชำนาญทางการผลิตพอสมควรการขาดความรู้ทางการจัดการและการผลิตทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่ดีพอหรือมีต้นทุนที่สูงครัวเรือนเกษตรจึงต้องออกไปรับจ้างขายแรงงานเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน

ส่วนการวิเคราะห์ภาวะความยากของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ตารางที่ 21) พบว่าครัวเรือนที่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับจะพบภาวะครัวเรือนยากจนในประเภทอาชีพรับจ้างมากที่สุดที่ค่า Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 50.00 และค่าดัชนี FGT ที่ค่าเท่ากับ 0.08993 รองลงมาคือครัวเรือนเกษตรที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio และค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 47.30 และ 0.12260 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนที่มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่าภาคบังคับจะพบภาวะครัวเรือนยากจนมากที่สุดที่ประเภทอาชีพรับจ้างที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio และค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 60.00 และ 0.15606 ตามลำดับ ซึ่งโดยรวมแล้วครัวเรือนเกษตรที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าภาคบังคับและมีอาชีพรับจ้าง และอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียวก็ยังเป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีภาวะความยากจนสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ส่วนในตอนล่างของภาค (ตารางที่ 22) พบว่ากลุ่มครัวเรือนเกษตรที่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับ และมีอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้างเป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีภาวะความยากจนมากที่สุด ที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 49.71 และค่าดัชนี FGT ที่ค่าเท่ากับ 0.10179 ซึ่งความยากจนที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนเกษตรกลุ่มนี้หากพิจารณาจากประเภทกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรทำจะเห็นว่ารายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนเกษตรในตอนล่างนี้มาจากกิจกรรมการปลูกข้าวและมีองค์ประกอบของรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 46.04 ของแหล่งรายได้ทั้งหมด ประกอบกับครัวเรือนเกษตรในตอนล่างเป็นกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่และมีจำนวนครัวเรือนที่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับจำนวนมากรวมทั้งพื้นที่ในตอนล่างมีแหล่งน้ำชลประทานในสัดส่วนน้อยที่สุดของภูมิภาค ความยากจนของครัวเรือนเกษตรในตอนล่างจึงสูงกว่าพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาค

ตารางที่ 21 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง

ครัวเรือนที่ยากจนตามการศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ราย)			
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง	การศึกษาไม่เกินภาคบังคับ	การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ	รวมทั้งหมด
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	193.00	7.00	200.00
รับจ้างแรงงาน	17.00	3.00	20.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	92.00	8.00	100.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	6.00	1.00	7.00
ทำการเกษตรอื่น ๆ	63.00	6.00	69.00
รวมทั้งหมด	371.00	25.00	396.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	47.30	29.17	46.30
รับจ้างแรงงาน	50.00	60.00	51.28
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	35.25	36.36	35.34
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	18.75	12.50	17.50
ทำการเกษตรอื่น ๆ	41.18	22.22	38.33
รวมทั้งหมด	41.78	29.07	40.66
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	0.12260	0.05034	0.11859
รับจ้างแรงงาน	0.08993	0.15606	0.09841
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	0.08544	0.07520	0.08464
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	0.01664	0.02139	0.01759
ทำการเกษตรอื่น ๆ	0.11011	0.05567	0.10194
รวมทั้งหมด	0.10446	0.06183	0.10069

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก

ตารางที่ 22 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง

ครัวเรือนที่ยากจนตามการศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (ราย)			
อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง	การศึกษาไม่เกิน ภาคบังคับ	การศึกษาสูงกว่า ภาคบังคับ	รวมทั้งหมด
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	252.00	18.00	270.00
รับจ้างแรงงาน	26.00	–	26.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	169.00	7.00	176.00
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	11.00	3.00	14.00
ทำการเกษตรอื่น ๆ	84.00	20.00	104.00
รวมทั้งหมด	542.00	48.00	590.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	40.26	33.30	39.71
รับจ้างแรงงาน	43.33	–	41.94
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	49.71	41.18	49.30
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	27.50	42.86	29.79
ทำการเกษตรอื่น ๆ	37.33	41.67	38.10
รวมทั้งหมด	41.98	37.50	41.58
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index			
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองอย่างเดียว	0.07187	0.04785	0.06996
รับจ้างแรงงาน	0.08203	–	0.07939
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและรับจ้าง	0.10179	0.07736	0.10063
ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย	0.01814	0.14949	0.03771
ทำการเกษตรอื่น ๆ	0.06695	0.06100	0.06590
รวมทั้งหมด	0.07770	0.06151	0.07624

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

4) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามลักษณะของการถือครองที่ดินของครัวเรือน

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนตามลักษณะการถือครองที่ดิน (ตารางที่ 23) พบว่า โดยรวมทั้งภาคครัวเรือนเกษตรที่เช่าที่ดินผู้อื่นมีความยากจนมากและมีค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 51.92 และค่าดัชนี FGT ที่ค่าเท่ากับ 0.13044 และจากการวิเคราะห์พบครัวเรือนยากจนในปริมาณที่มากในภูมิภาคตอนล่าง และตอนกลางที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio 64.23 และ 56.30 ตามลำดับ ส่วนค่าดัชนี FGT จะพบครัวเรือนยากจนสูงในทุกส่วนของภาคทั้งพื้นที่ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ที่ค่าดัชนีเท่ากับ 0.11669, 0.17317, และ 0.10854 ตามลำดับ และการที่ครัวเรือนเกษตรที่เช่าที่ดินผู้อื่นทำการเกษตรเพื่อหารายได้ให้กับครัวเรือนนั้น มีความยากจนสูงกว่าครัวเรือนกลุ่มอื่นๆ เนื่องจากปัจจัยค่าเช่าที่ดินที่เป็นต้นทุนที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินลักษณะอื่นๆ ในการผลิต และอีกเหตุผลหนึ่งคือครัวเรือนเกษตรที่เช่าที่ดินผู้อื่นกลุ่มนี้ไม่คิดเรื่องการปรับปรุงและบำรุงดินเพราะการปรับปรุงและบำรุงดินย่อมมีผลต่อต้นทุนของครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้มากขึ้นอีก เมื่อธาตุอาหารในดินเริ่มลดลงผลผลิตที่ได้ก็ลดลงด้วยจึงเหลือเพียงผลผลิตที่ผลิตได้มาเพื่อบริโภคภายในครอบครัว และนำบางส่วนแลกเป็นค่าเช่าที่ดินให้กับเจ้าของที่ดินผู้ให้เช่า เมื่อผลผลิตลดลงจึงเป็นผลกับรายได้ที่ลดลงของครัวเรือนเกษตรกร ความยากจนจึงเกิดกับกลุ่มครัวเรือนเกษตรที่เช่าที่ดินผู้อื่นมาก และพบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 40.66 และค่าดัชนี FGT ที่ค่าเท่ากับ 0.10069 แต่ความยากจนที่พบอาจเกิดจากปัจจัยของลักษณะทางกายภาพพื้นดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันทางกายภาพค่อนข้างสูง มีสภาพของดินเค็มกระจายอยู่มาก ปริมาณน้ำที่ใช้เพาะปลูกในแต่ละปีไม่แน่นอน ประกอบกับการลงทุนในการปรับแต่งพื้นที่และสิทธิประโยชน์ของครัวเรือนเกษตรที่เช่าที่ดินผู้อื่นไม่คุ้มแก่การลงทุน

5) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามขนาดของฟาร์ม

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามขนาดของฟาร์มที่ครัวเรือนเกษตรทำกิจกรรมทางการเกษตร (ตารางที่ 24) พบว่าครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ มีสัดส่วนของครัวเรือนยากจนมากที่สุด ในขณะที่ครัวเรือนที่มีขนาดของฟาร์มมากขึ้นจะมีสัดส่วนของครัวเรือนยากจนลดน้อยลง และเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมทั้งภาคจากค่าดัชนี Head - Count Ratio จะพบครัวเรือนยากจนในกลุ่มของครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 51.73 ขนาดฟาร์มระหว่าง 10 - 29 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 43.38 ขนาดฟาร์มระหว่าง 30 - 59 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 30.91 และครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดฟาร์มมากกว่า 60 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 20.54 ส่วนค่าดัชนี FGT จะพบครัวเรือนยากจนในกลุ่มของครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดฟาร์มน้อยกว่า 10

ตารางที่ 23 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามลักษณะการถือครองที่ดินของหัวหน้าครัวเรือนและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)				
ลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือน	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
เป็นของตนเอง	346	292	454	1,092
เช่าผู้อื่น	79	67	70	216
ของตนเองและเช่าบางส่วน	43	37	66	146
รวมทั้งหมด	468	396	590	1,454
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)				
เป็นของตนเอง	38.23	38.62	31.12	39.38
เช่าผู้อื่น	45.40	56.30	64.23	51.92
ของตนเองและเช่าบางส่วน	35.54	37.37	23.37	36.14
รวมทั้งหมด	39.00	40.66	32.98	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index				
เป็นของตนเอง	0.07812	0.09306	0.07703	0.08175
เช่าผู้อื่น	0.11669	0.17317	0.10854	0.13044
ของตนเองและเช่าบางส่วน	0.06009	0.07190	0.04992	0.05835
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	0.08189	0.10069	0.07624	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

ตารางที่ 24 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามขนาดของฟาร์มของหัวหน้าครัวเรือน
และค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)				
ขนาดของฟาร์มครัวเรือนตัวอย่าง	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
น้อยกว่า 10 ไร่	113	118	113	344
10 - 29 ไร่	244	228	334	806
30 - 59 ไร่	86	46	119	251
มากกว่า 60 ไร่	25	4	24	53
รวมทั้งหมด	468	396	590	1,454
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)				
น้อยกว่า 10 ไร่	49.34	52.91	53.05	51.73
10 - 29 ไร่	41.78	41.53	46.07	43.38
30 - 59 ไร่	30.82	28.05	32.25	30.91
มากกว่า 60 ไร่	23.15	10.53	21.43	20.54
รวมทั้งหมด	39.00	40.66	41.58	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index				
น้อยกว่า 10 ไร่	0.12027	0.13363	0.01271	0.12693
10 - 29 ไร่	0.08357	0.10658	0.07894	0.08856
30 - 59 ไร่	0.06308	0.05208	0.05571	0.05751
มากกว่า 60 ไร่	0.04005	0.03213	0.02979	0.03443
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	0.08189	0.10069	0.07624	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 0.12693 ขนาดฟาร์มระหว่าง 10 – 29 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 0.08856 ขนาดฟาร์มระหว่าง 30 – 59 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 0.05751 และครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดฟาร์มมากกว่า 60 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 0.03443 จากค่าดัชนีชี้วัดความยากจนทั้งสองจะเห็นว่าครัวเรือนยากจนจะมีมากในกลุ่มครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์มน้อย และครัวเรือนยากจนจะมีตน้อยลงในกลุ่มครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์มที่ใหญ่ขึ้น และเมื่อทำการเปรียบเทียบเป็นส่วนของภูมิภาค ตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ยากจนเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับครัวเรือนเกษตรกรที่ยากจนโดยรวมทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดฟาร์มใหญ่จะพบความยากจนน้อยกว่าครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์มเล็ก

เมื่อพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าวแล้วพบว่า สาเหตุหนึ่งของความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรนั้นมาจากการมีขนาดของฟาร์มที่ใช้ในกิจกรรมการเกษตรและแหล่งที่ตั้งของฟาร์มของครัวเรือนที่แตกต่างกัน ครัวเรือนเกษตรกรที่ยากจนส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดฟาร์มที่ดินทำกิจกรรมทางการเกษตรน้อยกว่า 10 ไร่ ผลผลิตที่ได้ของครัวเรือนก็ย่อมมีความแตกต่างกับครัวเรือนขนาดฟาร์มใหญ่ การเลือกกิจกรรมการผลิตและการจัดการกับผลผลิตที่ผลิตได้ของครัวเรือนขนาดฟาร์มใหญ่น่าจะดีกว่า จึงทำให้รายได้ของครัวเรือนที่มีฟาร์มขนาดใหญ่ดีกว่าครัวเรือนที่มีขนาดฟาร์มเล็ก

6) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก

แหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกและทำกิจกรรมการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร พืชต้องการน้ำในการดูดซึมแร่ธาตุจากดินเพื่อความชุ่มชื้นของดินและการเจริญเติบโตของพืช แหล่งน้ำจึงเป็นปัจจัยที่นำมาซึ่งคุณภาพและปริมาณของผลผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร ผลผลิตที่ครัวเรือนผลิตได้ก็นำมาซึ่งรายได้ของครัวเรือน แหล่งน้ำที่ครัวเรือนเกษตรกรใช้ในกิจกรรมการเกษตรมีทั้งแหล่งน้ำที่มาจากธรรมชาติ คือน้ำฝนที่ตกลงมา, แม่น้ำ, ลำคลอง และแหล่งลำธารต่างๆ ที่ครัวเรือนนำมาใช้ในกิจกรรมทางการเกษตร กับจากแหล่งการชลประทาน เช่น จากคลองส่งน้ำ, ห้วย, ฝาย ครัวเรือนเกษตรกรแต่ละท้องถิ่นมีการใช้แหล่งน้ำแตกต่างกัน ครัวเรือนบางแห่งบางท้องถิ่นมีแหล่งน้ำจากระบบชลประทานเข้าถึง แต่ครัวเรือนบางแห่งต้องรอน้ำจากฝนที่ตกตามฤดูกาลธรรมชาติ บางครัวเรือนต้องใช้น้ำจากบ่อบาดาลที่ขุดเจาะขึ้น ซึ่งปัจจัยในเรื่องของแหล่งน้ำที่ใช้ในการวิเคราะห์หาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในครั้งนี้จะแบ่งครัวเรือนเกษตรกรออกเป็น 2 ส่วน คือ ครัวเรือนเกษตรกรที่ใช้แหล่งน้ำชลประทานทำกิจกรรมการเกษตร กับครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานในการทำกิจกรรมทางการเกษตร (ตารางที่ 25)

ตารางที่ 25 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามสัดส่วนของครัวเรือนตามแหล่งน้ำชล
ประทานที่ใช้ในการเพาะปลูกและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)				
แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
มีแหล่งน้ำชลประทาน	83	95	59	237
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	385	301	531	1,217
รวมทั้งหมด	468	396	590	1,454
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)				
มีแหล่งน้ำชลประทาน	46.37	34.55	32.60	37.32
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	37.71	43.06	42.89	41.14
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	39.00	40.66	41.58	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index				
มีแหล่งน้ำชลประทาน	0.10230	0.07349	0.06324	0.07869
ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	0.07832	0.11139	0.07814	0.08606
รวมเฉลี่ยทั้งหมด	0.08189	0.10069	0.07624	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

เมื่อพิจารณาภาวะคร้วเรือนยากจน พบว่าคร้วเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากเพาะปลูกหรือทำกิจกรรมทางการเกษตรในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน และพบภาวะคร้วเรือนยากจนมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน สัดส่วนร้อยละ 90.00 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงมาก และเมื่อพิจารณาค่าดัชนีชี้วัดภาวะความยากจน Head Count Ratio จะพบภาวะคร้วเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ที่ร้อยละ 43.06 และพบมากกว่าในส่วนอื่นๆ ของภูมิภาค ซึ่งเป็นตัวเลขที่สอดคล้องกับค่าดัชนี FGT ที่มีค่าเท่ากับ 0.11139 ส่วนในตอบนพบภาวะคร้วเรือนยากจน จากค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 46.37 ในคร้วเรือนที่มีแหล่งน้ำชลประทาน ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับค่าดัชนี FGT ที่มีค่าเท่ากับ 0.10230 จากสัดส่วนและค่าดัชนีดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าคร้วเรือนเกษตรกรยากจนนั้นมีสาเหตุมาจากความแตกต่างทางกิจกรรมการผลิตและลักษณะทางกายภาพของถิ่นที่ตั้งในแต่ละส่วนของภูมิภาคทั้งตอบน ตอนกลาง และตอนล่าง ภาวะความยากจนในภูมิภาคนี้จึงกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งตอบน ตอนกลาง และตอนล่าง ในระดับที่ใกล้เคียงกันมีทั้งคร้วเรือนยากจนที่มีถิ่นที่ตั้งอยู่ในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทานและคร้วเรือนที่มีที่ตั้งในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน แต่หากพิจารณาภาพรวมทั้งภาคจะพบคร้วเรือนยากจนมากในกลุ่มคร้วเรือนที่อยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 41.14 และค่าดัชนี FGT ที่มีค่าเท่ากับ 0.08606 จากข้อมูลดังกล่าวแสดงว่าแหล่งน้ำมีผลต่อความยากจนของคร้วเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สาเหตุเนื่องมาจากเพราะคร้วเรือนเกษตรกรที่มีแหล่งน้ำสามารถปลูกพืชและประกอบกิจกรรมทางการเกษตรได้มากกว่าคร้วเรือนที่ไม่มีแหล่งน้ำ การวางแผนการผลิตมีความแน่นอนในการผลิตและนำมาซึ่งปริมาณของผลผลิตและรายได้ของคร้วเรือนเกษตรกรที่มีแหล่งน้ำ ส่วนคร้วเรือนเกษตรกรที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติและฤดูกาลการวางแผนการผลิตและความพอเหมาะของน้ำที่ใช้จึงไม่แน่นอน คร้วเรือนเกษตรกรที่มีแหล่งน้ำจึงมีรายได้ที่แน่นอนและมากกว่า และแหล่งน้ำยังมีผลต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นดิน สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

7) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของคร้วเรือนเกษตรกรตามกิจกรรมการทำฟาร์ม

ปัจจัยที่มีความสำคัญอันดับต้นๆ ของรายได้ของคร้วเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างหนึ่งก็คือ การเลือกทำอาชีพกิจกรรมการผลิตหรือกิจกรรมการทำฟาร์ม และรายได้ที่ได้จากผลผลิตในแต่ละประเภทกิจกรรมการทำฟาร์มของคร้วเรือนเกษตรกรที่ต่างกัน จะถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของคร้วเรือนเกษตรกร กิจกรรมการทำฟาร์มจึงเป็นปัจจัยหนึ่งโดยอยู่ภายใต้ปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อความยากจนของคร้วเรือนเกษตรกร คร้วเรือนแต่ละกลุ่มคร้วเรือนเกษตรกรมีลักษณะการเลือกประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มที่แตกต่างกันออกไป ตามความสามารถความถนัดและปัจจัยตามแต่ละพื้นที่ของกลุ่มคร้วเรือนที่ตั้งอยู่ และการวิเคราะห์ในครั้งนี้ ได้จัดแบ่งออกเป็น (ดังตารางที่ 26) คร้วเรือนเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าว,

พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ, และกิจกรรมที่ผสมผสานหลายกิจกรรม พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวมีสัดส่วนภาวะครัวเรือนยากจนสูงที่สุดร้อยละ 49.31 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งภูมิภาค รองลงมาคือครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ มีสัดส่วนภาวะครัวเรือน

ตารางที่ 26 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)				
ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	ตอนบน	ตอนกลาง	ตอนล่าง	รวมทั้งภาค
ข้าว	233.00	244.00	240.00	717.00
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	74.00	89.00	207.00	370.00
ผสมผสานหลายกิจกรรม	161.00	63.00	143.00	367.00
รวมทั้งหมด	468.00	396.00	590.00	1,454.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)				
ข้าว	45.69	45.59	43.88	46.29
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	25.69	30.48	39.25	33.42
ผสมผสานหลายกิจกรรม	40.05	33.16	41.45	39.17
รวมทั้งหมด	39.00	40.66	41.58	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index				
ข้าว	0.1181	0.1287	0.0987	0.1146
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	0.0420	0.0641	0.0579	0.0554
ผสมผสานหลายกิจกรรม	0.0645	0.0844	0.0687	0.0701
รวมทั้งหมด	0.0819	0.1007	0.0762	0.0848

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

2541/42

ยากจนที่ร้อยละ 25.44 และครัวเรือนยากจนที่พบในระดับสุดท้ายคือกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมมีสัดส่วนร้อยละ 25.24 และการวิเคราะห์ภาวะความยากจนตามค่าดัชนี Head Count Ratio จะพบภาวะครัวเรือนยากจนในลักษณะเดียวกันในทุกส่วนของภาค โดยกิจกรรมของตอนบนจะพบในกิจกรรมการปลูกข้าวร้อยละ 45.69 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ร้อยละ 25.69 กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมร้อยละ 40.05 ส่วนในตอนกลางจะพบภาวะครัวเรือนยากจนในกิจกรรมการปลูกข้าวที่ร้อยละ 45.59 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ร้อยละ 30.48 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมร้อยละ 33.16 และในส่วนตอนล่างของภาคจะพบค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่กิจกรรมการปลูกข้าวร้อยละ 43.88 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ร้อยละ 39.25 กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมร้อยละ 41.45 ในส่วนของการวิเคราะห์ค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่รวมทุกกิจกรรมนั้นจะพบภาวะครัวเรือนที่ยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างที่ค่าเท่ากับ 41.58 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่ค่าเท่ากับ 40.66 และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่ค่าเท่ากับ 39.00 ซึ่งเป็นค่าที่ต่ำที่สุดในภูมิภาคและเมื่อนำมาหาค่าดัชนี FGT โดยเปรียบเทียบในทุกส่วนของภาคจะพบว่าภาวะครัวเรือนยากจนมีมากที่สุดในกิจกรรมการปลูกข้าวที่ค่าเท่ากับ 0.1146 ซึ่งจะเห็นได้ว่าภาวะครัวเรือนที่ยากจนในแต่ละส่วนของภูมิภาคแตกต่างกันออกไป ยกเว้นภาวะครัวเรือนยากจนในกิจกรรมการปลูกข้าวที่มีสัดส่วนภาวะครัวเรือนยากจนสูงที่สุดทั้งค่าดัชนี Head - Count Ratio สูงที่สุดและค่าดัชนี FGT สูงที่สุดเช่นกัน

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีภาวะครัวเรือนยากจนมากที่สุดคือกลุ่มครัวเรือนที่ทำกิจกรรมเพาะปลูกข้าว ซึ่งมีค่าดัชนีทั้งค่าดัชนี Head - Count Ratio และค่าดัชนี FGT-Index รวมทั้งสัดส่วนครัวเรือนตัวอย่างจะอยู่ในลำดับที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยโดยรวมทุกค่าดัชนี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากกิจกรรมการปลูกข้าวที่เป็นกิจกรรมและเป็นพืชหลักในการทำกิจกรรมทางการเกษตรของครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยังพบครัวเรือนที่ยากจนมากในภูมิภาคตอนกลาง ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางนั้นถ้าพิจารณาจากผลวิเคราะห์ที่ผ่านมาในส่วนของภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกับการถือครองที่ดิน จากค่าดัชนี FGT จะเห็นว่า ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางเป็นครัวเรือนที่เช่าที่ดินผู้อื่นมีค่าดัชนี FGT ที่สูงในขนาดของฟาร์มที่น้อยกว่า 10 ไร่ และเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน ซึ่งการเพาะปลูกข้าวต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะกล้าและสร้างความเจริญเติบโตให้กับกล้า รวมทั้งยังต้องการดินที่อุดมสมบูรณ์พอสมควร ขนาดที่ดินที่พอเหมาะในการเพาะปลูกและการเจริญเติบโต องค์ประกอบเหล่านี้มีผลกับผลผลิตที่ครัวเรือนจะได้รับจากการเพาะปลูกและปัจจัยเหล่านี้ก็นำมาซึ่งรายได้ของครัวเรือนเกษตร ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครัวเรือนที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุดโดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรในตอนกลางของภาค องค์ประกอบและปัจจัยทางการผลิตที่มีผลต่อการเพาะปลูกมากและการใช้เครื่องมือทางการเกษตรในพื้นที่นี้จึงเป็นผลของต้นทุนที่สูงขึ้น เป็นรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรที่สูง และสูงกว่าส่วนอื่นๆ

ของภาค รายได้ที่ครัวเรือนเกษตรกรตอนกลางได้รับ จึงเป็นรายได้ที่เกิดจากต้นทุนที่สูง และในตอนกลางยังมีต้นทุนทางธรรมชาติที่ไม่สามารถกำหนดหรือบังคับได้ สภาพของดินที่แห้งแล้ง ดินเค็ม มีปริมาณของน้ำฝนในแต่ละปีที่ไม่แน่นอน จึงเป็นข้อจำกัดในการทำกิจกรรมการเกษตรอย่างอื่น ๆ ด้วย จึงสะท้อนให้เห็นถึงการหนีเข้ามาหางานทำในเขตเมืองและกรุงเทพมหานครและส่งเงินกลับบ้านเป็นรายได้จากการที่บุตรหลานส่งมาให้เป็นรายได้หลักที่สำคัญให้กับครัวเรือน

8) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรตามกิจกรรมในการทำฟาร์ม และตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร จากองค์ประกอบกิจกรรมในการทำฟาร์มกับแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก (ตารางที่ 27) พบว่ากิจกรรมการทำฟาร์มโดยสัดส่วนมากจะทำกิจกรรมการปลูกข้าวในสัดส่วนร้อยละ 49.31 ของกิจกรรมทั้งหมดทุกประเภท กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ร้อยละ 25.45 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมร้อยละ 25.24 ซึ่งทั้ง 3 กิจกรรมนี้จะพบครัวเรือนยากจนที่อยู่ในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทานและแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานเข้าถึง และจากค่าสัดส่วนที่ได้เมื่อนำมาหาค่าดัชนี Head - Count Ratio จะพบว่าโดยรวมของทั้งภาคจะมีครัวเรือนยากจนมากในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ค่าเท่ากับ 46.29 และในส่วนของการแบ่งแยกตามแหล่งน้ำจะพบว่าถ้าเป็นกิจกรรมการเพาะปลูกในแหล่งน้ำชลประทาน ที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio จะพบครัวเรือนยากจนมากในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ค่าเท่ากับ 32.22 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ร้อยละ 19.82 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมร้อยละ 25.35 ส่วนกิจกรรมในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานจะพบครัวเรือนยากจนที่ค่าดัชนี Head - Count Ratio มากสุดก็คือกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ค่าเท่ากับ 52.30 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ร้อยละ 36.93 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมร้อยละ 43.23

ส่วนการคำนวณหาครัวเรือนเกษตรยากจนจากค่าดัชนี FGT จะพบครัวเรือนเกษตรกรยากจนเป็นจำนวนมากในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.09390 สูงกว่าค่าเฉลี่ยโดยรวมของทั้งภาคที่ค่าเท่ากับ 0.08476 และในกิจกรรมประเภทของการทำฟาร์มเราจะพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ยากจนในกิจกรรมการปลูกข้าวมากที่สุดที่ค่าเท่ากับ 0.13081 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ค่าเท่ากับ 0.05887 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ค่าเท่ากับ 0.08004 ส่วนในแหล่งน้ำชลประทานจะพบครัวเรือนเกษตรกรยากจนมากที่สุดในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวเช่นกันที่ค่าเท่ากับ 0.07406 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ค่าเท่ากับ 0.04193 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ค่าเท่ากับ 0.03622 ซึ่งจากตัวเลขที่ได้แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ทำกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวเป็นครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ และพบครัวเรือนยากจนในสัดส่วนที่มากในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานซึ่งจะ

ตารางที่ 27 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและแยกตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)			
ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	มีแหล่งน้ำชลประทาน	ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน	รวมทั้งภาค
ข้าว	138.00	579.00	717.00
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	45.00	325.00	370.00
ผสมผสานหลายกิจกรรม	54.00	313.00	367.00
รวมทั้งหมด	237.00	1,217.00	1,454.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)			
ข้าว	32.22	52.30	46.29
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	19.82	36.93	33.42
ผสมผสานหลายกิจกรรม	25.35	43.23	39.17
รวมทั้งหมด	26.87	44.89	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index			
ข้าว	0.07406	0.13081	0.11462
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	0.04193	0.05887	0.05539
ผสมผสานหลายกิจกรรม	0.03622	0.08004	0.07008
รวมทั้งหมด	0.05665	0.09390	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

แตกต่างกับครีวเรือนเกษตรที่ทำกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทานค่อนข้างมาก ซึ่งครีวเรือนเกษตรที่อยู่ในแหล่งน้ำจะสามารถเพาะปลูกข้าวได้หลายครั้งต่อปี ผลผลิตมีคุณภาพและได้ราคาดี ส่วนครีวเรือนเกษตรที่ไม่ได้อยู่ในแหล่งน้ำชลประทานการเพาะปลูกต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติและน้ำฝนตามฤดูกาลซึ่งขาดความแน่นอนไม่สม่ำเสมอ การผลิตและผลผลิตที่ได้ของครีวเรือนเกษตรจึงขาดความสมบูรณ์และมั่นคงซึ่งมีผลต่อรายได้และความยากจนของครีวเรือน นอกจากนี้แหล่งน้ำยังเป็นปัจจัยที่สำคัญและมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ที่ดินมีความเค็มสูงและขาดความชุ่มชื้น อีกทั้งการที่ครีวเรือนเกษตรที่ทำกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวมีความยากจนสูงอาจจะเป็นผลมาจากการขาดความรู้ในการเพาะปลูกสมัยใหม่ ขาดการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของพื้นที่การเพาะปลูกหรือจำนวนของผลผลิตที่ได้ต่อไร่ของครีวเรือนเกษตรกรได้ต่อไร่ร้อยละน้อยเพราะเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับขาดคุณภาพที่พอควร ผลผลิตขายไม่ได้ราคา ค่ายาและปุ๋ยที่ใช้มีราคาแพง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อต้นทุนการผลิตของครีวเรือนเกษตรกรและรายได้ที่ครีวเรือนได้รับหลังหักค่าใช้จ่ายทุกอย่างแล้ว และในบางครั้งครีวเรือนเกษตรบางกลุ่มต้องการเพียงแค่ปริมาณผลผลิตที่ผลิตได้พอแค่การบริโภคในครีวเรือนและค่าเช่าที่ดินในการเพาะปลูกเท่านั้น

9) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครีวเรือนเกษตรตามกิจกรรมในการทำฟาร์ม และขนาดถือครองที่ดิน ของครีวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวม

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครีวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับองค์ประกอบทางปัจจัยการทำกิจกรรมของฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดิน พบว่าภาวะครีวเรือนยากจนโดยส่วนใหญ่จะมีขนาดการถือครองที่ดินที่ขนาด 10 – 29 ไร่ รองลงมาคือขนาดน้อยกว่า 10 ไร่ ถัดมาคือ ขนาด 30 – 59 ไร่ และสุดท้ายเป็นขนาดมากกว่า 60 ไร่ กิจกรรมที่ครีวเรือนเกษตรกรยากจนส่วนใหญ่จะทำการเพาะปลูกข้าวที่สัดส่วนร้อยละ 49.31 รองลงมาเป็นกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่สัดส่วนร้อยละ 25.45 และตามด้วยกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่สัดส่วนร้อยละ 25.24 จากค่าของสัดส่วนครีวเรือนยากจนที่ได้เมื่อนำมาหาค่าของดัชนี Head - Count Ratio จะพบภาวะครีวเรือนยากจนในกลุ่มครีวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดที่ดินน้อยในสัดส่วนที่สูงมากกว่าครีวเรือนในกลุ่มผู้มีที่ดินมาก เช่น ครีวเรือนที่มีที่ดินขนาดน้อยกว่า 10 ไร่ มีภาวะความยากจนที่วัดจากค่าดัชนี Head - Count Ratio จะพบครีวเรือนยากจนที่ร้อยละ 51.73 ขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่ จะพบครีวเรือนยากจนที่ร้อยละ 43.38 ขนาดที่ดินที่ 30 – 59 ไร่ พบที่ร้อยละ 30.91 และขนาดที่ดินที่มากกว่า 60 ไร่ จะพบภาวะครีวเรือนยากจนที่ร้อยละ 20.54 เป็นต้น และถ้าวัดภาวะความยากจนเป็นค่าดัชนี FGT ก็จะพบว่าค่าที่ได้จากครีวเรือนตัวอย่างเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับค่าดัชนี ดัชนี Head - Count Ratio คือกลุ่มครีวเรือนเกษตรที่มีขนาดที่ดินน้อยจะพบภาวะความยากจนมากกว่ากลุ่มครีวเรือนที่มีขนาดของที่ดินมาก เช่นกลุ่มครีวเรือนที่มีขนาดที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ จะพบค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 0.12693 ขนาดที่ดิน 10-29

ไร่ พบสัดส่วนร้อยละ 0.08856 ขนาดที่ดินที่ 30 - 59 ไร่ พบสัดส่วนร้อยละ 0.05751 และในขนาดที่ดินที่มากกว่า 60 ไร่ จะพบสัดส่วนร้อยละ 0.03443 เป็นต้น ภาวะความยากจนที่พบในกลุ่มครัวเรือนที่มีขนาดที่ดินน้อยนี้จะพบในกลุ่มครัวเรือนที่ทำการเพาะปลูกข้าวมาก ที่ค่า FGT ที่เท่ากับ 0.11462 รองลงมาพบในกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ค่าเท่ากับ 0.07008 และพบในกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ค่าเท่ากับ 0.05540 (ตารางที่ 28)

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ภาวะความยากจนจากค่าดัชนีที่ได้ทั้ง 2 วิธี แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งภาคมีครัวเรือนที่อยู่ในภาวะครัวเรือนยากจนจำนวนมากที่ร้อยละ 40.47 เป็นความยากจนที่มาจากเหตุปัจจัยที่ใช้ในการวิเคราะห์ เช่น ความแตกต่างที่หลากหลายในกลุ่มประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรเลือกทำกับขนาดที่ดินที่ครัวเรือนครอบครองอยู่และใช้ในกิจกรรมนั้นๆ ภาวะความยากจนที่วิเคราะห์ได้จากค่าดัชนีทั้ง 2 เป็นค่าที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดของที่ดินน้อยจะมีภาวะความยากจนมาก และครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดที่ดินมากมีภาวะความยากจนน้อย กิจกรรมที่ครัวเรือนเลือกทำกับขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนครอบครองอยู่ยังมีความสัมพันธ์กับเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีก ครัวเรือนเกษตรกรที่มีภาวะความยากจนจึงไม่ได้มีเฉพาะแค่กิจกรรมที่ครัวเรือนเลือกทำที่สัมพันธ์เฉพาะกับแค่ขนาดที่ดินเท่านั้น ยังมีเหตุลักษณะทางกายภาพที่สำคัญของพื้นที่ที่เป็นปัจจัยสำคัญ เช่น สภาพพื้นดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยส่วนใหญ่เป็นดินทรายรับน้ำและความชื้นไว้ได้ไม่นาน อากาศแห้งการระเหยของน้ำก็เร็ว ดินมีความเค็มสูง ลักษณะของพื้นดินเป็นที่ราบสูง บางที่เป็นแอ่งกระทะน้ำท่วมถึง ฤดูกาลและปริมาณของน้ำฝนในแต่ละปีไม่สม่ำเสมอครัวเรือนเกษตรกรบางส่วนบางพื้นที่ต้องใช้น้ำจึงต้องอาศัยน้ำฝนจากฤดูกาลเป็นหลัก ซึ่งพื้นที่ที่ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานด้วย การเพาะปลูกจึงเกิดได้เฉพาะฤดูที่มีน้ำ ผลผลิตต่อปีจึงมีจำนวนจำกัด ครัวเรือนเกษตรกรจึงต้องออกไปรับจ้างเพื่อหารายได้นอกภาคการเกษตรมาเป็นรายได้หลักของครัวเรือนมากกว่าการมีรายได้จากผลผลิตทางการเกษตร ผลผลิตที่ครัวเรือนผลิตได้จึงมีไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และครัวเรือนแต่ละส่วนของภาคไม่ว่าจะเป็นตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างจะนิยมการปลูกข้าวเป็นกิจกรรมหลักกับขนาดของที่ดิน 10 - 29 ไร่ เป็นส่วนใหญ่

10) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรตามกิจกรรมการทำฟาร์มและขนาดถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนกับองค์ประกอบทางปัจจัยการทำกิจกรรมของฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดิน (ตารางที่ 29) พบว่าครัวเรือนเกษตรกรยากจนโดยรวมส่วนใหญ่ในตอนบน จะมีขนาดการถือครองที่ดินเพื่อทำกิจกรรมของฟาร์มที่ขนาด 10 - 29 ไร่ และถ้าพิจารณาจากภาวะครัวเรือนยากจนแต่ละ

ตารางที่ 28 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ราย)					
ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	น้อยกว่า 10 ไร่	10 – 29 ไร่	30 – 59 ไร่	มากกว่า 60 ไร่	รวมทั้งภาค
ข้าว	179.00	399.00	119.00	20.00	717.00
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	97.00	204.00	54.00	15.00	370.00
ผสมผสานหลายกิจกรรม	68.00	203.00	78.00	18.00	367.00
รวมทั้งหมด	344.00	806.00	251.00	53.00	1,454.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)					
ข้าว	56.83	47.50	37.54	25.97	46.29
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	43.11	37.02	21.95	17.65	33.42
ผสมผสานหลายกิจกรรม	54.40	43.47	31.33	18.75	39.17
รวมทั้งหมด	51.73	43.38	30.91	20.54	40.47
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index					
ข้าว	0.16722	0.11346	0.08282	0.04293	0.11462
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	0.07956	0.05937	0.03500	0.02469	0.05540
ผสมผสานหลายกิจกรรม	0.11063	0.07821	0.04752	0.03624	0.07008
รวมทั้งหมด	0.12693	0.08856	0.05751	0.03443	0.08476

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

ตารางที่ 29 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและแยกตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (ราย)					
ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	น้อยกว่า 10 ไร่	10 - 29 ไร่	30 - 59 ไร่	มากกว่า 60 ไร่	รวมทั้งภาค
ข้าว	59.00	123.00	40.00	11.00	233.00
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	22.00	35.00	11.00	6.00	74.00
ผสมผสานหลายกิจกรรม	32.00	86.00	35.00	8.00	161.00
รวมทั้งหมด	113.00	244.00	86.00	25.00	468.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head - Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)					
ข้าว	56.66	46.24	38.83	31.43	45.69
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	38.60	29.17	13.92	18.75	25.69
ผสมผสานหลายกิจกรรม	48.48	43.43	36.08	19.51	40.05
รวมทั้งหมด	49.34	41.78	30.82	23.15	39.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT - Index					
ข้าว	0.15958	0.11252	0.10604	0.08125	0.11811
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	0.01586	0.04861	0.01991	0.01384	0.04202
ผสมผสานหลายกิจกรรม	0.09659	0.06588	0.05733	0.02334	0.06452
รวมทั้งหมด	0.12027	0.08357	0.06308	0.04005	0.08189

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

ขนาดการถือครองที่ดินที่ทำกิจกรรมการเกษตรจะพบครัวเรือนยากจนในสัดส่วนที่มากในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวในขนาดที่ดินที่ 10 – 29 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 52.79 รองลงมาในขนาดที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 25.32 ถัดมาเป็นขนาดที่ดินที่ 30 – 59 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 17.17 และขนาดที่ดินที่มากกว่า 60 ไร่ มีสัดส่วนร้อยละ 4.72 ของขนาดที่ดินรวมทั้งภาค จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าแต่ละขนาดของที่ดินจะพบครัวเรือนยากจนในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวมากเป็นอันดับต้นที่สัดส่วนร้อยละ 49.79 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดในตอนบน ตามมาด้วยกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่สัดส่วนร้อยละ 34.40 และสุดท้ายที่กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่สัดส่วนร้อยละ 15.81 จากสัดส่วนครัวเรือนยากจนเมื่อนำมาคำนวณค่าดัชนี Head – Count Ratio จะพบภาวะครัวเรือนยากจนมากในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ค่าเท่ากับ 45.69 และพบมากที่สุดที่ขนาดที่ดินที่น้อยกว่า 10 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 56.66 รองลงมาที่ขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 46.24 ส่วนในขนาดที่ดินขนาด 30 – 59 ไร่ พบความยากจนที่สัดส่วนร้อยละ 38.83 และขนาดที่ดินที่มากกว่า 60 ไร่ พบความยากจนที่สัดส่วนที่ร้อยละ 31.43 ส่วนครัวเรือนเกษตรรกรยากจนรองลงมาจะพบครัวเรือนยากจนในกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมสัดส่วนโดยรวมที่ค่าเท่ากับ 40.05 พบครัวเรือนยากจนมากที่สุดในขนาดที่ดินที่น้อยกว่า 10 ไร่ และขนาดที่ดินที่ 10 – 29 ไร่ มีครัวเรือนยากจนที่ร้อยละ 48.48 และที่ร้อยละ 43.43 ตามลำดับ และเมื่อวิเคราะห์เป็นค่าดัชนี FGT ก็พบภาวะครัวเรือนยากจนโดยรวม เป็นเหมือนกับค่าดัชนี Head – Count Ratio ซึ่งพบภาวะครัวเรือนยากจนโดยรวมมากที่สุดในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ค่าเท่ากับ 0.11811 และในทุกขนาดของที่ดิน ที่ค่าเท่ากับ 0.15958, 0.11252, 0.10604, และ 0.08125 ตามลำดับขนาดของที่ดิน รองลงมาก็ยังพบภาวะครัวเรือนยากจนโดยรวมกับกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ค่าเท่ากับ 0.06452 และในทุกขนาดของที่ดิน ที่ค่าเท่ากับ 0.09659, 0.06588, 0.05733, และ 0.06452 ตามลำดับขนาดของที่ดิน และจากการวิเคราะห์ครัวเรือนยากจนในกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ จะพบครัวเรือนที่ยากจนน้อยสุดที่ค่าเท่ากับ 0.04202 และพบดัชนีครัวเรือนยากจนน้อยในทุกขนาดของที่ดินกว่ากิจกรรมอื่นๆ

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนเกษตรกรครอบครองครอบอยู่มีผลต่อการเลือกทำกิจกรรมการเกษตรของครัวเรือน ซึ่งโดยมากครัวเรือนยากจนจะมีการถือครองที่ดินอยู่ในขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่ ที่ค่าร้อยละ 52.14 ของครัวเรือนตอนบน และพบว่าในกลุ่มครัวเรือนที่ทำกิจกรรมเพาะปลูกข้าวมากที่สุด และเมื่อพิจารณาจากกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนในตอนบนกับขนาดของการถือครองที่ดิน จะเห็นได้ว่ากลุ่มครัวเรือนที่ประสบภาวะความยากจนถือครองที่ดินน้อยจะมีอัตราของครัวเรือนยากจนมาก ครัวเรือนที่ถือครองที่ดินมากมีอัตราของครัวเรือนยากจนน้อย ประเภทของกิจกรรมที่ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเลือกทำเป็นส่วนใหญ่ คือ การปลูกข้าวเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาเป็นกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมสุดท้ายเป็นกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ซึ่งในแต่ละประเภทของกิจกรรมและขนาดที่ดินที่ครัวเรือนทำกิจกรรมมีผลต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตรในตอนบน ในลักษณะทิศทางตรง

ข้ามกัน คือถือครองที่ดินน้อยจะพบความยากจนมาก ถือครองที่ดินมากพบความยากจนน้อย ความยากจนที่เกิดขึ้นย่อมมาจากขนาดความแตกต่างของที่ดินเพราะขนาดที่ดินมีผลต่อปริมาณของผลผลิตที่ครัวเรือนผลิตได้ต่อไร่ และกิจกรรมที่ครัวเรือนเลือกทำก็มีผลเช่นกัน ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินมากจะมีรายได้มาจากการเลือกทำกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรม ทำให้ความเสี่ยงในเรื่องของปริมาณผลผลิตกับราคาที่ได้รับอาจมีน้อยลง ประกอบกับขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนเกษตรกรมีอยู่ถูกนำมาใช้มากที่สุดในการทำการเกษตร และการมีต้นทุนของกิจกรรมที่ทำแตกต่างกัน ทำให้ระยะเวลาที่เก็บเกี่ยวผลผลิตแตกต่างกัน การผลิตที่สามารถผลิตได้มากครั้งในหนึ่งปี ถึงแม้ผลผลิตบางอย่างได้มากบ้างน้อยบ้างแต่เมื่อรวมรายได้ของครัวเรือนแล้วมีรายได้ที่คงที่หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิม มีรายได้ที่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี และครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินมากสามารถหมุนเวียนกิจกรรมการเกษตรได้มากและหลากหลายจึงมีฐานะที่ดีกว่าครัวเรือนที่มีที่ดินน้อยที่เลือกทำกิจกรรมการเกษตรได้เพียงจำกัดและมักจะทำการเกษตรตามครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินมากทั้ง ๆ ที่ต้นทุนทางการเกษตรของครัวเรือนที่มีที่ดินน้อยมีมากกว่า

11) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรตามกิจกรรมการทำฟาร์ม และขนาดถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ตารางที่ 30) กับองค์ประกอบทางปัจจัยการทำกิจกรรมของฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดิน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวมีภาวะความยากจนโดยสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 61.62 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมด และพบมากในครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดที่ดินที่ 10 - 29 ไร่ ที่ร้อยละ 56.97 ของกิจกรรมเพาะปลูกข้าว รองลงมาที่พบครัวเรือนเกษตรกรยากจนมากเป็นกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่สัดส่วนร้อยละ 22.47 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมด พบมากในขนาดที่ดิน 10 - 29 ไร่ และขนาดที่ดินที่น้อยกว่า 10 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 55.06 และ 33.71 ตามลำดับของเป็นกิจกรรมการปลูกพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ และจากการวิเคราะห์จะพบครัวเรือนเกษตรกรยากจนในกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมในสัดส่วนที่น้อยที่สุดที่สัดส่วนร้อยละ 15.91 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดซึ่งรวมถึงทุกขนาดที่ดินขนาดอื่นๆ ด้วยตามลำดับ ซึ่งเมื่อนำค่าที่ได้มาหาค่าดัชนี Head - Count Ratio จะพบภาวะครัวเรือนเกษตรกรยากจนโดยรวมในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวมากที่สุดที่ร้อยละ 49.59 รองลงมาเป็นกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่สัดส่วนร้อยละ 33.16 กิจกรรมการปลูกพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่สัดส่วนร้อยละ 30.48 และจากค่าที่ได้ยังพบว่าครัวเรือนที่มีที่ดินน้อยจะพบภาวะความยากจนในอัตราที่สูงกว่าครัวเรือนที่มีที่ดินมาก เช่นครัวเรือนที่มีที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ จะมีภาวะความยากจนค่าดัชนี Head - Count Ratio ร้อยละ 52.91 ซึ่งสูงกว่าขนาดของที่ดินขนาดอื่นๆ ที่จะพบภาวะความยากจนลดน้อยลงตามขนาดของที่ดินที่ใหญ่ขึ้น และจากการวิเคราะห์หาค่าดัชนี FGT โดยรวม จะพบว่าภาวะครัวเรือนเกษตรกรยากจนจะอยู่ในกลุ่มของกิจกรรมเพาะปลูกข้าวที่ร้อยละ 0.12870 กลุ่มกิจกรรม

ตารางที่ 30 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ราย)					
ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	น้อยกว่า 10 ไร่	10 – 29 ไร่	30 – 59 ไร่	มากกว่า 60 ไร่	รวมทั้งภาค
ข้าว	72.00	139.00	32.00	1.00	244.00
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	30.00	49.00	10.00	0.00	89.00
ผสมผสานหลายกิจกรรม	16.00	40.00	4.00	3.00	63.00
รวมทั้งหมด	118.00	228.00	46.00	4.00	396.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)					
ข้าว	57.60	50.92	39.51	7.69	49.59
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	42.86	29.34	22.22	0.00	30.48
ผสมผสานหลายกิจกรรม	57.41	36.70	10.53	20.00	33.16
รวมทั้งหมด	52.91	41.53	28.05	10.53	40.66
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index					
ข้าว	0.16681	0.13230	0.07826	0.00117	0.12870
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	0.08103	0.06779	0.03834	0.00000	0.06411
ผสมผสานหลายกิจกรรม	0.11698	0.10161	0.01256	0.08039	0.08439
รวมทั้งหมด	0.11363	0.10658	0.05208	0.03213	0.10069

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก

ผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 0.08439 และกลุ่มกิจกรรมการปลูกพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ร้อยละ 0.06411 ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับค่าดัชนี Head - Count Ratio ที่พบภาวะคว่ำเรือนเกษตรกรยากจนตามขนาดของที่ดินและกิจกรรมที่คว่ำเรือนเลือกทำตามลำดับ

จากผลการวิเคราะห์หาภาวะความยากจนคว่ำเรือนเกษตรกรด้วยค่าดัชนีทั้งสองวิธีสะท้อนให้เห็นว่าคว่ำเรือนเกษตรกรที่มีขนาดของที่ดินน้อยจะมีภาวะความยากจนมากกว่าคว่ำเรือนที่มีขนาดของที่ดินมาก และกิจกรรมเพาะปลูกข้าวเป็นกิจกรรมที่คว่ำเรือนประสบภาวะความยากจนมากที่สุด รองลงมาเป็นกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรม และกิจกรรมการปลูกพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ตามลำดับ กิจกรรมแต่ละกิจกรรมที่คว่ำเรือนเกษตรกรประสบภาวะความยากจนจะมีจำนวนคว่ำเรือนยากจนที่แตกต่างกันมาก โดยเฉพาะกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่มีคว่ำเรือนยากจนมาก ซึ่งภาวะความยากจนของคว่ำเรือนน่าจะมาจากสาเหตุในเรื่องของแหล่งน้ำที่คว่ำเรือนเกษตรกรตอนกลางใช้ในการกิจกรรมการเกษตร คว่ำเรือนเกษตรกรตอนกลางส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานผ่านฟาร์ม สวน ไร่นา พื้นที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินทรายและมีความแห้งแล้งสูง เป็นดินเค็มประกอบกับการเลือกกิจกรรมที่ทำที่ต้องอาศัยปัจจัยในเรื่องดินและน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ การบำรุงและดูแลรักษาสภาพความสมบูรณ์ของดินและน้ำมีน้อยผลผลิตที่ได้ย่อมน้อยตามและเป็นรายได้ที่ได้ต่อไร่น้อยซึ่งยังไม่ถึงจุดคุ้มทุนกับขนาดของที่ดินที่ถือครอง คว่ำเรือนเกษตรกรที่ยากจนสัดส่วนใหญ่จะมีขนาดของที่ดินที่ถือครองส่วนใหญ่มีขนาดน้อยกว่า 29 ไร่ และเป็นคว่ำเรือนเกษตรกรยากจนในสัดส่วนร้อยละ 87.37 ของคว่ำเรือนเกษตรกรยากจนรวมทั้งหมดของตอนกลาง

12) ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของคว่ำเรือนเกษตรกรตามกิจกรรมการทำฟาร์ม และขนาดถือครองที่ดิน ของคว่ำเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

การวิเคราะห์ภาวะความยากจนของคว่ำเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างกับองค์ประกอบทางปัจจัยการทำกิจกรรมของฟาร์มและขนาดการถือครองที่ดิน (ตารางที่ 31) พบว่าคว่ำเรือนเกษตรกรที่ประสบภาวะความยากจนโดยส่วนใหญ่จะมีขนาดการถือครองที่ดินขนาด 10 - 29 ไร่ และกิจกรรมที่เลือกทำส่วนใหญ่รวมทั้งภาคคือเพาะปลูกข้าวที่ร้อยละ 40.68 พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ร้อยละ 35.08 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 24.24 ของคว่ำเรือนเกษตรกรยากจนทั้งหมดตอนล่าง ซึ่งเมื่อนำมาคำนวณเป็นค่าดัชนี Head Count Ratio จะพบคว่ำเรือนยากจนมากในกลุ่มกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ร้อยละ 43.88 ของขนาดการถือครองที่ดินรวมทั้งภาคตอนล่าง และพบคว่ำเรือนเกษตรกรยากจนมากในขนาดของที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่และในขนาดของที่ดินขนาด 10 - 29 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 57.14 และ 45.51 ตามลำดับ คว่ำเรือนเกษตรกรยากจนที่พบรองลงมาคือคว่ำเรือนเกษตรกรในกลุ่มกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่สัดส่วนร้อยละ 41.45 ของขนาดการถือครองที่ดินรวมทั้งภาคตอนล่าง และ

ตารางที่ 31 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ยากจนแยกตามประเภทของกิจกรรมการทำฟาร์มและตามขนาดของการถือครองที่ดินและค่าดัชนีชี้วัดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง

จำนวนครัวเรือนยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (ราย)					
ประเภทกิจกรรมของฟาร์ม	น้อยกว่า 10ไร่	10 – 29 ไร่	30 – 59 ไร่	มากกว่า 60 ไร่	รวมทั้งภาค
ข้าว	48.00	137.00	47.00	8.00	240.00
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	45.00	120.00	33.00	9.00	207.00
ผสมผสานหลายกิจกรรม	20.00	77.00	39.00	7.00	143.00
รวมทั้งหมด	113.00	334.00	119.00	24.00	590.00
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย Head – Count Ratio (เปอร์เซ็นต์)					
ข้าว	57.14	45.51	35.34	27.59	43.88
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	45.92	45.45	27.05	20.93	39.28
ผสมผสานหลายกิจกรรม	64.52	48.13	34.21	17.50	41.45
รวมทั้งหมด	53.05	46.07	32.25	21.43	41.58
ดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดย FGT – Index					
ข้าว	0.17750	0.09721	0.07106	0.01261	0.09870
พืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่น ๆ	0.08140	0.05894	0.04354	0.03850	0.05788
ผสมผสานหลายกิจกรรม	0.13478	0.07754	0.05083	0.03289	0.06868
รวมทั้งหมด	0.12707	0.07894	0.05571	0.02979	0.07624

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรประจำปีเพาะปลูก 2541/42

พบครว้เรือนเกษตรกรยากจนมากในขนาดของที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ และในขนาดของที่ดินขนาด 10 – 29 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 64.52 และ 48.13 ตามลำดับ ส่วนกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ จะพบครว้เรือนเกษตรกรยากจนที่สัดส่วนร้อยละ 39.28 พบในขนาดของที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ และในขนาดของที่ดินขนาด 10 – 29 ไร่ ที่สัดส่วนร้อยละ 45.92 และ 45.45 ตามลำดับ กลุ่มครว้เรือนเกษตรกรยากจนที่พบมากสุดในขนาดที่ดินที่น้อยกว่า 10 ไร่อยู่ที่อัตราร้อยละ 53.05 ที่ขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่ มีครว้เรือนเกษตรกรยากจนที่อัตราร้อยละ 46.07 ขนาดที่ดิน 30 – 59 ไร่ มีครว้เรือนยากจนที่อัตราร้อยละ 32.25 และขนาดที่ดินที่มากกว่า 60 ไร่ มีครว้เรือนยากจนที่อัตราร้อยละ 21.43 จากตัวเลขที่ได้แสดงให้เห็นว่าครว้เรือนเกษตรกรที่มีขนาดของที่ดินที่ใหญ่ขึ้นจะพบภาวะความยากจนของครว้เรือนลดน้อยลงหรือขนาดของที่ดินที่ทำการเกษตรน้อยจะพบภาวะครว้เรือนยากจนมาก และเมื่อนำมาคำนวณค่าดัชนี FGT จะได้ผลออกมาในลักษณะแบบเดียวกันกับค่าดัชนี Head - Count Ratio คือ กลุ่มครว้เรือนเกษตรกรที่มีขนาดที่ดินที่น้อยกว่า 10 ไร่ มีค่าดัชนี FGT เท่ากับ 0.12707 ที่ขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่มีครว้เรือนยากจนที่เท่ากับ 0.07894 ขนาดที่ดิน 30 – 59 ไร่ มีครว้เรือนยากจนที่เท่ากับ 0.05571 และขนาดที่ดินที่มากกว่า 60 ไร่ มีครว้เรือนยากจนที่ค่าเท่ากับ 0.02979 ในกิจกรรมรวมทั้งหมดทุกประเภท และจากค่าที่ได้จะพบว่าภาวะความยากจนของครว้เรือนเกษตรกรในแต่ละกลุ่มขนาดของที่ดินกับกิจกรรมของฟาร์มจะมีค่าความแตกต่างกันค่อนข้างมาก คือจำนวนกลุ่มครว้เรือนเกษตรกรที่ครอบครองที่ดินมากมีจำนวนน้อยครว้เรือน ส่วนจำนวนกลุ่มครว้เรือนที่มีภาวะความยากจนมากจะพบในกลุ่มครว้เรือนที่มีที่ดินน้อย และพบว่ากิจกรรมที่มีกลุ่มครว้เรือนประสบภาวะความยากจนมากที่สุดคือกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 0.09870 กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ค่าดัชนี FGT ที่เท่ากับ 0.06868 และกิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ 0.05788 และในแต่ละขนาดของที่ดินค่าดัชนีที่วัดได้จะมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ภาวะความยากจนจากค่าดัชนีที่ได้ทั้ง 2 วิธี แสดงให้เห็นว่าครว้เรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีความหลากหลายในการเลือกประกอบอาชีพทางการเกษตรค่อนข้างแตกต่างกันมาก รวมทั้งจำนวนกลุ่มครว้เรือนเกษตรกรที่ประสบภาวะความยากจนในแต่ละกิจกรรมก็แตกต่างกันค่อนข้างสูง กิจกรรมที่ครว้เรือนเลือกทำกับขนาดของที่ดินก็มีผลต่อภาวะความยากจนของครว้เรือน ครว้เรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จึงเลือกกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวในขนาดที่ดินที่ขนาด 10 – 29 ไร่ และครว้เรือนที่มีที่ดินขนาดใหญ่จะพบภาวะความยากจนน้อยกว่าครว้เรือนเกษตรกรที่มีที่ดินมาก อีกทั้งครว้เรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างนี้ จะพบภาวะความยากจนในพื้นที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน ซึ่งสอดคล้องกับจำนวนครว้เรือนเกษตรกรที่ประสบภาวะความยากจนและการเลือกทำกิจกรรมของครว้เรือน เกษตรกรที่มีภาวะความยากจนมากจะเลือกกิจกรรมที่ต้องใช้น้ำมาก เช่น กิจกรรมการเพาะปลูกข้าว ส่วนครว้เรือนที่เลือกกิจกรรมที่ใช้น้ำน้อยเช่น กิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมและ

กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ตามลำดับ จะพบภาวะครัวเรือนยากจนในอัตราที่น้อยกว่า และลดลงตามปริมาณการมีของแหล่งน้ำที่ใช้การทำกิจกรรมของครัวเรือนเกษตรกร และบางครั้ง การเพาะปลูกและเลือกทำกิจกรรมของครัวเรือนเกษตรกรมีความจำเป็นที่ต้องทำเพื่อการเก็บไว้ บริโภคในครัวเรือนเอง ถึงแม้ว่าผลผลิตที่ได้จะต่ำหรือต้นทุนที่มีจะมากครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้ก็ต้องทำและให้สมาชิกของครอบครัวบางคนออกไปหารายได้จากการรับจ้างมากกว่าการนำเอาผลผลิตที่ผลิตได้จากที่ดินของตนเองขายเป็นรายได้

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

จากการวิเคราะห์การกระจายรายได้และวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปีการเพาะปลูก พ.ศ. 2541/2542 (1 เม.ย 41 - 31 มี.ค 42) สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1. แหล่งที่มาของรายได้หรือองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จะมาจากแหล่งการเกษตรในฟาร์มเป็นหลัก รองลงมาเป็นรายได้จากแหล่งการเกษตรนอกฟาร์ม และตามมาด้วยรายได้จากแหล่งเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ โดยที่รายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรจะมาจากแหล่งการเกษตรในฟาร์มมีรายได้ที่เป็นตัวเงินเฉลี่ยอยู่ที่ 7,791 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 42.40 รองลงมาเป็นรายได้จากแหล่งการเกษตรนอกฟาร์มที่เป็นตัวเงินเฉลี่ยอยู่ที่ 5,803 บาทต่อครัวเรือนต่อปีอยู่ที่ร้อยละ 31.58 และแหล่งรายได้จากแหล่งเงินที่บุตรหลานส่งมาให้เป็นตัวเงินเฉลี่ยอยู่ที่ 3,768 บาทต่อครัวเรือนต่อปีอยู่ที่ร้อยละ 20.51 ตามลำดับ ซึ่งโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่ารายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในแต่ละส่วนของภาคทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ครัวเรือนจะมีรายได้จากแหล่งรายได้หลักและรองเหมือนกัน ตามข้างต้น ส่วนรายได้ในแต่ละแหล่งของครัวเรือนเกษตรกรที่ได้มาจะมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก แต่เมื่อพิจารณาจากรายได้โดยรวมทั้งหมดจะเห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยในแต่ละแหล่งรายได้ที่แตกต่างกันน้อยลง และรายได้โดยรวมทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง จะมีรายได้เฉลี่ยต่ำสุดอยู่ที่ 17,739 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างมีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 17,812 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งรายได้โดยรวมของครัวเรือนเกษตรกรทั้งตอนกลางและตอนล่างจะมีความแตกต่างกับครัวเรือนเกษตรกรตอนบนค่อนข้างมากโดยที่รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรตอนบนมีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 19,566 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งในรายได้รวมที่แตกต่างและมากกว่าของครัวเรือนเกษตรกรตอนบนนั้นจะมาจากแหล่งรายได้เงินที่บุตรหลานส่งมาให้ และเป็นความแตกต่างของรายได้โดยรวมของครัวเรือนเกษตรกรตอนกลางและล่างที่มากประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ของรายได้เฉลี่ยทั้งหมดที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับ

2. เมื่อวัดการกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์จีนิ พบว่าค่าสัมประสิทธิ์จีนิตามแหล่งของรายได้มีความแตกต่างและมีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรค่อนข้างสูง ซึ่งผล

ของค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ของแหล่งรายได้รวมทั้งหมดมีค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ 0.4668 ซึ่งค่าที่ได้สะท้อนให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ค่อนข้างสูง โดยความไม่เท่าเทียมกันนี้มาจากความแตกต่างในแต่ละแหล่งของรายได้และพื้นที่ในแต่ละส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ครัวเรือนเกษตรกรอาศัยอยู่ และเมื่อพิจารณาในแต่ละส่วนแยกตามองค์ประกอบของรายได้จากกิจกรรมการผลิตของครัวเรือนเกษตรกรโดยเฉพาะจากแหล่งรายได้เงินที่บุตรหลานส่งมาให้จะมีค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ 0.8511 ซึ่งสูงกว่าค่าสัมประสิทธิ์จีนี้จากแหล่งรายได้อื่นๆ เช่น จากแหล่งรายได้จากการเกษตรในฟาร์มมีค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ 0.5225 การเกษตรนอกฟาร์มมีค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ 0.6726 และนอกการเกษตรมีค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ 0.6215 ซึ่งจากสัดส่วนที่สูงส่วนใหญ่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่มีค่าสูงกว่าส่วนอื่นๆ ของภูมิภาคมาจากแหล่งเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ และทำให้ค่าเฉลี่ยของทั้งภาคออกมาสูง ส่วนแหล่งของรายได้ที่มีความแตกต่างสูงอีกแหล่งคือ แหล่งรายได้จากการเกษตรในฟาร์ม ซึ่งพบค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ 0.3676 (ตอนบน) 0.4408 (ตอนกลาง) และ 0.4087 (ตอนล่าง) ความแตกต่างของค่าสัมประสิทธิ์ที่พบเป็นความแตกต่างที่เกิดจากแหล่งรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเกิดเป็นความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาค ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบของความแตกต่างของพื้นที่ที่ครัวเรือนเกษตรกรอาศัยอยู่และใช้เป็นแหล่งของรายได้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร รายได้ที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับในแต่ละแหล่งของรายได้มีความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันมากทั้งแหล่งรายได้จากการเกษตรในฟาร์ม นอกฟาร์ม และนอกการเกษตร ยกเว้นรายได้จากแหล่งเงินที่บุตรหลานส่งมาให้จะเห็นว่ามีค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ใกล้เคียงกันมากในทุกส่วนของภาค ค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่พบจะมีค่าสูงและมีความแตกต่างกันค่อนข้างน้อย โดยมีค่าเท่ากับ 0.8347 (ตอนบน) 0.8478 (ตอนกลาง) และ 0.8478 (ตอนล่าง) ครัวเรือนเกษตรกรในแต่ละส่วนของภาคมีการกระจายรายได้เกือบจะเท่ากัน ค่าสัมประสิทธิ์จีนี้ที่ได้สะท้อนให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้หลักมาจากแหล่งเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ เป็นแหล่งรายได้สำคัญ

3. การวิเคราะห์ค่าดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนโดยวิธี Head – Count Ratio และ FGT – Index ตามองค์ประกอบต่างๆของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามลักษณะพื้นที่ส่วนต่างๆของภูมิภาค พบว่า องค์ประกอบด้านการศึกษา จะพบภาวะครัวเรือนเกษตรกรยากจนในระดับของการศึกษาที่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้นเป็นจำนวนมากในภูมิภาคตอนกลางและตอนล่างของภาค และครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งภาคจะมีครัวเรือนที่มีความรู้หรือการศึกษาไม่เกินภาคบังคับป.7 เป็นส่วนมากที่ร้อยละ 90 ของครัวเรือนเกษตรกรยากจนทั้งหมด และเมื่อพิจารณาด้านการเลือกประกอบอาชีพของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง พบว่ามีเพียงลักษณะอาชีพเดียวที่พบครัวเรือนเกษตรกรยากจนในระดับที่ต่ำ คือ ครัวเรือนเกษตรกรที่เลือกประกอบอาชีพทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขาย ซึ่งอาจสรุปได้ว่าครัว

เรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรในไร่นาของตนเองและค้าขายส่วนใหญ่จะมีรายได้ที่ดี มีการศึกษาที่สูงกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนต้น การศึกษาที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับอาจนำมาซึ่งการรู้จักต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง สามารถวิเคราะห์ผลผลิตทางการเกษตรจากสื่อที่นำเสนอและรู้ความต้องการและการเคลื่อนไหวของตลาดผู้บริโภค รู้จักการหากำไรจากผลผลิตที่ครัวเรือนผลิตและแปรรูปได้เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า เรียนรู้การปรับปรุงผลผลิตและผลิตภัณฑ์ให้ได้ปริมาณและคุณภาพตามที่ต้องการ ซึ่งการเข้าถึงข้อมูลที่ไววกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่มีการศึกษาน้อย ทำให้โอกาสในการหารายได้มีมากกว่า และยังสามารถจัดการและบริหารต้นทุนรวมถึงจัดสรรพื้นที่ที่ครอบครองอยู่ได้ตรงตามปัจจัยการผลิต ลักษณะการถือครองที่ดินจึงมีผลต่อความยากจนและรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ครอบครองอยู่ด้วย ครัวเรือนเกษตรกรที่มีภาวะความยากจนสูงจะพบว่าการถือครองที่ดินเป็นลักษณะเช่าผู้อื่นทำการผลิต ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่มีภาวะความยากจนในระดับต่ำจะมีการถือครองที่ดินเป็นของตนเองและเช่าบางส่วน ซึ่งจะสอดคล้องกับขนาดของการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกร ครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินขนาดใหญ่จะพบภาวะความยากจนในระดับที่ต่ำกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองที่ดินขนาดเล็ก ครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินขนาดใหญ่ปริมาณของผลผลิตที่ได้จะมากตามขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนเกษตรกรครอบครองรวมทั้งยังสามารถบริหารต้นทุนการผลิตและทำการผลิตเพาะปลูกตามความต้องการของตลาดได้ อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดที่เพาะปลูกใหญ่อาจมีการทำสัญญาการผลิตและส่งมอบผลผลิตให้ผู้ว่าจ้างได้เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงในเรื่องของราคาที่จะได้รับได้ และเมื่อมีปริมาณของผลผลิตที่มากอาจจะเป็นข้อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้ทำให้ผลผลิตได้ราคาขายที่ดีคุ้มกับต้นทุนที่ครัวเรือนเกษตรกรผลิต ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินผู้อื่นทำกิจกรรมการเพาะปลูกจะมีต้นทุนในที่ดินเป็นค่าเช่าและต้นทุนในการผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรทำการเพาะปลูกพืชผล มีต้นทุนผันแปรที่สูงตามขนาดของการเช่าที่ดินที่ครัวเรือนเกษตรกรเช่าหรือครอบครอง ผลผลิตที่ได้จึงเหลือเป็นส่วนต่างของกำไรไม่มกรายได้ที่จะได้รับจึงมีน้อย ภาวะความยากจนส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินผู้อื่น

4. สำหรับการวิเคราะห์องค์ประกอบตามแหล่งน้ำที่ใช้ในกิจกรรมการเพาะปลูกของครัวเรือนเกษตรกร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทานและครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานจะมีรายได้รวมเฉลี่ยสุทธิจากการเกษตรใกล้เคียงกันที่รายได้เฉลี่ยสุทธิ 8,064.13 บาทต่อคนต่อครัวเรือน และรายได้เฉลี่ยสุทธิที่ 7,703.04 บาทต่อคนต่อครัวเรือน ตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณารายได้ของครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้ตามปัจจัยประเภทของกิจกรรมในฟาร์มที่ครัวเรือนเกษตรกรประกอบกับพบว่าครัวเรือนเกษตรกรจะมีรายได้ที่แตกต่างกันในทุกประเภทของกิจกรรมในฟาร์ม และเมื่อพิจารณาดูในส่วนดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรโดยรวมทั้งภาคด้วยวิธี Head - Count Ratio และ FGT - Index พบว่าภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานพบภาวะความยากจนในสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่มีแหล่ง

น้ำชลประทาน โดยดัชนี Head – Count Ratio มีค่าที่เท่ากับ 44.89 (ครัวเรือนเกษตรกรในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน) 26.87 (ครัวเรือนเกษตรกรในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทาน) และดัชนี FGT – Index มีค่าที่เท่ากับ 0.09390 (ครัวเรือนเกษตรกรในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทาน) 0.05665 (ครัวเรือนเกษตรกรในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทาน) สัดส่วนของค่าดัชนีภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในแหล่งที่มีแหล่งน้ำชลประทานผ่านมีน้อยกว่า ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ ทั้งกลุ่มที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำและมีแหล่งน้ำชลประทานผ่านจะทำกิจกรรมประกอบอาชีพการเกษตรเพาะปลูกข้าวที่ร้อยละ 43.11 กิจกรรมพืชไร่, สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ ที่ร้อยละ 30.81 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 24.31 และพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ทำกิจกรรมเพาะปลูกข้าวมีรายได้อยู่ในลำดับที่ต่ำกว่ากิจกรรมอย่างอื่นและพบในทุกส่วนของภาคด้วยทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ที่ค่าดัชนี Head – Count Ratio มีค่าที่เท่ากับ 45.69, 45.59, 43.88 ตามลำดับ และค่าดัชนี FGT – Index มีค่าที่เท่ากับ 0.1181, 0.0641, 0.0987 ตามลำดับ จากค่าดัชนีที่วิเคราะห์ได้จะเห็นว่าค่าตัวเลขในตอนล่างจะมีค่าดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนน้อยกว่าส่วนอื่นของภาคอาจเป็นเพราะครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างนี้เพาะปลูกข้าวที่สามารถขายได้ราคาที่ดีกว่าครัวเรือนเกษตรกรในตอนบนและตอนกลางของภาคในภาวะปัจจัยที่มีแหล่งน้ำชลประทานน้อยกว่า ครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างยังมีลักษณะของการถือครองที่ดินเป็นของตนเองในสัดส่วนที่สูง และมีสัดส่วนครัวเรือนที่ทำการเพาะปลูกข้าวที่ร้อยละ 38.55 พืชไร่, เลี้ยงสัตว์และอื่นๆ ที่ร้อยละ 37.14 และกิจกรรมผสมผสานหลายกิจกรรมที่ร้อยละ 24.31 จะเห็นได้ว่าความหลากหลายในการเลือกประกอบกิจกรรมมีสัดส่วนพอ ๆ กันและพบความแตกต่างในรายได้จากกิจกรรมก็มีน้อยกว่าส่วนอื่นของภาคของกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรในตอนล่างเลือกทำจึงพบภาวะครัวเรือนยากจนน้อยกว่ามีการกระจายรายได้ที่ดีกว่าส่วนอื่นๆ ของภาค

5. ส่วนการวิเคราะห์ตามลักษณะและขนาดของการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรพบว่าครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะของการถือครองที่ดินขนาด 10 – 29 ไร่ เป็นสัดส่วนใหญ่ที่ร้อยละ 52.04 มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 6,800.64 บาทต่อคนต่อครัวเรือน และถือครองที่ดินเป็นของตนเองที่ร้อยละ 77.13 มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 7,942.25 บาทต่อคนต่อครัวเรือน และเมื่อพิจารณาดูในส่วนของดัชนีชี้วัดภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรโดยรวมทั้งภาคด้วยวิธี Head – Count Ratio และ FGT – Index แยกตามลักษณะการถือครองที่ดินพบว่าภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินผู้อื่นจะพบภาวะความยากจนมากที่สุด ที่ค่าเท่ากับ 51.92 และ 0.13044 ตามลำดับ ส่วนขนาดของการถือครองที่ดินพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดที่ดินน้อยจะพบภาวะครัวเรือนยากจนมาก ทั้งค่าดัชนี Head – Count Ratio และ FGT – Index โดยขนาดถือครองที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 51.73 ,ขนาด 10 – 29 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 43.38,ขนาด 30 – 59 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 30.91 และขนาดมากกว่า 60 ไร่ ที่ค่าเท่ากับ 20.54 และค่าดัชนี FGT – Index อยู่ที่ 0.12693, 0.08856, 0.05751, 0.03443 ตาม

ลำดับ นอกจากนี้ในแต่ละส่วนของภาคนั้นจะมีความยากจนและการกระจายรายได้ที่แตกต่างกันตามขนาดและลักษณะของการถือครองที่ดินของแต่ละครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรที่มีลักษณะของการถือครองที่ดินเป็นแบบเช่าผู้อื่นและมีขนาดที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ จะเป็นครัวเรือนที่ประสบภาวะความยากจนมากที่สุดในทุกส่วนของภาค และเมื่อพิจารณาปัจจัยทางด้านของประเภทกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรเลือกประกอบ จะพบภาวะความยากจนมากในครัวเรือนเกษตรกรที่ประกอบกิจกรรมอาชีพการเพาะปลูกข้าว ที่ค่าดัชนี Head – Count Ratio ที่ค่าเท่ากับ 46.29 (ทั้งภาค) และพบมากที่สุดที่ตอนกลางของภาค ที่ค่าเท่ากับ 49.59 ในขนาดที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ (57.60) และขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่ (50.92) ส่วนค่าดัชนี FGT – Index มีค่าเท่ากับ 0.11462 (ทั้งภาค) และพบในลักษณะเดียวกันในกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวที่ตอนกลางของภาค มีลักษณะและขนาดของการถือครองที่ดินเหมือนกันในขนาดที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ (0.16681) และขนาดที่ดิน 10 – 29 ไร่ (0.13230) ซึ่งภาวะความยากจนที่เกิดขึ้น อาจเกิดจากคุณสมบัติของดินที่เพาะปลูกขาดการบำรุงที่ดีทำให้ปริมาณของผลผลิตที่ได้ไม่ดีเท่าที่ควร ซึ่งในตอนกลางของภาคพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินทรายและดินแดงมีความแห้งแล้งสูง ดินมีความเค็ม ประกอบกับการกระจายของปริมาณน้ำฝนที่ไม่สม่ำเสมอ มีปัญหาเรื่องฝนทิ้งช่วงหรือตกมากเกินไป และเมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องเช่าที่ดินผู้อื่นด้วยแล้วเกษตรกรจะดูแลน้อยกว่าที่ดินที่เป็นของตนเอง จะบำรุงก็ไม่เหมาะกับต้นทุนที่จะได้รับ ทำให้ผลผลิตที่จะได้มีคุณภาพดีไม่มากเป็นผลให้ราคาของผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับไม่ดี ซึ่งรวมทั้งปัจจัยทางด้านกายภาพและแหล่งน้ำของพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเพาะปลูกหรือประกอบอาชีพทางการเกษตร ครัวเรือนเกษตรกรจึงจำเป็นต้องเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพของดินและแหล่งน้ำเพื่อประสิทธิภาพทางผลผลิต

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาการกระจายรายได้ การวิเคราะห์องค์ประกอบของความไม่เท่าเทียมกัน และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ ลักษณะทางกายภาพ แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกทางการเกษตร และสภาวะแวดล้อมต่างๆ ในพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผลกระทบต่อ การเพาะปลูกทางการเกษตรและผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับ การเลือกกิจกรรมการผลิตของครัวเรือนเกษตรกร ความรู้ความเข้าใจในสภาพแวดล้อมและปัจจัยทางการผลิต ความแตกต่างในสภาพพื้นที่ของแต่ละส่วนของภาค เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ เพราะฉะนั้นควรมีการแนะนำและให้ความรู้ในเรื่องของกิจกรรมการผลิตให้เหมาะสมกับพื้นที่ของภูมิประเทศ ภูมิสภาพและลักษณะทางกายภาพตามพื้นที่ที่ครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่นั้นๆ อาศัยอยู่ ให้ความรู้ในการดูแลบำรุงรักษาดิน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ

ภาพในการผลิตของการเพาะปลูก รวมทั้งปรับปรุงวิจัยและพัฒนาสภาพของดินที่ครัวเรือนเกษตรกรใช้ให้สูงขึ้น สร้างระบบการผลิตที่หลากหลาย รวมถึงการผลิตที่มีอนาคตทางการตลาด เช่นปศุสัตว์ และประมง เป็นต้น เพื่อลดความเสี่ยงด้านราคาของพืชผลและสภาวะแวดล้อมของดิน ฟ้าอากาศที่มีผลต่อผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรผลิตได้

2. จากการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบตามแหล่งของรายได้ เงินที่บุตรหลานส่งมาให้แหล่งรายได้หลักและเป็นผลทำให้การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรมีความไม่เท่าเทียมกันสูง ครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในกลุ่มนี้จะมีขนาดของครัวเรือนเฉลี่ยที่ 4 – 5 คน และมีขนาดของแรงงานเฉลี่ยที่ 3 คน ขนาดของฟาร์มน้อยกว่า 10 ไร่ และเมื่อครัวเรือนที่บุตรหลานโตพอก็จะเข้ามาทำงานทำในเมืองและนำเงินที่ได้ส่งกลับบ้าน งานในเมืองให้รายได้ที่แน่นอนกว่ารายได้จากการเพาะปลูกทางการเกษตร แรงงานเกษตรกรรมส่วนใหญ่จึงเลือกเข้ามาเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นการจะช่วยให้การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น และลดแรงงานเคลื่อนย้ายของภาคการผลิต ควรสร้างรายได้ที่มั่นคงให้ครัวเรือนเกษตรกร ควรส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรแปรรูป ดูแลด้านปริมาณและมูลค่าผลิตผลทางการเกษตร รวมถึงสร้างโอกาสทางความรู้ สร้างวิถีชีวิตที่พอเพียง ลดช่องว่างทางรายได้ที่ห่างกันมาก สร้างการกระจายรายได้ที่เท่าเทียม จัดสรรและบริหารทรัพยากรที่ครัวเรือนเกษตรกรต้องใช้ เช่น แหล่งน้ำ ป่าไม้และแรงงานครัวเรือน เกษตรอำเภอสамารถให้ความรู้และคำแนะนำ เพื่อกันการเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางและพวกท้าวไร รวมถึงดูแลและขยายกำลังการผลิตไปสู่ระดับอุตสาหกรรมเกษตรชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร และเป็นการพัฒนาทางเลือกในการประกอบอาชีพของครัวเรือนเกษตรกร พร้อมทั้งยังเป็นการใช้แรงงานและทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งลดปริมาณครัวเรือนของบุตรหลานที่จะกลายเป็นครัวเรือนยากจนในเมืองหลวงต่อไป

3. จากการวิเคราะห์ องค์ประกอบลักษณะการครอบครองและถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่ จะมีลักษณะการครอบครองที่ดินเป็นของตนเองเป็นส่วนใหญ่ร้อยละ 77 ของภาคโดยรวม แต่ส่วนแบ่งภาวะความยากจนส่วนใหญ่ (ทั้งค่าดัชนี Head – Count Ratio และ FGT – Index) พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินผู้อื่น เป็นครัวเรือนยากจนซึ่งครัวเรือนยากจนกลุ่มนี้เป็นครัวเรือนที่มีทรัพยากรแรงงานเกิน แต่ขาดทรัพยากรที่ดินในการหารายได้และเมื่อมีรายได้ที่เกิดจากที่ดินที่เช่าอยู่ก็ต้องชดใช้ค่าเช่าที่ดิน อาจเป็นในรูปแบบของเงินตราหรือผลผลิตที่ผลิตได้ตามแต่ตกลงกัน ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้มีรายจ่ายที่มากกว่ารายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนกลุ่มนี้ถือครองส่วนใหญ่จะถือครองที่ดินขนาดน้อยกว่า 10 ไร่ ทำให้รายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรมีความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันสูง ผลผลิตที่ผลิตได้น้อยและขาดคุณภาพที่ดี

พอ ทำให้อำนาจในการต่อรองราคามีน้อย ประกอบกับสินค้าเกษตรเป็นสินค้าที่เน่าเสียง่าย ครัวเรือนเกษตรกรจึงจำเป็นต้องขาย เพื่อให้ได้รายได้มาเป็นค่าเช่าแก่เจ้าของที่ดิน รายได้เกิดจากผลผลิตที่ผลิตได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ รวมทั้งปริมาณและราคาของผลผลิตด้วย ดังนั้น ครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรยากจนที่ขาดที่ดินทำกิน รัฐควรจัดสรรที่ดินทำกิน กำหนดและสนับสนุนการใช้ที่ดินอย่างเป็นระบบ สร้างโอกาสการเข้าถึงและดูแลผลประโยชน์ให้ครัวเรือนเกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ สนับสนุนและให้ความรู้ในเรื่องของการใช้พื้นที่ และการบำรุงรักษาดิน การใช้ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง เพื่อช่วยด้านรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกร ปรับค่านิยมของรายได้เป็นความมั่นคงในชีวิตและครอบครัวอยู่อย่างพอมีพอกิน ตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

4. แหล่งน้ำเป็นองค์ประกอบทางปัจจัยที่สำคัญในการผลิตทางการเกษตร แหล่งน้ำจึงมีผลต่อปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับ หากครัวเรือนเกษตรกรอาศัยเพียงแหล่งน้ำฝนตามธรรมชาติของฤดูกาล ครัวเรือนเกษตรกรจะมีการเพาะปลูกที่จำกัดหรือบางครั้งไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เลยในปีนั้นๆ เนื่องจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล หรือมีปริมาณฝนมากไปเกิดน้ำท่วม ทำให้ผลผลิตของครัวเรือนเกษตรกรเสียหายได้ จากข้อมูลสำรวจพบว่าครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างจะมีแหล่งน้ำชลประทานที่ใช้ในกิจกรรมการเพาะปลูกประมาณร้อยละ 19 ส่วนอีกร้อยละ 81 อาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างทั้งภาค และครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่จากการวิเคราะห์จะทำการเพาะปลูกข้าว ส่วนรายได้ที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับจะผกผันตรงกันข้ามกับกิจกรรมการเพาะปลูกข้าวของครัวเรือนเกษตรกร โดยครัวเรือนเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวจะมีรายได้ที่น้อยมาก ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่ทำกิจกรรมประมงพืชไร่ สัตว์เลี้ยงและอื่นๆ จะมีรายได้ที่สูง และเมื่อพิจารณาประเภทกิจกรรมที่ครัวเรือนเลือกทำกับการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งภาค พบว่ามีความเหลื่อมล้ำในรายได้ที่แตกต่างกันมาก ส่วนความยากจนจะพบมากในกิจกรรมที่ครัวเรือนเกษตรกรเลือกทำกันมากคือเพาะปลูกข้าว ซึ่งการเพาะปลูกข้าวต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต และจากการวิเคราะห์ยังพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่มีแหล่งน้ำชลประทานยังพบภาวะครัวเรือนยากจนสูงในทุกประเภทกิจกรรมเมื่อเทียบกับประเภทกิจกรรมที่อยู่ในแหล่งน้ำ ฉะนั้นแหล่งน้ำจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภูมิภาคนี้ ความเหลื่อมล้ำในรายได้และความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรยังน่าจะเกิดจากชนิดของอาชีพการเพาะปลูกหรือชนิดของกิจกรรมการเพาะปลูกด้วย เพราะมีสัดส่วนหรือความแตกต่างของดัชนีที่วิเคราะห์ได้ในแต่ละกิจกรรมที่ครัวเรือนเลือกค่อนข้างมาก ซึ่งตรงนี้รัฐควรให้คำแนะนำหรือมีนโยบายสร้างความมั่นใจให้ครัวเรือนเกษตรกรตัดสินใจได้ว่าจะผลิตและใช้ปัจจัยการผลิตอย่างไรให้เหมาะสมแก่การผลิต ควรส่งเสริมเผยแพร่ความรู้กับครัวเรือนเกษตรกรในการเลือกและบริหารการจัดการชนิดของการเพาะปลูก การสร้างความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตให้เหมาะสมกับปัจจัยทางการผลิตที่เป็นอยู่ ลดความเสี่ยงในเรื่องราคาของผลผลิตที่

ครัวเรือนผลิตได้ และเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพทางการผลิตสูงสุด รวมทั้งดูแลนโยบายราคาสินค้า และราคาปัจจัยทางการผลิต สนับสนุนการค้าและพัฒนางานวิจัยทางการเกษตร รวมถึงการสนับสนุนความคิดและความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรกรให้ยืนได้ด้วยตนเอง

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- สุรเดช ตระกูลคูศรี. 2541. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อังคณา ธนะเพสย์. 2538. การวิเคราะห์โครงสร้างรายได้และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรระดับจังหวัดในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กรองทิพย์ ศรีนวลจันทร์. 2535. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนเกษตรในจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เดชรัด สุขกำเนิด. 2534. การวิเคราะห์องค์ประกอบของการกระจายรายได้ของครัวเรือนประมงชายฝั่ง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมลักษณ์ เสริมชัยวงศ์. 2529. การกระจายรายได้ของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เมธี ครองแก้ว และปราณี ทิพกร. 2528. “สภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ในประเทศไทย 2518/19 และ 2524”. วารสารธรรมศาสตร์. 4 ธันวาคม 2528.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2537. ภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของเกษตรกรปี 2534. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2543. ประมวลข้อมูลสถิติที่สำคัญของประเทศไทย ปี พ.ศ.2542 (ฉบับพิเศษ). กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2541. รายงานการสำรวจรายได้ของครัวเรือนผู้ถือครองประกอบการเกษตร ปีเพาะปลูก 2530/2531. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2537. รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.2537. กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2539. รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.2539. กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2541. รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.2541. กรุงเทพมหานคร.

Varana, N. 2001. **A Study of Income Inequality and Poverty Incidence of Agricultural Househole in Northern Thailand, 1998/1999 Crop Year**: Bangkok: M.S. Thesis, Kasetsart University.

Jitsuchon, S. 1987. **Source and trend of Income Inequality: Thailand, 1975/1976 and 1981**. Bangkok: M.S. Thesis, Thammasat University.

Fei, J.C.H., G. Renis and S.W.Y. Kuo. 1979. **Growth with Equity: The taiwan Case**. New York: Oxford University Press.

Meesok, O.A. 1976. **Income Distribution in Thailand**. Bangkok: Facculty of Economic, Thammasat University.

Atkinson, A.B. 1975. **The Economic of Inequality**. Great Britain: Clarendon Press.

Cowell, F.A. 1977. **Measureing Inequality**. Great Britain: Bocardo & Church Army Press Ltd.

Kerdpibule, U. 1972. **“Distribution of Income and Wealth in Thailand”**. pp.279–316. Intraregional Trade Projections. Efection Protection and Income Distribution. Vol. 3. Bangkok: United Nation Economic Commision for Asia and Far East.